

TÓTH LÁSZLÓ

Sajátos nevelési igényű tanulók fejlesztése

DEBRECENI EGYETEM
TANÁRKÉPZÉSI KÖZPONT

TÓTH LÁSZLÓ

**Sajátos nevelési igényű tanulók
fejlesztése**

Segédanyag a pedagógus szakvizsgára készülők számára

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2015

Szaktárnet-könyvek 32.

Sorozatszerkesztő:

Maticsák Sándor

Készült

a SZAKTÁRNET (TÁMOP-4.1.2.B.2-13/1-2013-0009)
pályázat keretében

Lektorálta:

Lestyán Erzsébet

Technikai szerkesztő:

Buzgó Anita

Borítóterv:

Nagy Tünde

ISBN 978 963 473 871 8

© Tóth László

© Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is.

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
www.dupress.hu

Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi
Készült a Kapitális Nyomdában, 2015-ben.

Tartalom

Bevezetés: Sajátos nevelési igény és kapcsolódó fogalmak	
SNI a magyar terminológiában	7
SNI az Egyesült Államokban.....	9
Károsodás, fogyatékos és akadályozottság.....	11
1. A Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának általános irányelvei	
1.1. A Nemzeti alaptanterv és a választott kerettanterv alkalmazása a sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásában.....	15
1.2. Az Irányelv célja.....	15
1.3. A sajátos nevelési igényű tanulók rehabilitációs, rehabilitációs célú ellátása	16
1.4. A szükséges pedagógiai feltételek biztosítása a sajátos nevelési igényű tanulók számára.....	18
1.5. A többségi intézményekben megvalósuló (integrált) nevelés, oktatás.....	19
1.6. A kollégiumot is magában foglaló intézmények pedagógiai programja	21
2. A mozgásszervi fogyatékos (mozgáskorlátozott) tanulók iskolai fejlesztésének elvei	
2.1. A mozgásszervi fogyatékos (mozgáskorlátozott) tanuló	23
2.2. A mozgáskorlátozott tanulók iskolai fejlesztése	26
3. A látássérült (vak, aliglátó, gyengénlátó) tanulók iskolai fejlesztésének elvei	
3.1. A látássérült tanuló	49
3.2. A látássérült tanulók iskolai fejlesztése	51
3.3. A vak és a látásukat praktikusán kismértékben használó aliglátó tanulók iskolai fejlesztése	54
3.4. A gyengénlátó és a látásukat praktikusán jól használó aliglátó tanulók iskolai fejlesztése	64
3.5. A halmozottan sérült látássérült tanulók oktatása	76

4. A hallássérült (siket, nagyothalló) tanulók iskolai fejlesztésének elvei	
4.1. A hallássérült tanuló	77
4.2. A hallássérült (siket, nagyothalló) tanulók fejlesztésének alapelvei.....	81
4.3. A súlyos fokban hallássérült (siket) tanulók iskolai fejlesztése	89
4.4. A halmozottan sérült siket tanulók fejlesztése	97
4.5. A súlyos fokban hallássérült és nyelvi kommunikációjukban nagyfokú elmaradást mutató hallássérült tanulók pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitációja	97
4.6. A nagyothalló tanulók iskolai fejlesztése.....	99
4.7. A halmozottan sérült nagyothalló tanulók fejlesztése	103
5. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének elvei	
5.1. Az enyhén értelmi fogyatékos tanuló	107
5.2. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók nevelési, oktatási szempontú jellemzői	111
5.3. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai.....	111
5.4. Az integrált keretek között nevelt enyhén értelmi fogyatékos tanulók fejlesztése.....	113
5.5. A Nat alkalmazása	114
5.6. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció	133
5.7. A halmozottan sérült enyhén értelmi fogyatékos tanulók oktatása	134
6. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztése	
6.1. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanuló	135
6.2. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók nevelési, oktatási szempontú jellemzői.....	137
6.3. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók fejlesztésének alapelvei, célja és kiemelt feladatai.....	140
6.4. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai.....	141
6.5. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók integrált nevelésének és oktatásának szempontjai.....	141

6.6. A Nat alkalmazása	140
6.7. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció.....	149
6.8. A halmozottan sérült középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók oktatása	150
7. A beszéd fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének elvei	
7.1. A beszéd fogyatékos tanuló	151
7.2. A beszéd fogyatékos tanulók iskolai fejlesztése	154
8. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztésének elvei	
8.1. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanuló	169
8.2. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók speciális fejlesztésének elvei, céljai, feladatai és módszerei.....	177
8.3. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció.....	190
8.4. Az autizmus spektrum zavarral küzdő gyermekek integrációja.....	190
9. Pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztésének elvei	
9.1. A pszichés fejlődési zavarral küzdő tanuló.....	193
9.2. Pszichés fejlődési – súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási – zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztése	194
9.3. Egészségügyi és pedagógiai célú rehabilitáció	210
Felhasznált irodalom.....	211
Teszt a tanultak ellenőrzéséhez	213

Bevezetés

A sajátos nevelési igény és kapcsolódó fogalmai

SNI a magyar terminológiában

Magyarországon a speciális nevelésre szoruló óvodás gyermekeket és iskolai tanulókat a jelenleg is hatályos 32/2012. (X. 8.) EMMI rendelet – teljes nevén: *32/2012. (X. 8.) EMMI rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról* – sajátos nevelési igényűeknek (SNI) nevezi. Ugyanez az elnevezés már megvolt a 2/2005. (III. 1.) OM rendeletben is, azonban a 2012-es új rendelettel az előző rendelet a hatályát veszítette. Az új rendelet friss abban az értelemben, hogy először a 2013/2014-es tanévtől kezdve kell alkalmazni.

E rendelet meghatározása szerint sajátos nevelési igényűek a testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos, autista, halmozottan fogyatékos, valamint a pszichés fejlődés zavarai miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozott gyermekek/tanulók.

A rendeletnek három melléklete van. Az 1. sz. melléklet az óvodára vonatkozik, és az SNI populáció következő kategóriáit sorolja fel:

- (1) mozgásszervi fogyatékos (mozgáskorlátozott) fogyatékos gyermek,
- (2) látássérült gyermek,
- (3) hallássérült gyermek,
- (4) enyhén értelmi fogyatékos gyermek,
- (5) közép súlyosan értelmi fogyatékos gyermek
- (6) beszéd fogyatékos gyermek
- (7) autizmus spektrum zavarral küzdő gyermek
- (8) a fejlődés egyéb pszichés zavarával (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozás) zavarral küzdő gyermek

A 2. sz. melléklet az iskolára vonatkozik, és az ebben felsorolt SNI kategóriák a következők:

- (1) mozgásszervi fogyatékos (mozgáskorlátozott) fogyatékos gyermek,
- (2) látássérült (vak, aliglátó, gyengénlátó) tanulók,
- (3) hallássérült (siket, nagyothalló) tanulók,

- (4) enyhén értelmi fogyatékos tanulók,
- (5) középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók
- (6) beszéd fogyatékos tanulók,
- (7) autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók
- (8) a pszichés fejlődés zavarral küzdő tanulók

A 3. sz. melléklet a súlyos és halmozottan fogyatékos tanulók fejlesztő oktatásának irányelveit tárgyalja.

Ha összevetjük a fenti kategóriákat az Egyesült Államok kormánya által elfogadott, valamennyi akadályozott tanuló oktatására vonatkozó törvénnyel, illetve a törvényben felsorolt kategóriákkal (lásd alább), több megállapítást is tehetünk. Az egyik, hogy az amerikai kategorizálás rendszerezettebb. A másik, hogy a kategóriák lényegében ugyanazok, de az amerikai felsorolás teljesebb. A harmadik, hogy mindkét felsorolás tartalmazza a *fogyatékos* és az *akadályozott* megnevezéseket. Mivel a szóban forgó EMMI rendelet fogalmilag nem tesz különbséget a *sajátos nevelési igényű*, a *fogyatékos* és az *akadályozott* megnevezések között, úgy tűnik, hogy ezeket szinonimaként kezeli.

A szóhasználati bizonytalanság a legrégebbi magyar szaklap, a Gyógypedagógiai Szemle tanulmányaiban, cikkeiben is tetten érhető. Ha átolvassuk az elmúlt 10 év lapszámait, azt találjuk, hogy egyes szerzők csaknem mindig az *akadályozottak* megnevezést használják, mások az *akadályozottak*, *fogyatékosok*, *sérültek*, *korlátozottak*, *sajátos nevelési igényűek* kifejezések közül kettőt, hármat vagy akár mindet – egyetlen tanulmányban.

Magyarországon e populáció megnevezését tekintve kétségkívül a *fogyatékosok* szónak van nagy hagyománya. A régebbi szakirodalom ezt használta, és a köznyelvbe is ez ivódott be. Az *akadályozottak* kifejezés angolszász és német nyelvterületen általános, innen került át a hazai szakmai szóhasználatba. A *speciális nevelési igényű* (SNI) kifejezés igazából nem magyar nyelvi lelemény, ugyanez például az angol nyelvben is megvan azzal a különbséggel, hogy az angolban ebbe az átfogó kategóriába nemcsak az akadályozottak, hanem más kivételes (azaz az átlagtól eltérő, például tehetséges) gyermekek is beleértendők.

Az EMMI rendelet *speciális nevelési igényűekről* beszél, és mivel a velük való munka részletes szabályozását tartalmazó rendeletről van szó (a rendelet teljes szövege az Oktatási és Kulturális Közlöny 2012. november 9. számában olvasható), a pedagógusok jól ismerik ezt a kifeje-

zést. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a téma avatott magyar szakemberei – igazodva a nemzetközi trendhez – mind gyakrabban használják az *akadályozottak* kifejezést. Ezért valószínűsíthető, hogy az *akadályozottak* kifejezés lassan részét fogja képezni a pedagógusok szakmai szóhasználatának, és előbb-utóbb átkerül a köznyelvbe is.

SNI az Egyesült Államokban

Education for All Handicapped Children Act of 1975. USA (E törvény későbbi módosításai az alábbi kategóriákat változatlanul hagyják.) Ez a törvény úgy határozza meg az akadályozott egyént, mint aki értelmileg korlátozott, nagyothalló, siket, beszédhibás, látásában korlátozott, érzelmileg súlyosan zavart, mozgásában korlátozott, egyéb egészségi károsodást szenvedett, siket-vak, többszörösen akadályozott, vagy olyan specifikus tanulási zavarral küzd, melynek következtében speciális oktatásra és szolgáltatásokra van szüksége. E definíció kategóriáinak jelentése a következő.

(1) A „siket” olyan súlyos halláskárosodást jelent, amely mellett a gyermek hallás útján, hallókészülék ellenére is képtelen a nyelvi információt feldolgozni, és ez a körülmény számottevően befolyásolja az iskolai teljesítményét.

(2) A „siket-vak” társuló hallási és látási korlátozottságot jelent, ezek sajátos kombinációját, amely olyan súlyos kommunikációs, fejlődésbeli és pedagógiai problémákat okoz, hogy a siketek vagy a vakok számára tervezett oktatási programok nem alkalmazhatók.

(3) A „nagyothalló” olyan állandó vagy változó halláskárosodást jelent, amely számottevően befolyásolja a gyermek iskolai teljesítményét, de nem tartozik a siketek kategóriájába.

(4) A „mentálisan retardált” (értelmileg korlátozott) olyan jelentősen átlag alatti intellektuális működési módot és ezzel párhuzamosan a fejlődési periódusban fellépő alkalmazkodási hiányosságokat jelent, ami számottevően befolyásolja a gyermek iskolai teljesítményét.

(5) A „többszörösen akadályozott” a társuló károsodások olyan kombinációját jelenti (pl. mentálisan retardált–vak, mentálisan retardált–mozgáskorlátozott stb.), amely miatt náluk az egyik vagy másik akadályozottsági kategóriára kidolgozott oktatási programok nem alkalmazhatók. Ebbe a kategóriába a siket-vakok nem tartoznak bele.

(6) A „mozgáskorlátozott” kategóriája azokat a súlyosan mozgáskárosodottakat foglalja magában, akiknek emiatt az iskolai teljesítménye jelentős elmaradást mutat. Ide tartoznak a veleszületett károsodások (pl. dongaláb, végtaghiány), betegség okozta károsodások (pl. paralízis, csonttuberkulózis) és más okok miatt létrejött károsodások (pl. cerebrális bénulás, amputálások, deformitást okozó törések).

(7) Az „egyéb egészségkárosodások” jelent (i) olyan autizmust, amely súlyos kommunikációs, fejlődési és pedagógiai problémákban nyilvánul meg; vagy (ii) akut vagy krónikus egészségi problémáknak (pl. szívbetegség, tuberkulózis, reuma, vesebetegség, asztma, sarlósejtes vérszegénység, vérzékenység, epilepszia, leukémia, ólommérgezés, cukorbetegség) tulajdonítható erőnléti, éberségi vagy élelmségi korlátozottságot, amely számottevően befolyásolja a gyermek iskolai teljesítményét.

(8) Az „érzelmileg súlyosan zavart” fogalma a következő:

(i) Ez a fogalom olyan, a következőkben felsorolt, hosszabb ideig fennálló és jelentős mértékű elváltozásokat jelenti, amelyek számottevően befolyásolják a gyermek iskolai teljesítményét:

- (A) Tanulási képtelenség, ami nem magyarázható intellektuális, érzékszervi vagy egészségbeli tényezőkkel;
- (B) Képtelenség arra, hogy a gyermek kielégítő kapcsolatot létesítsen és tartson fenn a kortársaival és a tanáraival;
- (C) Helytelen viselkedés vagy gondolkodás normál körülmények mellett;
- (D) Általános, mindent átható boldogtalanság és depresszió;
- (E) Személyes és iskolai problémák miatti félelem, pszichoszomatikus tünetek.

(ii) A fogalom a szkizofréniás gyermekeket is magában foglalja, viszont nem tartoznak bele a rosszul beilleszkedők, kivéve, ha emögött komoly érzelmi zavar áll.

(9) A „specifikus tanulási zavar” olyan zavart jelent, amely mögött egy vagy több alapvető pszichológiai folyamat rendellenes működése áll, és emiatt sajátos problémák jelentkeznek az olvasásban, az írásban, a számolásban és a beszédben. Nem tartoznak ebbe a kategóriába azok a gyermekek, akiknek a tanulási problémái látási, hallási, értelmi korlátozottságból, érzelmi zavarból, vagy környezeti, kulturális gazdasági hátrányos helyzetből fakadnak.

(10) A „beszédhibások” kategóriájába az olyan dadogók, hadarók, kiejtési vagy hangképzési zavarral küzdők tartoznak, akiknek e jellemzőjük számottevően befolyásolja az iskolai teljesítményét.

(11) „A „látásukban korlátozottak” kategóriájába az olyan vizuálisan károsodott gyermekek tartoznak, akiknek e jellemzőjük számottevően befolyásolja az iskolai teljesítményét. Ide tartoznak a vakok és a gyengénlátók.

Az az olvasó, aki a fenti kategóriákat eddig a *fogyatékoság* különböző típusaiként ismerte, nem téved. Valójában a fogyatékoság és az akadályozottság rokon fogalmak. A különbség csupán annyi, hogy az *akadályozottság* a fogyatékoság következményeit, a fogyatékoságból származó hátrányt is magában foglalja, ami a fenti leírásban így szerepel: *számottevően befolyásolja a tanuló iskolai teljesítményét*. Az új EMMI törvény már ezt is magában foglalja, jóllehet nem mindig ilyen lakonikus megfogalmazásban.

A következőkben – a tisztán látás érdekében – részletesebben elemezzük a fogyatékoság és az akadályozottság fogalmát, amivel arra kívánunk rámutatni, hogy e két fogalom valóban rokon egymással, mégsem esnek teljesen egybe.

Károsodás, fogyatékoság és akadályozottság

Egyes szerzők megkülönböztetik a fogyatékoságot a károsodástól és az akadályozottságtól. Wright (1960) a fogyatékoságot elsősorban orvosi kategóriának fogja fel, az akadályozottságot pedig úgy tekinti, mint azon a követelményekre való reflektálást, amelyekkel valaki egy adott szituációban szembe találja magát. Szerinte ha valaki fogyatékos, az nem feltétlenül akadályozott: bizonyos szituációkban igen, más szituációkban viszont nem.

Stevens (1962) a speciális nevelés taxonómiájának megfogalmazásakor szintén különbséget tesz a fogyatékoság, a károsodás és az akadályozottság között. Szerinte a fogyatékoság valamely funkciónak a hiánya, a károsodás a testi-fiziológiai működés sérülése, az akadályozottság pedig „az a teher, ami a tanulóra nehezedik, amikor olyan pedagógiai szituációkkal találja szembe magát, amelyeket a testi diszfunkció vagy károsodás miatt képtelen megoldani” (65). Stevens úgy véli, semmilyen fogyatékoság mértékét, illetve súlyosságát nem lehet közvetlenül megjósolni csupán a károsodás értékelése alapján; továbbá adott fogyatékos személy káros-

dásával vagy fogyatékoságával kapcsolatos ismeretanyagunk önmagában nem elégséges annak meghatározásához, milyen terhet kell az illetőnek viselnie a társadalomban. A mozgással, érzékeléssel, intelligenciával, érzelemmel és a fiziológiai folyamatokkal kapcsolatos fogyatékoságok nem szükségképpen fordíthatók át olyan akadályozottsági formákra, amelyeknél adott szituációkban helyváltoztatásra, kommunikációra, egészséges énképre vagy szociális interakciós készségekre van szükség. Az alábbi felsorolás a Stevens által felállított taxonómiát mutatja.

1. Szomatopszichológiai változók
 - 1.1. Akadályozottság
 - 1.1.1. Helyváltoztatás
 - 1.1.2. Kommunikáció
 - 1.1.3. Énkép
 - 1.1.4. Szociális interakció
 - 1.2. Fogyatékoság
 - 1.2.1. Mozgás
 - 1.2.2. Érzékelés
 - 1.2.3. Intelligencia
 - 1.2.4. Érzelem
 - 1.2.5. Fiziológiai folyamatok
 - 1.3. Károsodás
2. A szomatopszichológiai rendellenességek pedagógiai szempontból jelentős vonatkozásai
 - 2.1. A rendellenesség természete
 - 2.2. A terápiás folyamat természete
 - 2.3. Pszichológiai összetevők
 - 2.4. Szociális megfontolások
 - 2.5. Kulturális megfontolások
3. Speciális nevelési eljárások
 - 3.1. Törvénymódosítások
 - 3.2. Anyagiak
 - 3.3. Oktatási módosítások
 - 3.4. Nem oktatási jellegű szolgáltatások
 - 3.5. Adminisztratív módosítások
 - 3.6. Járulékos szolgáltatások
 - 3.7. Egyebek

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 1980-ban kiadott osztályozási rendszere szintén három kategóriát különböztet meg: ok, betegség → sérülés, károsodás (angolul impairment) → fogyatékoság, funkciózavar (disability) → akadályozottság, hátrány (handicap). A sérülés, károsodás a szervezet szintjén értelmezhető, az ember élettani működésének bármiféle rendellenességeként, vagy hiányosságaként; a fogyatékoság, funkciózavar a képességek szintjén, pszichés összefüggésben nyilvánul meg; az akadályozottság, hátrány pedig társadalmi szinten jelenik meg, amely korlátozza, esetenként meg is akadályozza, hogy az egyén betöltse kortól, nemtől, társadalmi és kulturális tényezőktől függő mindennapi szerepét. Az akadályozottság ily módon a károsodás és a fogyatékoság társadalmivá válása.

Ez az értelmezés azonban még mindig csak a fogyatékos emberről szól: ő nem tud járni, beszélni stb., ő nem tud beilleszkedni, az akadályozottság – egyfajta eleve elrendeléseként – belőle ered. Az 1997-ben újrafogalmazott WHO fogyatékoság értelmezés már nem ok-okozati következmények egy vonalon mozgó összefüggéséről, egyféle sorsszerű végki-fejletről szól, hanem – jelentős szemléletbeli változást tükrözve – a károsodás és a társadalmi részvétel közötti kölcsönhatásokról, amely pontosan jelzi, hogy a károsodásból adódó hátrányok mértéke és megítélése (de akár az állapot rosszabbodása is) jelentős mértékben függ a társadalmi elfogadottságtól, a társadalom által nyújtott mozgástértől, lehetőségektől.

Ez az értelmezés már azt fogalmazza meg, hogy nem a fogyatékos személyben van a hiba; az akadályozottság egyszerre személyes (egyéni) és környezeti (társadalmi). A fogyatékoság tehát nem pusztán egy tény, hanem viszony és érték – ez utóbbiak szemléletétől függ, hogy a jelenséget fogyatékoságként értelmezi egy adott társadalom, vagy sem.

Végül idézzük a fogyatékoság egyik legújabb, pregnáns meghatározását, amelyre az amerikai fogyatékosokra vonatkozó törvény 2008-as (2009. január 1-jétől hatályos) módosításában bukkantunk. E törvénymódosítás szerint a fogyatékoság olyan fizikai vagy mentális károsodást jelent, amely lényegesen korlátozza adott személy egy vagy több fontos élettevékenységét. Ahhoz tehát, hogy adott személy fogyatékosnak minősüljön, három elem együttes meglétének kell teljesülnie:

- (1) fizikai vagy mentális károsodása legyen,
- (2) amely lényegesen korlátozza őt
- (3) egy vagy több fontos élettevékenységében.

Észrevehetjük, hogy a fenti három elem közül a hangsúly a fizikai vagy mentális károsodáson van. Valaki csak akkor tekinthető fogyatékosnak, ha korlátai valamilyen károsodásból származnak. Éppen ezért fontos annak a megkülönböztetése, hogy mi számít károsodásnak, és mi nem. Nem minden károsodás, ami az egyén fontos élettevékenységeit korlátozza. Ha például valakinek anyagi problémái vannak, az lényegesen korlátozza, hogy mit tehet az életben. Az anyagi problémák vagy más gazdasági hátrányok azonban nem károsodások. Ezek szerint az az egyén, aki ilyen szituációba kerül, nem fogyatékos. Másfelől van olyan egyén, aki azért nem tud megküzdeni a mindennapi stresszel, mert bipoláris zavara van. A bipoláris zavar – károsodás. Ebben az esetben az elemzésnek azt kell eldöntenie, hogy az egyén károsodása lényegesen korlátozza-e őt a fontos élettevékenységeiben.

Idekívánkozunk megjegyzésként, hogy a speciális neveléssel foglalkozó szakemberek, szakértők, kutatók az írásaikban az e populáció körébe tartozók megnevezésekor ritkán tesznek különbséget fogyatékosok és akadályozottak között, többnyire a kettőt szinonimaként használják, holott mint láttuk, ezek valójában nem szinonimák. Ennek okát könnyen megérthetjük, ha összevetjük a két fogalom meghatározását. Észrevehető ugyanis, hogy ezek a szövegezésükben ugyan eltérnek, de tartalmukban erősen hasonlítanak egymásra. De egyúttal hasonlítanak a 2005-ös OM rendeletnek, és a jelenleg hatályos 2012-es EMMI rendeletnek a sajátos nevelési igényűekre adott meghatározására is, hiszen mindre igaz az a tétel, hogy ez a körülmény (azaz: akadályozottság, fogyatékoság vagy SNI) számottevően befolyásolja a tanuló iskolai teljesítményét.

Áttekintő kérdések

1. Kiket nevezünk sajátos nevelési igényűeknek a jelenleg hatályos 32/2012. (X. 8.) EMMI rendelet szerint?
2. Milyen SNI kategóriákat sorol fel a fenti rendelet az iskolára nézve?
3. Mi a különbség a károsodás, a fogyatékoság és az akadályozottság között?
4. Miben új a WHO 1997-es fogyatékoság értelmezése?
5. Mikor tekinthető valaki fogyatékosnak?

1. A sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának általános irányelvei

1.1. A Nemzeti alaptanterv és a választott kerettanterv alkalmazása a sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásában

A Nemzeti alaptanterv (a továbbiakban: Nat) a sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának is alapidokumentuma, az abban meghatározott fejlesztési területek – nevelési célok, kulcskompetenciák, illetve a műveltségi területeken megfogalmazott célok, feladatok a sajátos nevelési igényű tanulóknak is érvényesek. A sajátos nevelési igényű tanulókat nevelő-oktató iskolák pedagógiai programjuk, helyi tantervük elkészítésénél figyelembe veszik:

- a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (a továbbiakban: köznevelési törvény), a Nat és az Irányelv rájuk vonatkozó előírásait,
- a kollégiumi nevelés országos alapprogramját,
- a nevelés és oktatás helyi célkitűzéseit és lehetőségeit,
- a fővárosi, megyei feladatellátási, intézményhálózat-működtetési és köznevelés-fejlesztési tervet,
- a szülők elvárásait és
- az általuk nevelt tanulók sajátosságait.

Az Irányelv egyaránt vonatkozik a sajátos nevelési igényű tanulóknak a többi tanulóval részben vagy egészben együtt (integráltan), azonos iskolai osztályban történő, illetve az e célra létrehozott gyógypedagógiai nevelési-oktatási intézményben, konduktív pedagógiai intézményben, iskolai osztályban a sajátos nevelési igényű tanulók számára külön szervezett (gyógypedagógiai nevelésben, oktatásban részt vevő nevelési-oktatási intézményekben) nevelésére, oktatására.

1.2. Az Irányelv célja

Az Irányelvben foglaltak célja, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók esetében a tartalmi szabályozás és a gyermeki sajátosságok ugyanúgy összhangba kerüljenek, mint más gyermekeknél. Az Irányelv annak biztosítását szolgálja, hogy:

- a fejlesztés a számukra megfelelő tartalmak közvetítése során valósuljon meg, segítse a minél teljesebb önállóság elérését és a társadalomba való mind teljesebb beilleszkedést,
- az iskola fejlesztési követelményei igazodjanak a fejlődés lehetséges üteméhez,
- ha szükséges, a fejlesztés az iskoláskor előtti képességfejlődés területeire is terjedjen ki,
- a rehabilitációs célú fejlesztő terápiák programjai váljanak az intézmények pedagógiai programjainak tartalmi elemeivé,
- a tanulókat a nevelés, oktatás, fejlesztés ne terhelje túl.

Ennek érvényesítése érdekében meghatározza:

- a tartalmak kijelölésekor egyes területek módosításának, elhagyásának vagy egyszerűsítésének, illetve új területek bevonásának lehetőségeit,
- a sérült képességek rehabilitációs, habilitációs célú korrekciójának területeit,
- a nevelés, oktatás és fejlesztés a szokásosnál nagyobb mértékű időbeli kiterjesztésére vonatkozó javaslatokat.

1.3. A sajátos nevelési igényű tanulók habilitációs, rehabilitációs célú ellátása

A tanulók között fennálló – egyéni adottságokból és igényekből adódó – különbségeket az iskolák a pedagógiai programok és helyi tantervek kialakításakor veszik figyelembe.

A sajátos nevelési igény kifejezi:

- a) a tanuló életkori sajátosságainak fogyatékoság által okozott részleges vagy teljes körű módosulását,
- b) az iskolai tanuláshoz szükséges képességek kialakulásának sajátos útját, fejlődésének eltérő ütemét, esetleg részleges vagy teljes kiesését, fejletlenségét, lassúbb ütemű és az átlagtól eltérő szintű fejleszhetőségét.

A sajátos nevelési igény a szokásos tartalmi és eljárásbeli differenciálástól eltérő, nagyobb mértékű differenciálást, speciális eljárások alkalmazását, illetve kiegészítő fejlesztő, korrekciós, habilitációs, rehabilitációs, valamint terápiás célú pedagógiai eljárások alkalmazását teheti szükségessé.

1.3.1. A habilitációs, rehabilitációs ellátás közös elvei

- a) A sajátos nevelési igényű tanulók nevelésében, oktatásában részt vevő nevelési-oktatási intézmények egész nevelési-oktatási rendszerét átfogó, hosszú távú habilitációs, rehabilitációs célok és feladatok határozzák meg, melyeket az intézmény dokumentumai tartalmaznak.
- b) A habilitációs, rehabilitációs tevékenység olyan szakmaközi együttműködésben kialakított és szervezett nyitott tanítási-tanulási folyamatban valósul meg, mely az egyes tanulók vagy tanulócsoportok igényeitől függő eljárások, időkeret, eszközök, módszerek, terápiák alkalmazását teheti szükségessé.

1.3.2. A habilitációs, rehabilitációs tevékenység közös céljai és feladatai

- a) A mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékból, több fogyatékból együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékból, autizmus spektrum zavarból vagy egyéb pszichés fejlődési zavarból fakadó hiányzó vagy sérült funkciók kompenzálása vagy helyreállítása, a meglévő ép funkciók bevonásával.
- b) Törekvés a különféle funkciók egyensúlyának kialakítására.
- c) A szükséges speciális eszközök elfogadtatása és használatuk megtanítása.
- d) Az egyéni sikereket segítő, a társadalmi együttélés szempontjából kívánatos egyéni tulajdonságok, funkciók fejlesztése.
- e) Az egyes területeken kimagasló teljesítményt nyújtó tanulók tehetségének kibontakoztatása.

1.3.3. A habilitációs, rehabilitációs tevékenységet meghatározó tényezők

- a) A fogyatékból, az autizmus spektrum zavar vagy egyéb pszichés fejlődési zavar típusa, súlyossága.
- b) A fogyatékból, az autizmus spektrum zavar vagy egyéb pszichés fejlődési zavar kialakulásának, felismerésének, diagnosztizálásának ideje.
- c) A sajátos nevelési igényű tanuló
 - c/a) életkora, pszichés és egészségi állapota, rehabilitációs műtétei,

c/b) képességei, kialakult készségei, kognitív funkciói, meglévő ismeretei.

d) A társadalmi integráció kívánalmai: az egyéni tanulási utak megtervezése és biztosítása, továbbtanulás, pályaválasztás, a lehető legönállóbb életvitelre történő felkészítés.

A sajátos nevelési igényű tanuló fejlesztésére vonatkozó célokat, feladatokat, tartalmakat, tevékenységeket, követelményeket meg kell jeleníteni:

- a) az intézmény pedagógiai programjában,
- b) a helyi tantervben
- c) a tematikus egységekhez, tervekhez kapcsolódó tanítási-tanulási programban,
- d) az egyéni fejlesztési tervben.

A fogyatékoság, a pszichés fejlődési zavar típusának megfelelő szakirányú végzettséggel rendelkező gyógypedagógus, gyógypedagógiai tanár, konduktor, konduktor-óvodapedagógus, konduktor-tanító, terapeuta, kompetenciája:

1. a programok, programcsomagok összeállítása,
2. a rehabilitációs, rehabilitációs egyéni és kiscsoportos fejlesztés, osztálytermen belüli megsegítés,
3. közreműködés az integrált nevelés, oktatás keretein belül a tanítási órákba beépülő rehabilitációs, rehabilitációs fejlesztő tevékenység tervezésében, ezt követően a konzultációban.

1.4. A szükséges pedagógiai feltételek biztosítása a sajátos nevelési igényű tanulók számára

A nevelés, oktatás, fejlesztés kötelezően biztosítandó pedagógiai feltételeit a köznevelési törvény foglalja össze. A köznevelési törvény a sajátos nevelési igényű tanulókhöz igazodva az általánosan kötelező feltételeket több területen módosítja, illetve kiegészíti olyan többlétszolgáltatásokkal, amelyeket ki kell alakítani, és hozzáférhetővé tenni a sajátos nevelési igényű tanulók számára, mint például:

- speciális tanterv, tankönyvek, tanulási segédletek,
- speciális gyógyászati, valamint tanulást, életvitelt segítő technikai eszközök.

1.5. A többségi intézményekben megvalósuló (integrált) nevelés, oktatás

A sajátos nevelési igényű tanulók eredményes szocializációját, iskolai pályafutását elősegítheti a nem sajátos nevelési igényű tanulókkal együtt történő – integrált – oktatásuk (teljes vagy részleges integrációjuk). Az együttnevelést megvalósító intézmény többet vállal, magasabb értéket kínál, mint részvétet és védettséget. Sikerkritériumnak a tanulók beilleszkedése, önmagához mért fejlődése, a többi tanulóval való együtt haladása tekinthető, melynek eredményes megvalósítását az alábbi tényezők biztosítják:

- A befogadó iskola vezetője támogatja pedagógusai részvételét az integrációt segítő szakmai programokon akkreditált továbbképzéseken.
- Az együttnevelést megvalósító iskolák pedagógusainak, valamennyi dolgozójának, gyermek- és szülői közösségének felkészítése a sajátos nevelési igényű tanulók fogadására.
- Az együttnevelés megvalósításában, a különböző pedagógiai szinteken a rehabilitációs, rehabilitációs szemlélet érvényesülése és a sérülésspecifikus módszertani eljárások alkalmazása. A módszerek, módszerkombinációk megválasztásában a „sérülésspecifikusság” alkalmazkodást jelent a sajátos nevelési igény típusához, az elmaradások súlyosságához, az egyéni fejlődési sajátosságokhoz.
- A nyitott tanítási-tanulási folyamatban megvalósuló tevékenység, amely lehetővé teszi az egyes gyermek vagy csoport igényeitől függő pedagógiai – esetenként egészségügyi – eljárások, eszközök, módszerek, terápiák, a tanítás-tanulást segítő speciális eszközök alkalmazását.
- A sajátos nevelési igényű tanulók integrált nevelésében, oktatásában, fejlesztésében részt vevő, magas szintű pedagógiai, pszichológiai képességekkel (elfogadás, tolerancia, empátia, hitelesség) és az együttneveléshez szükséges kompetenciákkal rendelkező pedagógus, aki
 - a) a tananyag-feldolgozásnál figyelembe veszi a tantárgyi tartalmak – egyes sajátos nevelési igényű tanulók csoportjaira jellemző – módosulásait;
 - b) egyéni fejlesztési tervet készít a gyógypedagógus – konduktív nevelés esetén konduktor – együttműködésével, ennek alapján

- egyéni haladási ütemet biztosít, a differenciált nevelés, oktatás céljából individuális módszereket, technikákat alkalmaz;
- c) a tanórai tevékenységek, foglalkozások során a pedagógiai diagnózisban szereplő javaslatokat beépíti, a folyamatos értékelés, hatékonyság-vizsgálat, a tanulói teljesítmények elemzése alapján – szükség esetén – megváltoztatja eljárásait, az adott szükséglet-hez igazodó módszereket alkalmaz;
 - d) egy-egy tanulási, nevelési helyzet, probléma megoldásához alternatívákat keres;
 - e) alkalmazkodik az eltérő képességekhez, az eltérő viselkedésekhez;
 - f) együttműködik különböző szakemberekkel, a gyógypedagógus iránymutatásait, javaslatait beépíti a pedagógiai folyamatokba.

A sajátos nevelési igényű tanulók integrált nevelésében, oktatásában, fejlesztésében részt vevő – a tanuló fogyatékoságának típusához igazodó szakképzettséggel rendelkező – gyógypedagógus, gyógypedagógiai tanár, konduktor, konduktor-óvodapedagógus, konduktor-tanító, terapeuta

- a) segíti a pedagógiai diagnózis értelmezését;
- b) javaslatot tesz a fogyatékoság, a pszichés fejlődési zavar típusához, a tanuló egyéni igényeihez szükséges környezet kialakítására (a tanuló elhelyezése az osztályteremben, szükséges megvilágítás, hely- és helyzetváltoztatást segítő bútorok, eszközök alkalmazása stb.);
- c) segítséget nyújt a tanuláshoz, művelődéshez szükséges speciális segédeszközök kiválasztásában, ismerteti a speciális eszközök használatát, tájékoztat a beszerzési lehetőségekről;
- d) javaslatot tesz gyógypedagógiai specifikus módszerek, módszerkombinációk alkalmazására;
- e) figyelemmel kíséri a tanulók haladását, részt vesz a részeredmények értékelésében, javaslatot tesz az egyéni fejlesztési szükséglet-hez igazodó módszerváltásokra;
- f) együttműködik a többségi pedagógusokkal, figyelembe veszi a tanulóval foglalkozó pedagógus tapasztalatait, észrevételeit, javaslatait;
- g) terápiás fejlesztő tevékenységet végez a tanulóval való közvetlen foglalkozásokon – egyéni fejlesztési terv alapján a rehabilitációs, re-

- habilitációs fejlesztést szolgáló órakeretben –, ennek során támaszkodik a tanuló meglévő képességeire, az ép funkciókra;
- h) segíti a befogadó pedagógust az egyéni értékelés kialakításában, a gyermek önmagához mért fejlődésének megítélésében;
 - i) segíti a helyi feltételek és a gyermek egyéni szükségleteinek összehangolását.

Az integrált nevelésben, oktatásban részt vállaló nevelési, oktatási intézmények vegyék igénybe az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények, a pedagógiai szakszolgálati, illetve pedagógiai-szakmai szolgáltatást nyújtó intézmények szolgáltatásait, az utazó gyógypedagógiai hálózat működtetésére kijelölt intézmények segítségét a köznevelés-fejlesztési tervekben meghatározott feladatellátás szerint.

1.6. A kollégiumot is magában foglaló intézmények pedagógiai programja

A sajátos nevelési igényű tanulók egy része többcélú – kollégiumot (diákotthont) is magába foglaló – gyógypedagógiai intézményben teljesíti tankötelezettségét. Az intézmények pedagógiai programját az Irányelvben megfogalmazott célok, tartalmak és feladatok, valamint a Kollégiumi nevelés alapprogramjának figyelembevételével kell elkészíteni.

A kollégiumi nevelőmunka a társadalmi beilleszkedéshez szükséges képességek fejlesztését szolgálja. Ennek során jelentős szerepet kap az egyéni bánásmód, a személyre szabott nevelési eljárások, az egészségügyi és pedagógiai célú habilitációs, rehabilitációs tevékenységformák alkalmazása.

A diákotthoni foglalkozások szervezésekor kiemelt szerepet kap:

- a szocializációt segítő képességek fejlesztése,
- az egyéni tanulási és ismeretszerzési technikák megtanulása, alkalmazása,
- az egészséges életmódra nevelés – a tanuló speciális igényeihez igazítva az egészség megőrzéséhez szükséges technikák, képességek megszerzése, megőrzése,
- a környezeti nevelés, az egyéni igények alapján a saját környezet megfelelő kialakítása,

– a szabadidős program, önkiszolgálás, munka, tehetséggondozás, felzárkóztatás, társas kapcsolatok, közösségi tevékenységek alkalmazása, amelyek a tanuló eredményes társadalmi beilleszkedését segítik elő.

Áttekintő kérdések

1. Mennyire alkalmazandó a Nemzeti alaptanterv és a választott keret-tanterv az integráltan és a szegregáltan tanuló sajátos nevelési igényű diákok iskolai oktatásában?
2. Hol kell megjeleníteni a sajátos nevelési igényű tanuló fejlesztésére vonatkozó célokat, feladatokat, tartalmakat, tevékenységeket, követelményeket?
3. Milyen speciális pedagógiai többlétszolgáltatásokat kell biztosítani a speciális nevelési igényű tanulók számára?
4. Mik tekinthetők sikerkritériumoknak integrált oktatás esetén, és milyen tényezők biztosítják ezeket?
5. Milyen speciális szakképzettséggel rendelkező személyek segíthetik az SNI-s diákokat tanító pedagógusokat?

2. A mozgásszervi fogyatékos (mozgáskorlátozott) tanulók iskolai fejlesztésének elvei

2.1. A mozgásszervi fogyatékos (mozgáskorlátozott) tanuló

Mozgásszervi fogyatékos (mozgáskorlátozott) az a tanuló, akinek a mozgása veleszületett vagy szerzett károsodás és/vagy funkciózavar miatt jelentősen és maradandóan akadályozott, melynek következtében megváltozik a mozgásos tapasztalatszerzés és a szocializáció.

Mindenekelőtt különítsük el a mozgásfogyatékosok két nagy, viszonylag jól körülírható alcsoportját, a *testi fogyatékosok* és a tulajdonképpeni *mozgássérültek* csoportját.

Azonos főcsoportba tartozásukat azt indokolja, hogy mindegyik esetben különböző mértékű mozgáskorlátozottsággal állunk szemben, s ebből következően, sok más körülménytől függően, jellegzetes, sajátos személyiségfejlődéssel.

A fő különbség az, hogy a *testi fogyatékosok fogalmába* azokat a rendellenességeket soroljuk, amelyek nem idegrendszeri eredetű károsodások, hanem meghatározott fejlődési rendellenességek vagy balesetek következményei. Ide tartoznak a csonka vagy csonkolt végtagúak és a súlyos testi deformitásuk miatt mozgáskorlátozottak.

Enyhébb fokú testi fogyatékosok esetén, ha a szociokulturális körülmények jók a családban, nem indokolt, sőt kedvezőtlen az ép gyermektől elkülönített iskoláztatás.

A súlyosabb fokban testi fogyatékos gyermek azonban már speciális intézményben történő elhelyezést igényel.

Az orvossebészeti eljárások, valamint különböző gyógyászati segéd-eszközök alkalmazásával csökkenthetik a mozgáskorlátozottságot. Az érintett gyermek eltérő fizikai állapota, felépítettsége, testsémája és ebből következően tevékenységében, egész életvezetésében, személyiségstruktúrájában is eltérő volta miatt főként óvodás- és kisiskoláskorban gyógyító nevelést igényel.

Az *idegrendszeri eredetű mozgászavar* jellege szerint lehet plégia (bénulás), amikor mozgásképtelenség lép fel, paresis (hűdés), amikor a mozgásképeség csökken, és hypermotilitás (túlmozgás).

Kiterjedése szerint lehet monoplégia, illetve monoparesis (egy végtagra terjed ki), hemiplégia, illetve hemiparesis (a test fél oldalára terjed ki),

paraplégia, ill. paraparesis (a két alsó végtagra terjed ki), di-, vagy tetraplégia, illetve di-, vagy tetraparesis (négy végtagra terjed ki). Megjegyezzük, hogy a valóságban a legváltozatosabb átmeneti formák is lehetségesek, így ez a beosztás tájékoztató jellegű séma.

Az izomtónus állapota szerint lehet spasticus (görcsös) és atóniás (petyhüdt).

A sérülés helye szerint lehet centrális (agyi) és perifériás (gerincvelői).

A felsorolt jellemzők a különböző klinikai képeknél más-más kapcsolódásban jelentkezhetnek. Az így létrejövő sokféle típusból tájékozódásul két, ismételten viszonylag jól körülírható alcsoportot említünk, amelyekbe egyúttal a leggyakoribb típusok is besorolhatók:

a perifériás és

a centrális mozgásfogyatékoság.

A perifériás eredetű, petyhüdt bénulást okozó mozgásfogyatékoság klasszikus példája a status post-Heine–Medinem (járványos gyermekbénulás, más néven gyermekparalízis, leírójáról Heine–Medin-féle megbetegedés utáni állapot). Az alapbetegség a poliomyelitis vírus által létrejött gyulladás, amely a gerincvelő elülső szarvaiban levő mozgató neuronokat támadja meg. Enyhébb és súlyosabb formái jöhetnek létre. A súlyosságtól és a létrejövő másodlagos sérülésektől függően a post-Heine-Medines gyermek ép gyermekekkel együtt is járhat iskolába, vagy mozgásjavító általános iskolába, illetve légzésbénulás esetén speciális kórházi osztályon részesül gyógyító nevelésben.

Mint közismert, ez ellen a súlyos következményekkel járó vírusmegbetegedés ellen sikerrel vette fel a küzdelmet az orvostudomány. A hazánkban is ismert Sabin-féle vakcina (vakcina = elölt vagy legyengített kórokozók, illetve ártalmatlanná tett mérgező anyagok) kötelező adása óta (1957) a gyermekparalízis megbetegedés gyakorlatilag megszűnt.

A perifériás eredetű mozgásfogyatékoság egyik szintén klasszikus típusa a cerebral palsy (agyi bénulás). Oki, tüneti, topográfiai (anatómiai) tájleírás szerinti, lásd: kiterjedés), súlyossági stb. szempontból egyaránt igen sokféle lehet. E változatos szindróma első neves kutatója és leírója az angol szülész, Little (1853) volt, ezért összefoglalóan, közismerten ma is Little-kórnak nevezik. Azóta a téma kutatása nagyon előrehaladt, a cerebral palsyval pl. az USA-ban külön intézet foglalkozik (American Academy for Cerebral Palsy), szakirodalma világszerte rendkívül nagy.

Hogy mennyire összetett problémáról van szó, jellemzésül Little-re hivatkozhatunk, aki a főtünet (az izmok általános spasticitása) mellett az esetek többségénél az intellektuális funkciók károsodását is leírta. Ma is az a vélemény, hogy összetett és igen változatos szimptomákból álló szindrómáról van szó. „A cerebral palsy esetek sohasem korlátozódnak egyedül mozgászavarokra, hanem ezekhez értelmi, észlelési és egyéb, a sensorium körébe sorolt tünetek társulnak.

Pedagógiai szempontból a következő csoportok alakíthatók ki:

- Végtagredukciós fejlődési rendellenességek és szerzett végtaghiányok. Ebbe a kategóriába tartoznak a felső és alsó végtag veleszületett fejlődési rendellenességei, a különböző fajtájú és súlyossági összeszenövések, hiányok (pl. syndaktylia, polydaktylia, amélia, meromélia, stb.), továbbá alsó és felső végtag szerzett (amputáció, trauma), különböző méretű hiánya.
- Petyhüdt bénulást okozó kórformák. Az alsó motoros neuron sérülése következtében kialakult kórképek, megbetegedések csoportja, az érző vagy mozgató idegpályák, valamint mindkettőnek a sérülése az izomzat petyhüdt bénulását eredményezi. Ide soroljuk a myopathiához tartozó különböző kórereditű megbetegedéseket, amelyeknél az izomerő csökkenése és az izomatrophia áll előtérben.
- Korai agykárosodás utáni mozgás-rendellenességek. A centrális idegrendszer, a felső motoros neuron prae-, peri-, és postnatális sérülése következtében kialakult állapot, az infantilis cerebralis paresis (továbbiakban ICP) tünet-együttese tartozik ebbe a kategóriába.
- Egyéb, maradandó mozgásállapot- és funkcióváltozást, mozgáskorlátozottságot okozó kórformák. Az eddigi csoportokba nem sorolható, a gyermekkorban leggyakrabban előforduló, veleszületett vagy szerzett megbetegedések csoportja (pl. reumatológiai, ortopédiai elváltozások – törpeség!).
- Halmozott sérüléssel járó különböző kórformák.

A mozgás minden gyermek tapasztalatszerzésére, illetve annak lehetőségére hatással van, befolyásolja személyiségfejlődését. Mozgáskorlátozott gyermek esetében a mozgásos tanulás lehetősége és folyamata módosul. Mások a környezetéről, a saját testéről szerzett tapasztalatai, mint ép mozgású társainak. A mozgásszervi károsodás tartóssága, vissza-fordít-

hatatlansága is befolyásolja fejlődésmenetét. Ez gyakran az átlagostól eltérő pszichés, szociális és fizikai szükségleteket teremt.

A jelentősen eltérő kóreredet és károsodás miatt a mozgáskorlátozottság egyénileg is sok eltérést mutat. Ebből eredően a tanulók más-más személyiségfejlődési utat járnak be. A nevelést-oktatást befolyásolja, hogy a tapasztalatszerzési lehetőségek általában beszűkültek, a környezethez való alkalmazkodás gátolt. A hely- és helyzetváltoztatás, az önkiszolgálás, a kézfunkció, a manipuláció, a tárgy- és eszközhasználat, a grafomotoros teljesítmény, illetve a verbális és nonverbális kommunikáció eltérő mértékű akadályozottsága az iskolai nevelés, oktatás egész időtartama alatt megkívánhatja az egyénre szabott módszerek, eljárások, technikák és eszközök, valamint a fizikai korlátozottságot csökkentő környezeti adaptációk alkalmazását.

A mozgáskorlátozott tanulók nevelése-oktatása során a megfelelően kialakított, adaptált, akadálymentes környezet biztosítja az információhoz való hozzáférést, a tevékenységekben történő szabad és aktív részvételt, előmozdítva az esélyegyenlőséget.

A mozgáskorlátozott tanuló sajátos nevelési igényét a károsodás keletkezésének ideje, annak formája és elhelyezkedése, akadályozottságának mértéke egyedileg határozzák meg, a megfelelő különleges bánásmódot, a fejlesztés szakszerű feltételeit, formáját biztosítani kell.

2.2. A mozgáskorlátozott tanulók iskolai fejlesztése

2.2.1. A mozgáskorlátozott tanulók fejlesztésének alapelvei, célja és kiemelt feladatai

2.2.1.1. Alapelvek

A mozgáskorlátozott tanulók nevelése-oktatása, képességeik tervszerű fejlesztése során az egyéni fejlődési sajátosságokhoz, az individuális szükségletekhez kell igazodni mind a pedagógiai tevékenységek, mind a környezeti adaptációk tervezése, megvalósítása során annak érdekében, hogy a tanulók mozgáskorlátozottként is meg tudják állni helyüket a szűkebb és tágabb környezetükben.

A tanulók sérülésspecifikus ellátása csoportmunkában (team munkában) valósítható meg – a különböző szakemberek (pedagógus, gyógypedagógusok, ortopéd szakorvos, neurológus, gyermekgyógyász és egyéb

szakemberek, a konduktív nevelés esetében a konduktív pedagógia kompetenciája szerinti konduktor stb.), illetve a család együttműködése, a közös célok kitűzése kölcsönös megerősítést, szinergista hatást válthat ki, amely nagymértékben támogatja a fejlesztő folyamatot.

A nevelés, oktatás, mozgásfejlesztés, az egészségügyi szükségletek ellátása és a gondozás (sérülésspecifikus pedagógiai fejlesztő folyamat) során szükséges a folyamatos, tapasztalatszerzésre építő korrekciós szempontú fejlesztés, ezzel a sérülésből adódó hátrányos következmények csökkenthetők, ellensúlyozhatók.

Az önállóságra nevelés elvét mindig szem előtt tartva, az iskolában – a mozgáskorlátozott tanulók életkorának és mozgásállapotának megfelelően – biztosítani kell a megfelelő mozgás- és étletteret, amely magában foglalja:

- a fizikai környezetet, amely egyrészt akadálymentes, másrészt valamennyi tanuló számára biztosítja az egészséges környezeti feltételeket,
- a személyre szabott (segéd)eszközök és egyéb, az oktatáshoz szükséges speciális eszközök (pl. megfelelő méretű asztal, szék, csúszásgátló, ceruzafogó stb.) meglétét és használatát,
- a befogadó, elfogadó, kölcsönös alkalmazkodást kívánó, a tágabb környezetre is hatással bíró személyi környezetet (integrált oktatásnál a tanuló társak, azok szülei, az iskola dolgozói részére a befogadást segítő ismeretek átadása),
- szükség szerint és indokolt esetben – amennyiben a mozgásos akadályozottság a különféle tevékenységek során a tevékeny és eredményes részvételt súlyosan akadályozza – a személyi segítő meglétét.

A sérülésspecifikus pedagógiai fejlesztő folyamat olyan felkészülést, sajátos módszertani tudást kíván a pedagógusoktól és a pedagógiai munkát segítő személyzettől, amely biztosíthatja a komplex, minden sérült funkciót korrigáló-kompenzáló hatásokat, és lehetővé teszi a tanulók eredményes fejlődését.

2.2.1.2. Célok

A mozgáskorlátozott tanulók nevelésének-oktatásának kiemelt célja az esélyegyenlőség feltételeinek megteremtése annak érdekében, hogy a mozgáskorlátozott gyermekek az iskolai tanulmányaik során felkészültté váljanak az ismeretszerzésre és tanulásra, az önálló döntéshozatalra, képessé váljanak az önrendelkező életvitelre.

Ismerjék meg a mozgáskorlátozottságukból eredő egészségi teendőket és az egészségügyi ellátás lehetőségeit, a sajátos helyzetükből adódó jogukat, alakuljon ki bennük az önrendelkező életforma képessége, amely elősegíti jövőbeli felnőtt életüket, társadalmi beilleszkedésüket.

A mozgásállapot által meghatározott adottságok, korlátok figyelembevételével olyan belső motiváció teremthető meg, amely által a mozgáskorlátozott tanuló aktívan kapcsolódhat be a fejlesztő folyamatba; alakuljon ki a fejlődés igénye önmagával szemben, az igény a sikeres továbbtanuláshoz, munkába álláshoz.

Fejlődjön ki a megfelelő életminőség megalapozása érdekében a megszerzett tudás és képességek birtokában a testi, lelki, pszichikai jólét és annak kialakítására irányuló igényesség.

2.2.1.3. Kiemelt feladatok

A pedagógiai feladatok meghatározásakor figyelembe kell venni, hogy a mozgáskorlátozott tanulók többsége meg tudja felelni a Nat-ban, illetve a kerettantervben megfogalmazott elvárásoknak.

Az egyéni igényekhez igazodó eljárások alkalmazása (tartalom módosítása, csökkentése az ismeretsajátítás során, értékelés alóli mentesítés stb.) csak abban az esetben indokolt, ha az általános követelményeknek való megfelelés semmilyen módszertani, technikai segítségnyújtással, környezeti adaptációval nem érhető el. A sérülésspecifikus pedagógiai fejlesztő folyamat során – pedagógiai tartalmak kitűzésekor, rehabilitációs célok, időbeli eltérések megfogalmazásakor – differenciálás és fokozatosság szükséges. Az individuális megsegítés olyan mértékű legyen, amennyi az eredményes egyéni fejlődéshez elengedhetetlen. A módszertani, technikai támogatás tervezéséhez, kivitelezéséhez a pedagógus segítséget kérhet a gyógypedagógustól, konduktív nevelés esetén a konduktortól, a pedagógiai szak- és szakmai szolgáltatók szakembereitől.

A mozgáskorlátozott tanuló iskolai tanulásának nehézségeit leginkább a mozgásszervi károsodás következtében a kommunikáció és a kognitív funkciók (figyelem, érzékelés-észlelés, emlékezet, gondolkodás) területén kialakult zavarai, illetve a mozgásteljesítményt igénylő feladatok kivitelezésének problémái jelentik, különös tekintettel a manipulációra. Ezek mindegyike befolyásolhatja az olvasás, írás, beszéd elsajátítását is, vagyis az iskolai teljesítmények alakulását.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- A mozgásszervi diagnózistól és mozgásállapottól, az aktuális fejlettségi szinttől, valamint a személyiségtől függő speciális fejlesztési technikák, módszerek, eszközök alkalmazása, a megismerő tevékenységekhez szükséges kompetenciák (ismeretek, képességek, attitűdök) kialakítása és fejlesztése, az elérhető legmagasabb szintű önállóság kialakítása, az önálló életre nevelés.
- Az iskolai fejlesztés teljes időtartama alatt kiemelt feladat a mozgásnevelés, mint komplex rehabilitációs hatásrendszer, amely ötvözi a sérült tartási és mozgási funkciók helyreállítását célzó, a gyógyító és a motoros képességek fejlesztését szolgáló pedagógiai eljárásokat, s e feladatokat integrálja a tanítás-tanulás folyamatába. A mozgásnevelés célját és feladatait elsődlegesen nem az életkor, hanem a tanuló mozgásszervi diagnózisa – annak végleges, javuló vagy romló volta –, továbbá a mozgásállapot súlyossága és klinikai tünetei, akadályozottságának mértéke és formája határozzák meg.
- Korszerű ismeretek átadásával, illetve a reális önismeret kialakításával a tovább-tanulásra történő felkészítés nyújthat biztos alapot a későbbi önálló életvezetéshez.
- A mozgáskorlátozottság gyakori velejárója a beszélt és írott nyelv zavara, így a nevelés-oktatás során kiemelt feladat a beszéd- és kommunikációfejlesztés, súlyos esetben a beszéd- és logopédiai terápia, esetleg a technikai eszközökkel támogatott írásbeli kommunikáció kialakítása.
- A mozgáskorlátozott tanuló egyedi, speciális megsegítése során a kiindulás alapja fizikai adottsága, értelmi képessége, kommunikációjának formája, szintje és érzelmi állapota. Ennek megfelelően a tananyag, a követelmények, a számonkérés, értékelés egyéni fejlettségi szinthez történő igazítása, adaptálása szükséges, a fokozatosságot e téren is figyelembe véve (a tevékenységek kivitelezését, a részvételt biztosító (technikai jellegű, módszertani) segítségnyújtás formáját szükséges először megkeresni, az egyes tevékenységek, illetve az értékelés alóli mentesítés csak nagyon indokolt esetben ajánlott).
- A speciális módszerek, terápiák és technikák alkalmazása és a technikai segédeszközök igénybevétele segíti a mozgásbiztonságot, a mozgásreflexek célszerűségét és gyorsaságát, az író, rajzoló és eszközhasználó mozgást, a hallásra, beszédészlelésre támaszkodó tevé-

kenységeket, a szűkebb és tágabb környezetbe történő beilleszkedéshez szükséges alapok megteremtését, a személyi függetlenség elérését.

- A mozgáskorlátozottság együtt járhat egyfajta fizikai függés kialakulásával, amely megnövelheti a deviáns csoportokhoz való sodródás kockázatát, fokozhatja az áldozattá válás esélyét, így a nevelés-oktatás során a prevenció munkája, illetve a már kialakult helyzetek kezelése kiemelt feladatot jelent. A tanulóknak meg kell tanulniuk egyrészt a kísértésre nemet mondani, másrészt olyan hasznos tevékenységeket kell elsajátítaniuk, amelyekkel értelmesen tölthetik ki szabadidejüket.
- A tanítás-tanulás folyamatában kiemelt figyelmet, a tanulásszervezési módok, a tanulási és értékelési eljárások megválasztása terén sajátos feladatokat jelent a bármely területen tehetségesnek bizonyuló mozgáskorlátozott tanulók felismerése, tehetségük gondozása, amely támogatja a pályaorientáció folyamatát is.

2.2.2. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

A mozgáskorlátozott tanulók iskolai fejlesztésének szakaszolása megegyezik a Nat képzési szakaszaival.

A mozgáskorlátozott gyermek iskolakészültsége, fejlődésének sajátos útja, tapasztalatszerzésének eltérő volta, hiányosságai indokolhatják, hogy az első évfolyam teljesítésére, a biztos olvasás-írás elsajátítására a pedagógiai program helyi tanterve egy tanévnél hosszabb időt (két tanév) biztosítson, de szükség esetén a további pedagógiai szakaszok is szervezhetőnek hosszabb időszámban.

2.2.3. A többségi iskolában történő együttnevelés

Az integrált nevelés-oktatás során – függetlenül annak teljes vagy részleges formájától – különös figyelemmel kell lenni a következőkre.

- A mozgáskorlátozott tanulók együttnevelése során szükséges, hogy az intézmény felkészüljön a tanuló fogadására: kialakítja a megfelelő fizikai környezetet (akadálymentesítés), beszerezi azokat a segéd-eszközöket (gyógyászati és oktatási), amelyek a különböző tevékenységekben való részvételt segítik, felkészíti a befogadó személyi környezetet (diákok, iskolai dolgozók, szülők), előkészül a szakértői

javaslatban megfogalmazott sérülésspecifikus pedagógiai fejlesztő folyamat megvalósítására.

- Ha a mozgáskorlátozott tanuló fogadása az integráló iskola vezetésének és nevelő-testületének szándékával, döntésével összhangban történik, akkor nagyobb az esély arra, hogy az integráció eredményes lesz.
- Az együttnevelés teljes folyamatát gyógypedagógus, konduktív nevelés esetén konduktor kíséri, segíti. A pedagógus és gyógypedagógus/konduktor szakmai együttműködése, az intézményi együttműködések (egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények, pedagógiai szakszolgálatok, pedagógiai-szakmai szolgáltatók), a társszakmák bevonása biztosíthatja a megfelelő ellátást. Egyéni előrehaladású képzés során meg kell valósítani az egészségügyi és pedagógiai célú rehabilitációt, rehabilitációt, amely a tanórai gyakorlattal kölcsönösen egymásra épülve biztosítja az egyéni igényekhez igazodó feltételeket (adaptált tananyag, számonkérés, értékelés stb.) és a fejlődést.
- A mozgáskorlátozott tanulók integrált iskolai ellátása a pedagógusoktól speciális felkészülést kíván. Az együttnevelés megkezdése előtt kívánatos, hogy a befogadó pedagógus célirányos pedagógus-továbbképzésen vegyen részt.
- A mozgáskorlátozott tanuló optimális fejlődése érdekében a pedagógiai programban megfogalmazódnak a speciális elvárások és tennivalók (módszerek, eszközök, segédeszközök, segédletek, differenciálás, az értékelés, minősítés, a követelmény egyénre szabott formái stb.).
- Az alkalmazkodás, az adaptálás, a differenciálás során – igazodva az egyes gyermek fejlettségi szintjéhez, illetve a támogatás szükséges mértékéhez – módosulhat a tananyag elsajátításának tempója, módja, a számonkérés, a házi feladat formája, végső esetben a tananyag mennyisége.
- Mozgáskorlátozott tanuló esetében gyakoriak az egészségügyi beavatkozások (műtétek), a hosszú kezelések – ezekben az esetekben az egyénre szabott felzárkóztatást minden esetben meg kell szervezni, valamennyi pedagógus közreműködésével.
- Különösen jelentős az osztályfőnök/mentor és a segítő szakember szerepe az osztályban tanító pedagógusok tájékoztatásában a tanuló sajátos nevelési igényeiről.
- Az együttnevelés eredményes megvalósulását szolgálja az Irányelv 1.5. pontjában leírtak érvényesítése.

2.2.4. A Nat és a választott kerettanterv alkalmazása

A mozgáskorlátozott tanulók nevelése-oktatása során a Nat-ban meghatározott fejlesztési területek és nevelési célok megvalósítása általában lehetséges. A helyi tantervben az egyes tantárgyak témaköreire, azok tartalmára és követelményeire vonatkozó kerettantervi ajánlások a tanulók egyéni adottságainak figyelembevételével érvényesíthetők. Ha a mozgás-állapot, a kognitív funkciók vagy a kommunikáció zavara, a szocializáció problémái akadályozzák a tanulási folyamatot, akkor az Irányelvben megadott módosítások figyelembevételével javasolt a helyi tanterv elkészítése, először minden esetben annak megvizsgálásával, hogy a megfelelő differenciálás, adaptálás (támogatás technikai eszközzel, a tanuló számára előnyös ismeret-elsajátítási módszer preferálása stb.) hogyan tudja segíteni a tanulót a követelmények teljesítése során.

2.2.4.1. Fejlesztési területek – nevelési célok

A Nat-ban megfogalmazott fejlesztési területeket – nevelési célokat és azok teljesítését – a tanulók életkori sajátosságai és a mozgáskárosodásból adódó egyéni eltérések egymással kölcsönhatásban befolyásolhatják.

Az Erkölcsei nevelés, a Nemzeti öntudat, hazafias nevelés, az Állampolgárságra, demokráciára nevelés, illetve a Fenntarthatóság, környezet-tudatosság fejlesztési területek - nevelési célok megvalósítása megegyezik a Nat-ban foglaltakkal.

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése

A megfelelő önismeret hozzájárul a társas kapcsolatok kialakulásához, amely alapját képezi a társadalomban való boldogulásnak. A tapasztalatszerzés módosult folyamatai, a kommunikáció esetleges nehezítettsége, a társas kapcsolatok alakulásának sajátos módja miatt szükséges a terület kiemelt, tudatos fejlesztése, a megvalósítható célok kitűzése, a reális értékelés, a pozitív megerősítés.

A személyiség építésének és a lelki egyensúly fenntartásának egyik eszköze a lehetőségek szerinti önállóságra nevelés. A tanulóknál akkor alakul ki reális, pozitív énkép, ha önmagukhoz képest fejlődnek, érnek el sikereket.

A családi életre nevelés

Az iskolai fejlesztések során kiemelt feladat a lehető legnagyobb fokú önállóság elérése. Ezért lényeges azoknak az eljárásoknak, módszereknek, tevékenységeknek a megkeresése, kidolgozása és működtetése, illetve azoknak az eszközöknek a megtalálása, amelyek a mozgáskorlátozott tanuló életének minden színterén az önálló életvitel kialakítását segítik, gyakoroltatják. Kiemelt jelentőséggel bír a mozgáskorlátozottak számára a középfokú és a felsőfokú oktatásban javasolt képzések, a munkaerőpiacon a teljes értékű munkavállalóként ellátható munkakörök megismertetése, az ezek iránt való érdeklődés felkeltése.

A lelki egyensúly fenntartásának elengedhetetlen eszköze a bizonytalanság, valamint a konfliktusok kezelésének képessége, amelynek kialakítása a nevelő-oktató munka fontos feladata.

A családi szerepek sajátos nevelési igényű gyereket nevelő családok esetében is gyakran megváltoznak, emiatt a szerepek tudatosítása, a megfelelő önismeret és reális énkép kialakításával a családi élet jövőképeinek kialakítására a mozgáskorlátozott tanulók esetében is törekedni kell.

Médiatudatosságra nevelés

A mozgáskorlátozott tanulóknak gondot okozhat a kommunikáció, a szóbeli információk feldolgozása, érzékelése, megértése és alkalmazása. Hátrányait az információszerzésben és adásban pótolhatja az elektronikus eszközök, a média használata. Az információs társadalom fejlődése azt is lehetővé teszi, hogy a mozgáskorlátozott tanuló nem az alkalmatlanságát, a képességei hiányát érzi, hanem olyan eszközöket használhat, amelyek alkalmazásával eredményes és sikeres lehet, életminősége javulhat.

Lehetőséget kell teremteni arra, hogy a tanulók ne csak az Informatika műveltségi területen belül használják a számítógépet, hanem szükség esetén a tanítási órákon és otthonukban is. A számítógép írástechnikai segédeszközként tanulási és munkaeszköz a mozgásállapota miatt kézírásra képtelen, valamint a beszéd útján nehézségekkel kommunikáló tanuló számára, sokszor a kapcsolatépítés- és tartás egyetlen csatornája.

A médiatudatosságra nevelés mozgáskorlátozott tanulók esetében a tapasztalatszerzés hiányosságai miatt hangsúlyosabb az átlagosnál: kiemelten kell kezelni a valódi értékek bemutatását, a veszélyforrásokra való tudatos figyelemfelhívást.

A tanulás tanítása

A mozgáskorlátozott tanulóknál fokozott figyelmet kell fordítani a tanulás összetevőinek tanítására, az egyénre szabott tanulás módszereinek (típusának, csatornájának) megválasztására, ezzel elősegítve az önálló tanulás képességének kialakulását. Az előzetes tapasztalatszerzésre a mozgáskorlátozottság miatt nem mindig kerül sor, ezért a tanuló előzetes tudása is hiányos lehet. Esetenként a mozgásos tapasztalatszerzés is akadályozott. Számolni kell azzal a ténnyel is, hogy gyakran a részképességek zavarai vagy hiányosságai is nehezítik a tanulás folyamatát.

A tapasztalati alapozás lehetőségeinek megteremtésével, életszerű tartalommal a kíváncsiság, érdeklődés és megoldási késztetés felkeltésével és megtartásával stabil motiváció érhető el az egyéni tanulási formák kialakulásához.

Testi és lelki egészségre nevelés

A testi és lelki egészségre nevelés során törekedni kell arra, hogy a tanulók minél inkább megismerjék mozgáskorlátozottságuk okát és annak következményeit, az állapottal járó napi teendőket elsajátítsák és alkalmazzák az azzal kapcsolatos higiénés szabályokat. A kellő mértékű önállóság akkor valósítható meg, ha ismerik a számukra javasolt és nem javasolt mozgásokat, azoknak az eszközöknek a használatát, amelyek a hely- és helyzetváltoztatást lehetővé teszik számukra, tisztában vannak ezeknek az eszközöknek a karbantartásához szükséges napi teendőkkel. A tanulóknál ki kell alakítani, hogyan viszonyuljanak mozgásállapotukhoz, ismerjék meg saját értékeiket, hogy életmódjukra vonatkozóan helyes döntéseket tudjanak hozni, képessé váljanak a környezet és munkaerő-piac elvárásainak megfelelő magatartásformákra, értékrend kialakítására, amely a társadalmi beilleszkedés alapját biztosíthatják. Elő kell segíteni, hogy mozgáskorlátozottságuk ellenére kialakuljon a fizikai aktivitásra, a szabadidő aktív eltöltésére kész, az egészséges életmód kialakulásához szükséges magatartás és szokásrendszer, a sportolás iránti szükséglet, az egészséges életvitel igénye.

Felelősségvállalás másokért, önkéntesség

A másokkal való együttműködés a mindennapi élet megszervezéséhez nélkülözhetetlen, a társadalmi integráció kölcsönös alkalmazkodást, a mozgáskorlátozott tanulóktól is aktív részvételt kíván.

Pályaorientáció

Mozgáskorlátozott tanulók esetében a sikeres pályaorientáció nagyban függ a mozgásos és pszichés tevékenységek működésétől, ezért a reális pályakép kialakítása átgondoltabb előkészítő munkát kíván. A pályairányultsághoz nélkülözhetetlen képességek kialakításakor szükség lehet sajátos elő- és felkészítésre, azon képességek kialakítására, amelyek a saját adottságok felméréséhez és elfogadásához vezetnek, valamint azok egyeztetéséhez az elképzelésekkel és lehetőségekkel. A pályaalakalmasság vizsgálatokor indokolt lehet speciális szempontok figyelembevétele is.

Gazdasági és pénzügyi nevelés

A tapasztalatszerzés hiánya, a nevelés során gyakran kialakuló másoktól függő életforma indokoltá teszi a terület hangsúlyozott fejlesztését. A gazdasági és pénzügyi ismeretek, a pénz világában való magabiztosság, az idegen nyelvi kommunikációs készség hozzásegítheti a mozgáskorlátozott tanulókat is az önállóbb életvitelhez.

2.2.4.2. Kompetenciafejlesztés

Valamennyi kulcskompetencia fejlesztése beépül a mozgáskorlátozott tanulók sérülés-specifikus pedagógiai fejlesztő folyamatába. Mozgáskorlátozottság esetén – a cselekvéses tapasztalatszerzés hiányosságai, illetve a szociális kapcsolatok sajátos alakulása miatt – az egyes kompetenciatevületek által meghatározott képességek fejlődése, ismeretek elsajátítása, attitűdök alakulása során gyakran eltérő fejlődés tapasztalható. A kompetenciafejlesztés folyamatában a tevékenységek kivitelezését, illetve a különböző helyzetekben való részvételt biztosító eljárások, technikák alkalmazása szükséges annak érdekében, hogy a mozgáskorlátozott tanulók is képesek legyenek a hatékony alkalmazkodásra, a környezet befolyásolására.

A mozgáskorlátozott tanulók esetében, a gyors, cselekvőképes alkalmazkodás, illetve az élethosszig tartó tanulásra való felkészülés érdekében hangsúlyos a digitális kompetencia, az idegen nyelvi kommunikáció, a hatékony önálló tanulás, a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia fejlesztése.

Anyanyelvi kommunikáció

Az anyanyelvi kommunikáció teszi lehetővé a társas kapcsolatok kialakítását, a gondolatok közlését, az információ megszerzését és közvetítését – ezek mindegyike hatással van a mozgáskorlátozott tanulók önálló

életvitelének kialakítására, illetve szűkebb és tágabb környezetükbe történő beilleszkedésére.

Amennyiben – a sérülés következtében – akadályozott a szóbeli, vagy az írásbeli kommunikáció, a képességek speciális módszerekkel történő fejlesztésére van szükség (mozgás-, egyensúly-, ritmus-, grafomotoros képességek, térbeli tájékozódás, testséma, érzékelés, észlelés, figyelem, emlékezet, nyelv és beszéd stb.), mindig igazodva az értelmi és mozgásállapothoz, illetve az életkorhoz.

A szóbeli kommunikáció érintettsége esetén szükséges lehet a logopédiai kezelés, beszédterápia eljárásainak alkalmazása, súlyosabb esetben kiegészítő, kiegészítő kommunikációs forma használata. Az írásbeli kommunikáció akadályozottsága a technikai eszközök (számítógép, adaptációk, kommunikátorok) használatával kompenzálható. A kifejező beszéd fontos alkotóeleme a mimika, a beszédet kísérő kéz- és testmozgások, melyek kivitelezésének akadályozottsága esetén a tanulók mozgásfejlesztésébe is integrálni kell mindezek fejlesztését.

Idegen nyelvi kommunikáció

A terület kiemelt fejlesztése támogatja a sikeres munkaerő-piaci integrációt és a társadalmi beilleszkedést. Minden esetben a sérülésnek leginkább megfelelő tanulási módszer megválasztása szükséges. Differenciálásra, a tananyag és a taneszközök adaptálására leginkább az idegen nyelvi olvasás és írás bevezetése előtti oktatási időszakban van szükség. A testbeszédet és a mimikát csak részben lehet bevonni a nyelvtanulásba, ugyanakkor többször kerülhet sor egyéb nonverbális eszközök használatára. A mozgásos játékokban, feladatokban differenciálásra vagy adaptálásra lehet szükség. Az eljátszással, utánzással, hangeffektusokkal, manipulációval járó tevékenységekben és az azokkal kapcsolatos elvárásokban is az érintett gyermek képességeihez kell alkalmazkodni.

Matematikai kompetencia

A problémamegoldó-képesség, az összefüggések felismerése és gyakorlati alkalmazása hozzájárul az önálló életvitel, az önrendelkező életforma kialakulásához, így a terület kiemelt fejlesztése indokolt. Az ismeretsajátítás, képességfejlesztés során gyakran szükséges az adaptált, speciális eszközök alkalmazása (megfelelő méretű, megfogható eszközök). Ha a kézfunkciók sérültek, a tanulóval, a szülővel, a segítő szakem-

berrel közösen, egyénre szabottan kell kifejleszteni azokat az eszközöket, amelyekkel a gyermekek dolgozni tudnak.

Természettudományos és technikai kompetencia

A kompetenciaterület a sikeres társadalmi integráció, illetve az önálló életvitel fontos részét képezi, így szükséges az egyéni képességstruktúrához igazodó fejlesztés, a hiányosságok pótlása, a nem megfelelően működő területek fejlesztése, kompenzálása, kiemelt figyelmet fordítva a tapasztalatszerzésre, a különféle tevékenységekben való tevékeny közreműködésre. Ugyanakkor a mozgáskorlátozott – és gyakran a kommunikációban is akadályozott – tanulók saját személyükkel, életvitelükkel kapcsolatos technikai kompetenciája fejlettebb is lehet, mint kortársaiké, mivel számukra ez a jobb minőségű élet feltétele.

Digitális kompetencia

A digitális kompetencia megfelelő szintje biztosíthatja szinte valamennyi élethelyzetben a mozgáskorlátozott tanulók részvételét. A nevelés-oktatás során az információs-kommunikációs technológiák használatának olyan szintű és minőségű elsajátítása szükséges, amely alkalmassá teszi őket az önálló ismeretszerzésre, az információk kritikus szűrésére, azok feldolgozására és kreatív használatára. Mozgáskorlátozottság esetén sokszor speciális, illetve adaptált eszközök használata szükséges (speciális egér, klaviatúra, szoftverek stb.). A szóbeli vagy írásbeli kommunikációjukban akadályozott tanulók digitális kompetenciájának szintjét emeli, ha akadálymentes kommunikációjukhoz magas színvonalú, korszerű infokommunikációs háttérrel rendelkeznek.

Szociális és állampolgári kompetencia

A kompetenciaterületen megjelölt ismeretek, képességek, attitűdök ki egészülnek a mozgáskorlátozott tanulók testi funkcióiban, struktúráiban bekövetkezett károsodásokról megszerzett ismeretekkel, illetve az azok következtében szükséges kötelező tevékenységformák megismerésével (állandó orvosi kontroll szükségessége, mozgásállapot szinten tartása, segédeszközök használata, karbantartása stb.), amelyek hozzájárulnak az egészséges életmód kialakulásához.

A társadalomban való aktív részvétel megkívánja a fogyatékos személyek esélyegyenlőségét biztosító jogokról, az érdekvédelmi szerveze-

tek működéséről, szerepéről elsajátított ismereteket, valamint a kölcsönös alkalmazkodás képességének kialakulását.

Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia

A reális önismeret kialakítása, a megfontolt és minden körülményt figyelembe vevő pályaaorientáció hozzájárulhat a megvalósítható pályakép, az önálló életvitel, az alkotó életforma kialakításához.

Eszztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség

A művészi kifejezés és a kulturális életben való aktív részvétel a mozgáskorlátozott tanulók számára is adott, egyben a tehetség kifejeződésének lehetőségét biztosítja a művészet bármely területén. Emiatt a terület fejlesztésének háttérbe kerülése semmilyen körülmények között sem indokolt, mindenképpen szükséges megtalálni a tevékenységet és részvételt biztosító – sokszor adaptált – eszközt, helyzetet.

Hatékony, önálló tanulás

A tanulási technikák ismerete, az önálló ismeretszerzés képessége hozzájárulhat a sikeres továbbtanuláshoz, ami megalapozhatja a későbbi munkába állást, az önálló életvitel kialakítását. A hatékony és önálló tanulási képesség kialakítása, a sajátos tanulási stratégiák megismerése mozgáskorlátozottság esetében kiemelten fontos, mivel lehetővé teszi, hogy a tanuló az oktatáshoz és képzéshez kapcsolódó saját készségeit, képességeit, attitűdjét jobban megismerje, ezzel is elősegítve a számára elérhető képzési lehetőségek megtalálását. A megfelelő motiváció kialakítása, a pozitív megerősítés, a kudarcűrő képesség fejlesztése hozzásegíti a mozgáskorlátozott tanulókat is az önálló tanulási képesség kialakításához.

2.2.5. A Nat és a választott kerettanterv alkalmazása a helyi tanterv készítésénél

Az egyes iskolatípusokban és oktatási szakaszokban a kerettantervek rögzítik a nevelés és oktatás céljait, a tantárgy rendszert, az egyes tantárgyak témaköreit, tartalmát, a tantárgyak évfolyamonkénti követelményeit, továbbá a tantárgyközi tudás- és képességterületek fejlesztésének feladatait, és közlik a követelmények teljesítéséhez rendelkezésre álló, illetőleg ajánlott időkeretet. Az intézmény szakmai önállóságát a kerettantervekben szabadon hagyott időkeret és módszertani szabadság biztosítja.

Az iskola számára kötelező valamely kerettanterv kiválasztása, amelyet a helyi tantervében megnevez.

A helyi tanterv leírja azt a megközelítőleg 10%-nyi szabadon választható tananyagtartalmat, amit kerettanterv nem fed le.

A helyi tanterv készítésénél a Nat-ban és a választott kerettantervben foglaltak az irányadók, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak, fejlesztési feladatok, kompetencterületek fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama mindenkor a tanulók fejlődésének függvénye. A Nat-ban és a választott kerettantervben meghatározott közműveltségi tartalmak elsajátíttatása, valamint az értékelés során a mozgáskorlátozott tanulók állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges igazodni – a segítségnyújtás, differenciálás mennyiségének megválasztásában is:

- a tanulók jelentős része képes elsajátítani a Nat-ban és a választott kerettantervben meghatározott tartalmakat, ebben az esetben a megfelelő tanulási környezet megteremtése biztosíthatja a nevelési-oktatási folyamatokban való részvételt;
- amennyiben a mozgáskorlátozottság akadályozza az ismeretsajátítást, az egyéni szükségleteknek megfelelő technikai jellegű segítségnyújtásra (pl. számítógép, speciális eszköz stb.), adaptációra (pl. hosszabb idő biztosítása) lehet szükség;
- nagyon indokolt esetben szükséges lehet egyes tartalmak elhagyása, vagy a szakértői bizottság javaslata alapján – az érdemjeggyel történő értékelés alóli mentesítés – a tanuló fejlődését szövegesen értékelni ebben az esetben is szükséges.

A különböző képességek fejlesztése – függetlenül attól, hogy melyik műveltségi területen belül folyik a fejlesztés – komplex egységet képez, és integrálódik a mozgásfejlesztés, illetve az egész pedagógiai fejlesztési folyamatba.

A mozgáskorlátozottság megjelenési formája változatos, sokszínű, így a sérülésspecifikus pedagógiai fejlesztő folyamat is számtalan lehetőséget foglal magába – az egyes műveltségi területekre, azokat a választott kerettantervben feldolgozó tantárgyakra – vonatkozó ajánlások elsősorban azokban az esetekben nyújthatnak segítséget, amelyek során speciális eszköz, módszer, eljárás alkalmazása szükséges a sikeres fejlesztéshez, amelyek megválasztásához gyógypedagógus segítségét javasolt igénybe venni.

Műveltségi területek:

Magyar nyelv és irodalom

Az olvasás- és írástanítás során – a helyesírásra és a tartalomra koncentrálva – az egyénnek megfelelő tempó és segédeszköz kiválasztása, adaptált taneszközök (megfelelő méretű íróeszköz, tankönyv, füzet stb.) használata válhat szükségessé, megfelelő időt és módszert biztosítva az azokat megalapozó készségek, képességek fejlesztéséhez. Az írás tanítása előtt szükséges a ceruzafogás lehetőségének felmérése, a megfelelő eszköz kiválasztása, az írástanulás folyamatában a célzott manipulációfejlesztés, a kéz és az ujjak mozgékonyságának, ügyességének, az ujjak tapintási érzékenységének javítása, a két kéz, valamint a szem- és kézmozgások összerendezése. Egyes tanulóknál a számítógéppel, vagy más technikai eszközzel támogatott írás (gépi írás) elsajátítása teremt lehetőséget az írásbeli kommunikációra, akár már az írástanulás kezdetétől.

A részképességek és a beszéd és kommunikációs zavarok az olvasás és íráselsajátítás során külön fejlesztési feladatok elvégzését tehetik szükségessé, gyakran integrálva azt a mozgásfejlesztésbe, pl. bátorító beszéd-léggör kialakítása nehezen érthető beszéd esetén is, a mimikai, illetve a beszédet kísérő és annak megértését segítő mozgások gyakorlása. A beszéd megértésének problémája esetén a vizuális információhordozók tudatosabb használata, beszédterápia, logopédiai fejlesztés során együttműködés a logopédussal, beszédképtelenség esetén kiegészítő, segítő kommunikációs technikák, eljárások alkalmazása (augmentatív, alternatív kommunikáció).

Idegen nyelvek

A nyelvtanulás a továbbtanulás, a későbbi munkavállalás, az önbizalom növelésének fontos eszköze, ezért minden esetben szükség van a megszerzett nyelvtudás gyakorlati felhasználhatóságának egyénre szabott megfogalmazására.

Az olvasási és írásnehézségekkel küzdő gyermekek esetében az auditív tanulási módszerek eredményesebbek. A beszéd- és kommunikációs zavarok, beleértve a nonverbális kommunikáció zavarait is, gátolhatják a mozgáskorlátozott tanuló aktív részvételét az idegen nyelvi szóbeli kommunikációban – ebben az esetben az érintett funkciók kiemelt fejlesztése, esetleg az írásbeli kommunikáció előtérbe helyezése jelenthet megoldást.

Matematika

Kiemelt szerepe van a tanítás során a sokoldalú érzékleti megerősítésnek, a megfigyelőképesség, az emlékezet, a képzelet, a gondolkodás fejlesztésének.

A különböző részképesség-problémák, a téri tájékozódás zavara, a manipuláció akadályozottsága stb. indokolják a matematika terén a tapasztalatszerzésre épülő, cselekedtető, hosszabb megalapozó szakaszt, a sérültségnek megfelelő, egyénre adaptált eszközök használatával, mert ezek át tudják segíteni a tanulót a technikai nehézségeken. A műveltségi terület tartalmainak elsajátíttatása során a kis lépésekre bontás elve, illetve az absztrakciós út tudatos megsegítése támogathatja a megértést, a tanulási folyamatot. A mozgáskorlátozott tanuló saját testén kialakuló mennyiség-fogalma sokszor kialakulatlan, így a tapasztalatszerzés ezen a területen is kiemelt jelentőségű.

A geometriai anyag gyakorlati részének tanítása a mozgásállapottól függően egyéni elbírálás alapján történik, esetenként egyes tananyagrészek módosítása, csökkentése, adaptálása válhat szükségessé (pl. számítógép, számológép használata), indokolt esetben – a szakértői bizottság javaslatával alátámasztva – szükséges lehet az egyes tananyagrészek értékelése alóli felmentés.

A matematika tanítás általános fejlesztési követelménye a mindennapi életre való felkészítés, vagyis a lényegkiemelés és a várható eredmény megbecsülése képességeinek fejlesztése, a pénz értékének megismerése, az oksági viszonyok felismerése, ismert történések alapján a hasonló folyamatok eredményének jóslása, tervek és programok tervezése és lebonyolítása stb.

Ember és társadalom

Szükséges a társadalmi tapasztalatszerzés hiányainak pótlása.

Mintaadást nyújthat az alkotó, értelmes életcélok kitűzéséhez a fogyatékkal élő történelmi személyek tevékenységének bemutatása. Sajátos tartalmat jelenthet a fogyatékosok társadalmi megítélése a történelem során, a társadalmi, politikai helyzet, a kulturális színvonal és a fogyatékosok helyzete, megítélése közötti összefüggés, a mozgáskorlátozottakra vonatkozó jogszabályok és érdekvédelmi szerveződések, fogyatékosokkal foglalkozó intézmények ismerete.

A múzeumlátogatások, helytörténeti kirándulások szervezésével az általános célokön túl (a múlt valóságáú megismerése) tapasztalatokhoz, élményekhez juthatnak a tanulók a kulturális és társadalmi integráció, az együttműködés területén is.

Ember és természet. Földünk és környezetünk

Az embertani, egészségügyi ismeretek kiegészülnek a tanuló diagnózisának ismeretével, az ezzel kapcsolatos egészségügyi feladatok és problémák kezelésével, az egészség-betegség-sérült állapot közötti különbségtétel ismeretével.

Amennyiben a tanuló mozgásos ismeretszerzése gátolt, segédeszközök igénybevétele, a tanulási környezet megfelelő alakítása teremtheti meg a legteljesebb tapasztalatszerzés lehetőségét.

Művészetek

A mozgáskorlátozott tanuló harmonikus fejlődésének és önkifejezésének egyik fontos eszköze a zene, a mozgás, a dramatikus interakció és az alkotás.

A felmentés bármely formája indokolatlan és megengedhetetlen, a megfelelő eljárások, módszerek, testhelyzetek, eszközök megtalálása hozzásegíti a tanulót az alkotó folyamathoz, valamennyi művészeti területen.

Informatika

Az informatika tanítása során gyakran szükséges az egyénre szabott, adaptált eszközök (pl. speciális egér, billentyűzetrács, könyök- és csukló-támasz stb.) alkalmazása, gyakran több idő szükséges a számítógép kezelésével kapcsolatos manuális tevékenységek megtanítására és begyakorlására. Esetenként a számítógép kiegészítő lehetőségeivel lesz képes a tanuló az önálló használatra (beragadó billentyűk, billentyűszűrés, hangjelzések, egér speciális beállításai, billentyűkombinációk stb.).

Az információs-kommunikációs technológiák megismertetése, azoknak a tanulóhoz igazított egyéni használata segítségével, a logikus gondolkodás tudatos fejlesztésével lehetővé válhat az információszerzés, az önálló tanulás, a tanulók életminőségének a javítása.

Mozgáskorlátozott tanulók számára az informatika tanítása korábbi időszakban elkezdődhet, különösen indokolt ez abban az esetben, ha a mozgásos akadályozottság miatt a kézírás kivitelezése nehézkes, és indokolt a számítógéppel támogatott írásbeli kommunikáció elsajátíttatása.

A magabiztos és pontos számítógép-használat, a számítógép adta lehetőségek kreatív használata a pályaaorientációt is befolyásolhatja, a munkába állás feltételét nyújthatja (akár távmunka keretében is), így a dokumentumkészítés, információszerzés témakörök gyakorlati részének elsajátítására megfelelő időt kell biztosítani.

Életvitel és gyakorlat

A műveltségi területen belül olyan ismeretek, tevékenységformák és eszközök használatának megtanítása szükséges, amelyeket a tanuló hasznosítani tud szabadideje eltöltése, pályaválasztása, önálló felnőtt élete, illetve a szűkebb és tágabb környezetébe való beilleszkedés során.

Az életkor, illetve a mozgásállapot határozzák meg az eszközök, illetve a praktikus tevékenységformák kiválasztását. Az önállóság kialakítását célzó eszközök (sokszor gyógyászati segédeszközök) használatának elsajátítása során a tanulóknak minden esetben meg kell tanulniuk az eszközök használatán túl azok karbantartását, illetve a velük kapcsolatos higiénés és balesetvédelmi szabályokat.

Testnevelés

A műveltségi terület alapelvei és céljai, fejlesztési feladatai a mozgáskorlátozott tanuló egyedi mozgásszervi diagnózisától és a klinikai tünetektől, mozgás- és egészségi állapotától, aktuális fejlettségi szintjétől függően, a pedagógiai és egészségügyi rehabilitációval, rehabilitációval összhangban valósul meg. A mozgásszervi és a pedagógiai rehabilitáció, valamint a testnevelés és sport fejlesztő mozgásprogramjai speciális eljárásainak együttese eredményezi a mozgáskorlátozott tanulók sajátos testkulturális nevelését, a testnevelés és sport műveltségterület tartalmát, tantárgyi anyagát, szervezési formáit.

A mozgáskorlátozott tanulók testnevelés óra alóli automatikus felmentése nem indokolt. A testnevelés és sport műveltségi terület keretében szervezett testnevelés tantárgyi órán a tanuló a szakértői és rehabilitációs bizottság, valamint a tanulóval foglalkozó team (orvos, gyógypedagógus, pedagógus) véleménye alapján vesz részt. A testnevelési órán való részvétel lehet teljes, részleges, a felmentés lehet teljes és átmeneti. Mozgáskorlátozottság esetében a testnevelés tantárgyi óra helyett/mellett biztosítani kell a mozgásnevelési foglalkozásokat. A testnevelés órán való foglalkoztatás a fogyatékoság típusának megfelelő szakképesítéssel rendel-

kező gyógypedagógus (szomatopedagógus) javaslatai és iránymutatásai szerint, szükség esetén részvételével történik.

A műveltségi terület fejlesztési feladatainak való megfelelés érdekében az egészségügyi és pedagógiai célú rehabilitáció, rehabilitáció keretében a mozgásnevelés gyógypedagógus (szomatopedagógus) vezetésével történik.

Fejlesztési feladatok életkortól, sérüléstől és állapottól függően:

- a) Komplex vizsgálat és diagnosztika alapján a károsodott tartási és mozgási funkciók helyreállítása, korrekciója, kompenzációja. Új tartási és mozgási funkciók kialakítása és interiorizálása;
- b) A mozgás-szervrendszer optimális működőképességének elősegítése; állapotromlás, másodlagos károsodások, következmények megelőzése;
- c) A motoros készségek és képességek fejlesztése, játék és versenyzés, a fizikai kondíció növelése és az egészséges életre nevelés, a mozgásigény növelésével és mozgásszükséglet kielégítésével, rendszeres fizikai aktivitásra nevelés sérülésspecifikus és egyedi adaptációval;
- d) Tehetséggondozás különböző adaptált sportfoglalkozásokon keresztül, mozgás-állapotnak és képességeknek megfelelő sportágválasztás és sajátos felkészítés;
- e) Mindennapos tevékenykedtetés, a személyi függetlenség motoros feltételeinek és eszközhasználatának, a kommunikációs képességek motoros feltételeinek kialakítása, javítása;
- f) A reális mozgásos éntudat kialakítása, önálló életvitelre való elő- és felkészítés.

A megvalósítás összetevői és tartalmai:

- a) A gyógytorna passzív és aktív eljárásai.
- b) A fizioterápia módszerei és eljárásai. Hidroterápia és ergoterápia, egyéb terápiás célú eljárások, módszerek.
- c) Gyógyászati és rehabilitációs segédeszközök alkalmazása, azok használata, szükség szerinti környezeti adaptációk.
- d) A testnevelés műveltségterület sérülésspecifikus és egyénileg adaptált mozgás-anyaga (gimnasztika, torna, atlétika, testnevelési és sportjátékok).
- e) Adaptált szabadidős és sportfoglalkozások, játék, diák és versenysport sérülés-specifikus ismeretei és gyakorlata.

f) A mindennapos tevékenységek végzésére való mozgásos felkészítés és adaptív eszközhasználat, a kommunikáció motoros hátterének javítása érdekében végzett terápiás mozgásanyag.

A fejlesztési követelmények jelentős eltérései miatt – abban az esetben, ha a testnevelést a mozgásnevelés teljesen felváltja – a helyi tantervekben a testnevelés tantárgyi elnevezés helyett a mozgásnevelés elnevezés javasolt.

2.2.6. Egészségügyi és pedagógiai célú habilitáció, rehabilitáció

A mozgáskorlátozott tanulók habilitációs, rehabilitációs fejlesztésének sajátos célja, hogy a sérülés következtében hátránnyal induló tanulóknak nagyobb esélyt biztosítson az eredményes tanulásra, fejlődésre, a sikeres társadalmi beilleszkedésre.

Ennek érdekében szükséges:

- az ellátás során a team munka kialakítása, a különböző szakemberek együttműködése (az orvos – neurológus, ortopéd szakorvos, gyermekgyógyász – irányította egészségügyi rehabilitáció megszervezése, szükség esetén egyéb segítő szakmák, szakemberek bevonása);
- a központi idegrendszer sérülése által előidézett funkciózavar (beszédzavar, figyelemzavar, a szenzomotorium zavara, részképességkiesés, pszichés és/vagy motoros tempó lassúsága stb.) megszüntetése, csökkentése, kompenzálása;
- a pszichomotoros funkciók korrekciója, fejlesztése, mivel a szenzomotoros zavar dyslexiához, apraxiához vezethet és ez tanulási problémákat idézhet elő;
- a tanulók beszédzavarainak, kommunikációs képességeinek javítása érdekében – különös tekintettel a központi idegrendszeri sérülés következtében dysarthriás gyermekekre – mozgás- és beszédterápia, alternatív segítő technikák alkalmazása. Mindez szervesen illeszkedik a komplex rehabilitációs célú fejlesztő programba;
- a kórforma és mozgásállapot fajtája és súlyossága függvényében kialakított és a tanrendbe iktatott csoportos és egyéni mozgásnevelés tornateremben és szabadterén, uszodában, fizioterápiás helységben;
- a mozgáskorlátozott tanulók részvételét megteremtő, és az egyéni igényekhez igazodó fejlesztést biztosító tanulószervezési, módszer-

tani eljárások, technikák alkalmazása (differenciálás, csoportmunkára építő módszerek);

- a mozgásszervi diagnózis szerinti technikai eszközzel támogatott írásbeli kommunikáció, speciális gépírás (gépi írás), infokommunikációs eszközök használatának megtanítása, amely akkor indokolt, ha a tanuló nem tudja iskolai munkáját kézírással végezni;
- speciális felkészítés az önkiszolgálásra, az önálló életvezetésre, az önrendelkező életformára;
- az önkiszolgálást, az iskolai munkát segítő és a fejlesztést szolgáló sérülésspecifikus egyéni rehabilitációs eszközök biztosítása;
- a nyelvoktatás megvalósítása úgy, hogy az segítse a gyermek más anyanyelvű emberekkel történő kommunikációját, és a média segítségével biztosítsa a számára közvetlen megtapasztalással elérhetetlen élményeket;
- a gyógyászati segédeszközök és az orvosi, egészségügyi háttér biztosítása;
- alapos szakmaismereten és önismereten alapuló pályaeorientáció;
- a mozgáskorlátozottakra vonatkozó jogi és érdekvédelmi tudnivalók (szövetség, egyesületek, klubok, alapítványok stb.) ismerete.

2.2.7. A halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott tanulók fejlesztése

A halmozott fogyatékos állapot, amelyben különböző társult formában és arányban van jelen az értelmi képességek, a mozgásfunkciók, a verbális (és nonverbális) kommunikáció, a látás, látási észlelés, a hallás, hallási észlelés, a megismerési funkciók, esetenként a személyiség és a viselkedés zavara.

A különböző kategóriákba tartozó mozgásszervi megbetegedésekhez eltérő gyakorisággal társulnak más zavarok. Az agysérülésből eredő mozgászavar, a cerebriparézis (CP) – mivel a központi idegrendszer károsodása következtében jön létre – nagyobb valószínűséggel jár együtt más akadályozottsággal. A tünetek megjelenése a központi idegrendszert ért károsodás helyétől és kiterjedtségétől függ. A mozgás-rendellenességek többi három típusához ritkábban társul más (érzékszervi vagy értelmi, tanulási) zavar. Másodlagos retardáció azonban kialakulhat a mozgásos tapasztalatszerzés gátoltsága következtében.

A központi idegrendszeri sérült gyermekeket általában hosszabb reakcióidő és pszichés fáradékonyság jellemzi. Teljesítményük nem egyenletes, gyakran függ aktuális mozgásállapotuktól. Az agysérült gyermekekre jellemző, hogy az egyes képességterületeken jelentősen eltérő teljesítményt nyújthatnak. Ez nem a mozgáskorlátozottság következménye, hanem a gyermeket ért agysérülésre vezethető vissza. Figyelmüket nehezebben tudják összpontosítani, és könnyebben elterelhető. Emlékezeti funkcióikra általában jellemző, hogy könnyebben megjegyzi a konkrét tevékenységhez, cselekvéses megtapasztaláshoz kapcsolódó, érzelmileg is megerősített ismereteket. Mivel azonban éppen ebben akadályozottak, ez a teljesítményüket ronthatja.

A halmozottan fogyatékos tanulóknak speciális, komplex megsegítésre van szükségük ahhoz, hogy iskolai és mindennapi tevékenységeikben eredményesek legyenek. Sajátos feltételeket biztosító iskolai környezetben, speciális tanterv alapján, egyéni felzárkóztató programok mentén a domináns fogyatékosághoz igazodva, de a társult fogyatékoságból eredő korlátokra is figyelve szükséges a képességek fejlesztését megvalósítani. Az egyéni fejlődést nyomon kísérő pedagógiai diagnosztizálás az alapja a fejlesztés rövid távú céljai, feladatai és követelményei meghatározásának.

2.2.7.1. Kiemelt pedagógiai feladatok, alapelvek

A halmozottan fogyatékos mozgáskorlátozott gyermekek fejlesztése komplex folyamat, amely egyesíti a mozgásfejlesztés, kognitív fejlesztés, kommunikáció-fejlesztés, személyiségfejlesztés stb. együttes, egymást erősítő és kiegészítő hatását. Az adottságokhoz, képességekhez kell igazodni a feldolgozott tartalmak mennyiségében, a feldolgozás módszereiben, az alkalmazott eszközökben és a tanulásszervezésben is. Ha a gyermekeket akadálymentes épített környezet, sérülés-specifikus berendezés és felszerelés veszi körül, valamint egységes, sérülés-specifikus pedagógiai ráhatások érik, az a szocializációt, a szociális, életviteli és környezeti kompetenciák fejlesztését segíti elő. A mindennapi élet helyzeteiben, életszerű szituációkon keresztül kell segíteni az alapvető érzelmi reakciók megélését, ez segítheti a viselkedési problémák megoldását. A halmozottan fogyatékos gyermekeket is az egyénileg elérhető legmagasabb szintű önállóságra, önellátásra kell nevelni. Kompenzációs és korrekciós eljárásokat kell alkalmazni a kívánt funkciók eléréséhez és megtartásához. A

sérülésspecifikus pedagógiai fejlesztő folyamat során a mozgásnevelés és a különböző terápiás módszerek eljárásait (ergoterápia, augmentatív, alternatív kommunikáció fejlesztése, evés- és ivásterápia, speciális fejlesztő programok, állatasszisztált terápia, élményterápia, fizioterápia-hidroterápia stb.) alkalmazva valósítható meg a komplex ellátás és fejlesztés.

Áttekintő kérdések

1. Mi a különbség a testi fogyatékosok és a mozgássérültek csoportja között?
2. Milyen jellemzői vannak a mozgáskorlátozott gyermeknek?
3. Milyen kiemelt feladatai vannak a mozgáskorlátozott tanulók iskolai fejlesztésének?
4. Mikre kell figyelemmel lenni a mozgáskorlátozottaknak a többségi iskolában történő együttnevelése során?
5. Mikre van szükség a mozgáskorlátozott tanulók egészségügyi és pedagógiai célú rehabilitációja, rehabilitációja során?

3. A látássérült (vak, aliglátó, gyengénlátó) tanulók iskolai fejlesztésének elvei

3.1. A látássérült tanuló

A látássérülés a szem, a látóideg vagy az agykérgi látóközpont sérülése következtében kialakult állapot, mely megváltoztatja a tanuló megismerő tevékenységét, alkalmazkodó képességét, személyiségét.

Gyógypedagógiai szempontból azok a tanulók látássérültek, akiknek látásteljesítménye (vízusa) az ép látáshoz (vízus: 1) viszonyítva két szemmel és korrigáltan (szemüveggel) is 0–0,33 (látásteljesítmény 0–33%) közötti. Látássérült az a tanuló is, akinek a látótere – tekintése fixációs pontjától mindkét irányban legfeljebb 10°, azaz teljes szélességében legfeljebb 20°.

Ezen belül:

- a) Vakok azok a tanulók, akiknek látóképessége teljesen hiányzik (vízus: 0).
- b) Aliglátók azok a tanulók, akik minimális látással rendelkeznek (vízus: fényérzés -0,1). Az aliglátóknak három alkategóriája van:
 - fényt érzékelők (a fény helyét, irányát észlelik),
 - ujjolvasók (2 méteren belül meglátják az eléjük tartott kéz ujjait),
 - nagytárgylátók (nagy méretű tárgyakat felismernek).
- c) Gyengénlátók azok a tanulók, akiknek az életvitelét nagymértékben korlátozza a csökkent látásteljesítmény (vízus: 0,1-0,33).

A látás teljes hiánya a vak gyermek fejlődését megváltoztatja. A tájékozódás akadályozottsága miatt mozgáskultúrájuk elszegényedik, és a vakokra jellemző mozgásformák jelentkeznek. Aliglátóknál a látásmaradvány mértékétől függően a fogyatékoság negatív hatása a mozgásfejlődésre kisebb. A vakoknál a megismerésben a hallásnak és tapintásnak van kiemelkedő szerepe. A tapasztalatszerzés korlátozottsága miatt tartalmilag szegényes vagy hibás fogalmak alakulhatnak ki. A vakság következményei kihatnak a vakok személyiségének alakulására. Az akadályozott kommunikáció miatt szocializációs problémák is jelentkeznek.

A vakok személyiségfejlesztése a látási fogyatékosokra irányuló gyógypedagógiai (tiflopedagógiai) tevékenység révén valósul meg. Fő célkitűzései: a vakság következményeinek megelőzése, enyhítése, kompenzálása, az érzékszervek, a megfigyelés, az emlékezet fejlesztése, aliglátóknál a látás nevelése.

A vakok iskolájában speciális módszerek és eszközök segítségével folyik a vakok nevelése és oktatása. Az ismeretszerzés alapja a pontírás elsajátítása. A vakok részleges vagy teljes integráció keretében meghatározott területeken szakmunkás képesítést szereznek, kedvező esetben integráltan középiskolai, majd felsőfokú tanulmányokat folytatnak.

A gyengénlátók a látási fogyatékosok egyik alcsoportját alkotják. A gyengénlátók azok a gyermekek, fiatalok és felnőttek, akiknek szemüveggel korrigált látásélessége a látás egytizede és egyharmada között van. A gyengénlátás a látási analizátor károsodása következtében az élet bármely szakaszában felléphet.

A látásvesztés mértékétől és a látás minőségi tényezőitől függően a gyengénlátókra jellemző a vizuális megismerés akadályozottsága, melynek következménye a tájékozódás és a mozgáskészség korlátozottsága: elmaradt mozgásfejlődés, általános mozgásos ügyetlenség, inkoordinált mozgások, bizonytalanság. Legfeltűnőbb ez a finommotorika területén.

A gyengénlátóknál a fogyatékoság következtében negatív személyiségjegyek is kialakulhatnak: szorongás, félelem, agresszió, túlzott érzékenység.

A gyengénlátók személyiségfejlesztése a gyengénlátás és kihatásainak kiegyenlítése, az ismeretnyújtás, a jártasságok, képességek és készségek kialakítása és fejlesztése a gyengénlátókra irányuló gyógypedagógiai (tiflopedagógiai) tevékenység folyamatában valósul meg.

A látássérülés következményei megelőzhetők, csökkenthetők vagy megszüntethetők.

A gyengénlátók jelentős része kezdettől vagy egy későbbi időponttól integráltan végzi általános iskolai tanulmányait.

Az integrált tanulást a látási fogyatékosok nevelésére specializált utazótanár segíti. Ha a gyengénlátóknál az integrált iskoláztatás feltételei nem adóttak, a gyengénlátók a gyengénlátók általános iskolájában tanulnak. Nevelésük és oktatásuk speciális oktatási és optikai eszközök segítségével a vizuális megismerés útján történik, de jelentős szerep jut a ne-

velésben a többi, elsősorban a hallási és tapintási analízátor kompenzatív működésének is.

A gyengénlátók nagy része integráltan szakmunkás képesítést szerez, illetve középiskola, majd felsőfokú tanulmányokat végez.

A vak, valamint a látásukat praktikusán kismértékben használó aliglátó tanulókat elsősorban a tapintó-halló életmód, a látásukat praktikusán jól használó aliglátó tanulókat és a gyengénlátó tanulókat a látó-halló (tapintó) életmód jellemzi.

A pedagógiai fejlesztés szempontjából elsődlegesen a látásélesség és a látási funkciók ismerete fontos, de a pedagógusnak tájékozottnak kell lennie:

- a látássérülés kórokáról, a látássérültség kialakulásának időpontjáról;
- a szemészeti állapotról – prognózisjavuló vagy romló tendenciájáról, a pedagógiai látásvizsgálat eredményéről, a gyermek intelligenciájáról, személyiségvonásairól.

A látássérüléshez gyakran társulhat egyéb fogyatékoság is (pl. mozgás-, hallás- és értelmi fogyatékoság, részképesség-kiesés, autizmus).

A nevelés-oktatás szervezeti keretének megválasztását, az alkalmazott speciális módszer- és eszközrendszert minden esetben a tanulók állapotából fakadó egyéni szükségletek határozzák meg.

3.2. A látássérült tanulók iskolai fejlesztése

3.2.1. A látássérült tanulók fejlesztésének alapelvei, célja és kiemelt feladatai

A látássérült tanulók nevelését, oktatását ellátó közoktatási intézmények az iskoláztatás során több fontos feladat megoldását vállalják: nemzeti műveltség átadását, az egyetemes kultúra közvetítését, a szellemi-érzelmi fogékonyság, az erkölcsi érzék elmélyítését, valamint ezeken túl az esélyegyenlőség biztosítását a látássérülésből és az esetleg csatlakozó fogyatékoságból adódó hátrányok leküzdésével. A fejlesztési feladatok megtervezésekor, a módszerek kiválasztásánál figyelembe kell venni, hogy a látás hiánya vagy csökkent volta miatt a látássérült gyermek ismeretszerzését a külvilág iránti látó beállítódás helyett más – haptikus (bőr- és mozgásérzékelés együttese) és hallási – beállítódás is jellemzi. Fontos az ép érzékszervek – hallás, tapintás, szaglás, ízérzékelés – fejlesztése, valamint a meglévő látás használatának tanítása.

A látás hiánya, az aliglátás és a gyengénlátás nemcsak a tanulás terén okoz eltéréseket, hanem nehezítettek a mindennapi élet tevékenységei (a tájékozódás, a közlekedés, az önkiszolgálás) is. A pedagógus fokozott odafigyeléssel, egyénibánásmóddal és a közösség segítségével tudja mindezt korrigálni.

3.2.2. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

A látássérült tanulók iskolai fejlesztésének pedagógiai szakaszai meg- egyeznek a Nat-ban alkalmazott szakaszolással. Az első évfolyam tan- anyagának a helyi tantervben két évre történő elosztása a Braille-írás- olvasás előkészítése, a matematikai fogalmak kialakítása, eszköz- és jel- rendszerének elsajátítása, a környezet vizuális és tapintásos megismerte- tése miatt, valamint tanköteles, de nem iskolaérett gyermekek esetében indokolt.

A képzési szakaszok tervezésekor – az ép tanulókhöz hasonlóan – a látássérült tanulók nevelése során is figyelembe kell venni az életkori sa- játosságokat. Az eltérő életkori jellemzők miatt a személyiségfejlesztés- nek speciális feladatai vannak az alábbiak szerint.

Az alsó tagozaton

- Az önállóság iránti igény fejlesztése elsősorban az önkiszolgálás, a mozgás és tájékozódás terén.
- Az érdeklődés felkeltése a környezet, a látható, hallható, tapintható világ megismerése iránt a speciális segédeszközök használatával.
- A működő érzékszervek fokozott kihasználása.
- Az akarati tulajdonságok erősítése a látássérülés hátrányainak leküz- déséhez.
- Az önbizalom, a pozitív énkép alapozása.
- Felkészítés az ép látásúakkal való kapcsolatépítésre, a közösségbe való beilleszkedésre.
- Az egészségvédő viselkedés szokásainak kialakítása, a higiénés te- vékenységek elsajátítása, a szem védelme.

A felső tagozaton

- Az önállóság további fejlesztése, illetve – a különböző fokú látástel- jesítménnyel rendelkező tanulók esetében különösen – a látás ki- használatát maximálisan segítő speciális optikai segédeszközök használata iránti igény kialakítása.

- Az érdeklődés irányítása a látóképesség szempontjából reális pályaválasztási területek felé.
- Az akarati tulajdonságok (céltudatosság, kitartás) kialakítása az önálló tanulás és a későbbi munkavégzés céljából.
- Az önfejlesztés igényének kialakítása különösen az ismeretszerzés terén és az egyéni tehetség kibontakoztatásában.
- Az önbizalom és az önkritika egyensúlyának megteremtése, reális énkép kialakítása.
- Az egészségvédő magatartás szokásainak továbbfejlesztése, az egészséges életmód iránti igény kialakítása.
- Az egyéni igényeknek megfelelő közvetlen környezet tudatos át-, illetve kialakításának ismerete.

3.2.3. A többségi iskolában történő együttnevelés

A többségi iskolában történő együttnevelés minden esetben egyéni döntést, esetenként egyéni felkészítést igényel. Az integrált nevelés-oktatás során különös figyelemmel kell lenni a következőkre:

- A látássérült tanuló vegyen részt olyan egyéni fejlesztésekben, amelyekre állapotából fakadóan szüksége van. Ennek megvalósításához a szakértői javaslat nyújt támpontot, illetve igénybe vehetők a látássérültek iskoláiban létrejött egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények által biztosított szolgáltatások. A vak és gyengénlátó tanulók külön nevelését ellátó intézményekben működő egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények integrációt támogató tevékenysége kiterjed a látássérült tanulóakra, családjukra és pedagógusaikra, az őket befogadó közösségekre, esetenként a látássérült tanulókkal kapcsolatba kerülő egészségügyi, hivatali dolgozókra.
- A látássérült tanulók optimális fejlődése érdekében a pedagógiai programban kell megfogalmazni a szükséges speciális feltételeket és feladatokat (tantervi kiegészítések, eszköz, segédeszköz, segédletek, differenciálás, az értékelés, minősítés, a követelmény egyénre szabott formái stb.).
- A befogadó többségi iskola tantestületének elkötelezettségét a látássérült tanuló nevelésére, oktatására vonatkozó információk megszerzésére, alkalmazására, pedagógusai továbbképzésére tett intézkedései biztosítják. Különösen jelentős az osztályfőnök szerepe, az osz-

tályban tanító pedagógusok tájékoztatásában a tanuló sajátos nevelési igényeiről.

- Az együttnevelés eredményes megvalósulását szolgálja az Irányelv 1.5. pontjában leírtak érvényesítése.

3.3. A vak és a látásukat praktikusán kismértékben használó aliglátó tanulók iskolai fejlesztése

3.3.1. A Nat alkalmazása

A vak és az aliglátó tanulók nevelése-oktatása során a Nat-ban meghatározott nevelési célok megvalósítása általában lehetséges.

3.3.1.1. Fejlesztési területek – nevelési célok

A vak és aliglátó tanulók nevelésében a Nat-ban leírt fejlesztési területek, nevelési célok az irányadóak. A nevelési célok elérését a tanulók szemészeti és pszichés állapota egyénileg befolyásolja. A célok sérülés-specifikus tartalmakkal egészülnek ki.

Nemzeti azonosságtudat, hazafias nevelés

- A vak, aliglátó tanulók sajátítsák el a nemzeti, kulturális örökségünk megismerésének sajátos, a látássérült embereket segítő módjait is, pl. tapintható tárlatok, akadálymentes weblapok látogatása.
- Tanulják meg a könyvtárak látássérült személyeknek nyújtott szolgáltatásainak igénybevételeit.
- Ismerjék meg a tanulók az Európai Unióról a vak emberek számára készült, esély-egyenlőséget biztosító kiadványokat, hangos könyveket.

Állampolgárságra, demokráciára nevelés

- Az aktív állampolgárrá válás érdekében a tanítványok ismerkedjenek meg a fogyatékos személyek jogairól szóló egyezményekkel, az esélyegyenlőség biztosításáról szóló jogszabályokkal.
- A tanulók aktív részvételére építő tanítás során alakuljon ki bennük motiváltság és beállítódás ez irányú önálló ismeretszerzésre.
- Tartsák számon a látássérültek érdekvédelmi szervezeteit.

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése

- A vak és az aliglátó tanulóknak fel kell készülniük arra, hogy - látássérülésük ellenére felelősek saját biztonságuk, sorsuk és életpályájuk alakításában.

A testi és lelki egészségre nevelés

- A vak, aliglátó gyermekek ismerjék meg látássérülésük kórokat, az ebből eredő következményeket, fizikai terhelhetőségüket (pl. nehéz súlyok emelésének kerülése, megerőltető testmozgás mértéke).
- Tisztában kell lenniük azzal, hogy a balesetek elkerülése csak megfelelő tájékozódási és közlekedési ismeretek birtokában lehetséges (pl. a megszokott haladási irány betartása a közvetlen környezetben, egyértelmű/állandó/számára jellegzetes stb. támpontok szerinti tájékozódás, a hosszú fehér bot használatának elsajátítása nagyobb térben).
- Ügyelniük kell a szem higiéniájának betartására, a fülészeti problémák mielőbbi kezeltetésére, a rendszeres orvosi ellenőrzés szükségességére.
- Az egészséges életmódra nevelés segítse a vak, aliglátó tanulókat a betegségek megelőzésében, egészség megőrzésében.
- A vak, aliglátó gyermekek számára is fontos a rendszeres mozgás, testedzés.
- Ismerjék az egészséget károsító tényezőket, a helyes táplálkozás előnyeit.
- Kerüljék – majd a felnőtt élet során is – a káros függőségeket (pl. alkohol, kábítószer, dohányzás).
- Szakember – (gyógy)pedagógus (és gyógytornász/gyógytestnevelő) segítségével teszi lehetővé a jobb mozgásállapot kialakítását, a járási, testtartási hibák, túlmozgások megszüntetését.

A családi életre nevelés

- Az önálló életvitelhez szükséges ismeretek, szokások folyamatosan alakíthatók ki. Fontos feladat a látássérült emberek életvezetéséhez szükséges rend szeretetének és megtartásának kialakítása.
- A családi életre való felkészítésben figyelmet kell fordítani a következő témákra: pozitív családminták, a családalapítás feltételei, a látássérülés szerepe a közös élet alakításában, felelősségteljes gyermekvállalásra, gyermeknevelésre készülés a látássérülés figyelembevételével.

Felelősségvállalás másokért, önkéntesség

- A pedagógusok személyiségfejlesztő munkája járuljon hozzá, hogy a vak, aliglátó tanulóban is kialakuljon más emberek iránti empátia, segítő magatartás.

Fenntarthatóság, környezettudatosság

- A vak, aliglátó tanulók számára minél több közvetlen tapasztalatot szükséges biztosítani a természeti, társadalmi valóságról.
- A természeti és a technikai környezet kölcsönhatásainak megfigyeltetése modellezés révén is lehetséges.
- A látássérült tanulóknak legyen lehetőségük bekapcsolódni a környezet óvásába. (Pl. akadálymentesen használhassák az iskolai szelektív hulladékgyűjtőt.)

Pályaorientáció

- A tanulók ismerjék meg (szemészeti, fizikai állapotukat figyelembe véve) az általuk eredményesen, sikeresen végezhető munkaterületeket, foglalkozásokat.
- Az iskola a változó társadalmi feltételekhez történő alkalmazkodás érdekében a tanulóknak lehetőséget ad az önkorrekció, az együttműködés képességének fejlesztésére, a rugalmas gondolkodás elsajátítására.

Gazdasági és pénzügyi nevelés

- A vak, aliglátó tanulók korlátozott munkavállalási lehetőségei miatt fokozottan szükséges pozitív attitűdjük kialakítása az értékteremtő munka, a munkalehetőségek keresése iránt.
- A pedagógusok fordítsanak kellő figyelmet a gazdálkodás képességének alapozására. A tanulók váljanak képessé a pénzfajták felismerésére, életkoruknak megfelelően fejlődjön a pénzzel való bánni tudás képessége.

Médiatudatosságra nevelés

- A tanulók az önálló ismeretszerzés érdekében szerezzenek jártasságot az internet-használatban képernyőolvasó programmal.
- Ismerjék az információözönben és a közösségi portálokban rejlő veszélyeket is.

A tanulás tanítása

- A tanítási-tanulási folyamatban építeni lehet arra, hogy a vak, aliglátó gyermekek figyelme sok esetben a folyamatos gyakoroltatás eredményeként koncentráltabb, emlékezetük terjedelme jobb, mint látó társaiké.
- Az iskolai évek során sajátítsák el az önálló tanulást segítő speciális eszközök készségszintű használatát (pl. beszélő számítógép, olvasóeszközök, Braille-kijelző).

- Ismerjék meg a könyvtárak látássérülteket segítő szolgáltatásait, az elektronikus könyvtárakat (pl. Magyar Elektronikus Könyvtár), azoknak a tanulásban betöltött szerepét.
- A pedagógusok segítsék a tanulók egyénre szabott tanulási stratégiájának kialakítását.

3.3.1.2. A kulcskompetenciák fejlesztése

A vak és a látásukat praktikusán kismértékben használó aliglátó tanulók iskolai nevelésének-oktatásának is alapvető célja a felnőtt élet sikerességét megalapozó kulcskompetenciák fejlesztése, az egész életen át tartó tanulásra való felkészítés. A látássérült tanulóknak is szükségük van azokra az ismeretekre, képességekre, attitűdökre, melyek birtokában alkalmazkodni tudnak a változásokhoz. A Nemzeti alaptantervben és a választott kerettantervben megjelenő tartalmak speciális ismeretekkel, képességekkel, attitűdökkel egészülnek ki.

Anyanyelvi kommunikáció

A vak és aliglátó gyermek ismeretelsajátításában elsődleges szerepe van a verbális kommunikációnak. Törekedni kell arra, hogy a bő szókinccs mögött tényleges tartalom legyen. Azokon a területeken, amelyek csak vizuálisan érzékelhetők (pl. színek, fények, fényképek, festmények, távolság, monumentalitás érzékelése), a fogalmi általánosításokat, az árnyaltabb kommunikációt sokoldalú megközelítéssel, érzékeltetéssel lehet kialakítani.

A metakommunikáció használata (fej- és testtartás, a beszélő felé fordulás, távolságtartás, gesztus, mimika stb.) következetes nevelői ráhatással, különféle helyzetekben történő sok gyakoroltatással sajátítható el.

- A vak és az aliglátó tanuló legyen képes a kommunikációs helyzetek értelmezésére, a metakommunikáció részleges, tudatos elsajátítására, tudjon szóban és írásban a helyzetnek megfelelően kommunikálni.
- Tudjon információt szerezni virtuális csatornákon keresztül: használja a látássérültek számára kifejlesztett speciális szoftvereket.
- Tanuljon meg udvariasan segítséget kérni és elfogadni.
- A pozitív attitűd magában foglalja a nyilvánosság előtti magabiztos megszólalásra való törekvést.

Idegen nyelvi kommunikáció:

Az idegen nyelv tudásával elősegíthető az esélyegyenlőség megvalósulása a társadalmi beilleszkedésben. Az oktatás során nagy hangsúlyt

kap a hallás utáni tanulás, az adott idegen nyelv pontírásának elsajátítása. A vak tanuló sajátítsa el az önálló tanuláshoz szükséges eszközök használatát is.

Matematikai kompetencia

A speciális szemléltetés és tapintható segédeszközök használatával a súlyos látássérült tanuló képes elsajátítani a matematikai ismereteket, az alapkészségek megfelelő szintjére tud jutni.

- A matematika iránti pozitív attitűd magában foglalja azt a felismerést, hogy a világ rendje megismerhető. Segíti a mindennapi élet során adódó problémák megoldására való nyitottságot.

Természettudományos kompetencia

- A vak, és a látását praktikusán kismértékben használó aliglátó tanuló a természet jelenségeit, folyamatait a valóságos tapasztalat során, a valóság megismeréséhez szükséges átalakított eszközök használata segítségével ismeri meg, pl. domború ábrákat, térképeket, modelleket használ.
- Az így szerzett tudás birtokában a látássérült személy is képes cselekedni a fenntartható fejlődés feltételeinek biztosításáért.
- A sérülésspecifikus szemléltető eszközök a látássérült tanulóban is kialakítják az érdeklődést a természeti jelenségek megértése iránt.

Digitális kompetencia

- A vak, és aliglátó tanuló esélyegyenlőségének megvalósulása a tanulásban feltételezi az IKT eszközeinek használatát.
- A tanulót a szabályos tízujjas gépírás tudása, a speciális képernyőolvasó programok, a látássérült embereket érintő weboldalak ismerete és használata segíti az információs társadalomba való aktív bekapcsolódásban.

Szociális és állampolgári kompetencia

- A súlyosan látássérült tanuló harmonikus életvitele szempontjából kiemelt jelentőségű a jó kommunikációs képesség kialakítása, a stressz-, frusztráció- és konfliktuskezelés.
- Személyes és szociális jóléte érdekében rendelkezzen saját szembevettségével kapcsolatos ismeretekkel, legyen képes a higiéniai szabályok követésére, a tudatos egészség-megőrzésre.

- A pozitív attitűd magában foglalja a látássérült személyek jogainak, pozitív diszkriminációs lehetőségeinek, segítő szervezeteinek az ismeretét.

Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia

- A látássérült egyén boldogulásához szükséges a képességeit figyelembe vevő egyéni tervek készítésére, életpálya -építésre való képesség, az általa választható foglalkozások körének ismerete, az alkalmazkodás a változó, kínálókozó lehetőségekhez.
- Pozitív attitűdjéhez tartozik a sikerorientáltság, az eltökéltség a tanulással, a munkával kapcsolatos céljai elérése érdekében.

Eszztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség

- A vak és aliglátó ember esztétikai, művészeti tudatossága magában foglalja azt a felismerést, mely szerint kreativitása kifejezésére előnyös kiemelkedő területként kezelni a zenét és az irodalmat.
- Pozitív emberi viszonyai alakításában hasznos, ha a látássérült egyén képes kis segítséggel saját külső megjelenésének esztétikumát biztosítani.

A hatékony, önálló tanulás

- A vak és az aliglátó tanuló képes kitartóan tanulni, ha ismeri saját képességeit, személyiségének erős oldalait. A leghatékonyabb tanulási módok elsajátításával, egyéni tanulási stratégia kialakításával alkalmassá válik a vakságból vagy az aliglátásból fakadó hátrányok leküzdésére.
- A tanuló legyen tisztában azzal, hogy eredményességének alapfeltétele a következetes rend megtartása környezetében, taneszközei között.
- Sajátítsa el a tanulást segítő különleges eszközök (pl. pontírógép, abakusz, számítógép kiegészítő programokkal stb.) készségszintű használatát.
- A pozitív attitűd folyamatosan fennálló motivációt, fejlett teherbíró-, alkalmazkodó és kudarcűrő képességet feltételez.

3.3.2. A Nat és a választott kerettanterv alkalmazása a helyi tanterv készítésénél

A helyi tanterv készítésénél a Nat-ban és a választott kerettantervben foglaltak az irányadóak, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tar-

talmak, és fejlesztendő képességek (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) mindenkor a tanulók fejlődésének függvénye.

A helyi tantervben az egyes tantárgyak témaköreire, azok tartalmára és követelményeire vonatkozó kerettantervi ajánlások a tanulók egyéni adottságainak figyelembevételével érvényesíthetők, a tanítási-tanulási folyamat azonban zömében speciális pedagógiai módszerrel és eszközzel irányított. Az Irányelvben megadott módosítások figyelembe vétele szükséges a helyi tanterv elkészítéséhez.

Az egyes műveltségi területekre vonatkozó ajánlások:

Magyar nyelv és irodalom

A műveltségi területen belül az írás-, olvasásrendszert a vak emberek számára a Braille-féle pontírásrendszer alkotja. Elsődleges feladat az írásos közlés és az olvasás Braille-féle alaprendszerének megismertetése, eszközi használatának kialakítása. Ehhez speciális eljárásokra, módszerekre és eszközökre van szükség (pl. hatrekeszes dobozok, gombás-, szögestábla, pontírógép).

Egyéb speciális feladatok:

- a pontírógép helyes használatának megtanítása,
- segítségadás a metakommunikáció értelmezésében, alkalmazásában,
- a Braille-könyvtár, a hangos könyvtár és a digitális könyvtár megismertetése.
- A többségi iskolában történő nevelés során többlet idő biztosítása szükséges az írás-olvasás jelrendszerének elsajátításához, valamint a köznevelési törvényben meghatározott egyéb alkalmakkor.

Idegen nyelvek

Az idegen nyelv elsajátításához meg kell tanítani annak pontírásos betűhasználatát, valamint az elektronikus szótár kezelését. Az ismeretelsajátításban hangsúlyosabb szerepet kap a hallás útján történő nyelvtanulás.

Matematika

A matematika tanítása során elsődleges

- a számemlékezet fejlesztése, illetve a fejben történő műveletvégzés, a fejszámolás tempójának fokozatos erősítése,
- a négy alpművelet írásban történő végzése helyett az abakusz nevű speciális számolóeszköz használata,

- a logikus gondolkodást fejlesztő és a kombinatorikai feladatok minden témakörön belül nagyobb arányú szerepeltetése.
- egyéb speciális matematikai eszközök használata, pl. adaptált körző; vonalzó, speciális koordinátatábla,
- a Braille matematikai jelek írásának, olvasásának megtanítása.

A geometria-tanítás célja a praktikus ismeretek bővítése. A szerkesztés, mértani modellezés speciális eszközökkel történik (mértani testek, speciális körzők, vonalzó, speciális rajztábla fóliával stb.).

Módszertani szempontból a folyamatos tevékenykedtetés kap kiemelt szerepet.

Ember és társadalom; Ember és természet; Földünk és környezetünk

- E műveltségi területek esetében cél, hogy a tanulók tájékozódni tudjanak a természeti és társadalmi környezetben, minél több közvetlen tapasztalatot, állandóan bővíthető ismeretet szerezzenek a természeti és társadalmi valóságról.
- A műveltségi területekhez kapcsolódó tantárgyak nyújtsanak sokoldalú lehetőséget a megfigyelőképesség, az emlékezet fejlesztéséhez, az információszerzés korlátozottsága következtében hiányos fogalmak tartalmi gazdagításához, a tapasztalati bázis kiszélesítéséhez. Ezért fontos, hogy sok konkrét érzékeltetéssel tényleges fogalmak alakuljanak ki a tanulóknál.
- A tapintásos ismereteken túl jelentős szerepet kapnak a hangok által közvetített információk, szemléltetések.
- A földrajz és történelem valamint a természetismereti tantárgyak oktatásánál speciális szemléltető eszköz a domború térkép, illetve a domború ábra – ám az ezeken történő tájékozódás sok előkészítést, gyakorlást igényel.
- A társadalmi ismeretek tekintetében meg kell ismertetni a tanulókkal a látássérültekre vonatkozó jogszabályokat és érdekvédelmi szerveződések.
- Az erkölcsstan keretében szerzett speciális ismeretek segítsék hozzá a vak, aliglátó tanulókat látássérülésük feldolgozásához is, valamint tanulják meg, hogyan élhetnek a pozitív diszkrimináció lehetőségeivel.

Művészetek

E műveltségi terület esetében a fejlesztési feladatok módosítására van szükség: a tárgy- és környezetkultúrára koncentráltan, illetve a művészeti

alkotásokra vonatkozóan a vizuális érzékelés helyébe a tapintással történő érzékelés lép.

- A dráma és tánc a tanulók térbeni biztonságának, mozgásuk harmóniájának kialakításában, kapcsolatteremtő képességük, kommunikációjuk fejlesztésében kiemelt szerepet kap.
- A vizuális kultúra keretében az alkotás elsősorban a domborúrajz elsajátítását jelenti, ami a síkban speciális módon készített ábrák elemzésével, értelmezésével, létrehozásával a többi szaktárgy (pl. geometria, földrajz, fizika, kémia) tanításához nyújt segítséget, fejleszti a tanulók absztrakciós készségét, kezűgyességét. Speciális eszközei: fólia, rajztábla, vonalhúzó, körzők, sablonok stb. Ugyancsak kiemelt jelentőségű a térbeli ábrázolás alkalmazása (modellek, agyagozás stb.).
- A zenei nevelés keretében a hangjegyek rögzítése a Braille-kotta segítségével történik. A szolmizálás kézjeleit módosított formában lehet alkalmazni.
- A médiaismeret műveltségi részterületét hang által közvetítő média-rendszerek dominanciája jellemzi.

Informatika

- A műveltségi terület anyaga kiegészül a gépírással, a speciális hangkijelzéssel ellátott számítógép megismerésével. Ezen eszközök használatával olyan alapismeretek, jártasságok birtokába juttatjuk a vak, aliglátó gyermekeket, melyek segítik a látókkal való kapcsolat létesítését, a mindennapi életben adódó írásbeli ügyeik intézését. A „beszélő egységgel” vagy Braille-sorral kiegészített számítógépek, Notebook-ok kezelésének elsajátítása hasznos a továbbtanulás, az önálló ismeretszerzés szempontjából.
- A könyvtári ismeretek tartalmazza a Braille-, valamint az elektronikus könyvtárak használatát.

Életvitel és gyakorlat

- A műveltségi terület alapját a Nat-ban megfogalmazottak jelentik, fokozottabb hangsúlyt kapnak azonban a személyiségállapothoz igazított életviteli technikák. Jelentős a szerepe a látó személyekkel, közösségekkel való nyelvi és szociális érintkezésnek.
- A gyakorlati ismeretek tekintetében kiemelt szerepet kap a látássérültek pályaválasztását is megalapozó technikák beépítése a tananyagba.

- A speciálisan a látássérült személyek részére készült vagy adaptált háztartási eszközök (pl. kenyérvágó, folyadékszintjelző, aláírósablon) használatának elsajátítása előkészíti a tanulókat az önálló életvitelre.

Testnevelés

- A rendszeres fizikai aktivitás a vak, aliglátó tanulók nevelésében is kiemelt cél. A műveltségi területnek kiemelten kell szolgálnia az intenzív mozgás- és tájékozódásfejlesztést, a mozgásbiztonság kialakítását. A tartáshibák megelőzésére, korrigálására beépíthető a gyógytestnevelés tananyaga.
- Fontos, hogy a tanuló ismerkedjen meg a látássérültek sportolási lehetőségeivel (csörgőlabda, úszás stb.).

3.3.3. Pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció

A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció céljai és feladatai a kötelező oktatás teljes vertikumában azonos súllyal jelentkeznek, azaz a nevelés-oktatás teljes folyamatába be kell épülniük. Az egyéni igények szerint külön habilitációs, rehabilitációs foglalkozások szervezése is szükségyszerű, melyek a döntően individuális jelleg miatt egyéni vagy kiscsoportos foglalkoztatási formában valósíthatók meg.

A habilitáció, rehabilitáció főbb területei:

- a) az ép érzékszervek működésének intenzív fejlesztése (pl. hallás);
- b) a meglévő látás megőrzése, fejlesztése – látásnevelés –, optikai segédeszközök használata;
- c) beszédhiba-javítás; a nyelvi, kommunikációs készségek fejlesztése;
- d) intenzív mozgásfejlesztés
 - tapintás, finommozgás, a kézügyesség fejlesztése, a Braille-írás, -olvasás technikájának gyorsítása,
 - a testkultúra kialakítása, a testtartási hibák javítása, indokolt esetben gyógytornász, szomatopedagógus bevonásával,
- e) életviteli technikák
 - a közlekedést, tájékozódást segítő ismeretek konkrét élethelyzetekben történő elsajátítása, alkalmazása (tájékozódás-, és közlekedéstanár segítségével a fehér bot technikájának elsajátítása); környezetkialakítás,
 - mindennapi tevékenységek (önkiszolgálás, háztartás stb.),
 - a speciális tan- és segédeszközök használatának gyakoroltatása;

f) a tehetséges tanulók számára a tehetségük kibontakozásához szükséges feltételek, eszközök, módszerek biztosítása.

3.4. A gyengénlátó és a látásukat praktikusán jól használó aliglátó tanulók iskolai fejlesztése

3.4.1. A Nat alkalmazása

A gyengénlátó és a látásukat praktikusán használó aliglátó tanulók nevelése-oktatása során a Nat-ban meghatározott fejlesztési feladatok és tartalmak megvalósítása általában lehetséges.

A gyengénlátó, aliglátó tanulónak a tanuláshoz és a mindennapi életben való boldoguláshoz – látásteljesítményükhöz igazodó mértékben – különleges technikák elsajátítása szükséges: elektronikus olvasógép, speciális optikai segédeszközök, látássérültek számítástechnikai segédeszközei, programjai használata, szükség szerint Braille írás-olvasás, tájékozódás hosszú fehér bottal stb. E technikák ismeretanyaga az egyéni fejlesztési terv része.

A megfelelő eszközrendszer biztosítása mellett (teremvilágítás, egyéni megvilágítás, speciális tanulóasztal, tankönyvkiválasztás, speciális füzet, megfelelő íróeszköz) a követelmények mennyiségi és minőségi teljesítése a gyengénlátó tanulók egyéni adottságai szerint várható el. Ennek érdekében több gyakorlási lehetőségre és alkalmanként több időre van szükség.

A gyengénlátó és a látásukat praktikusán használó aliglátó tanulók iskolai nevelésének-oktatásának is alapvető célja a felnőtt élet sikerességét megalapozó kulcskompetenciák fejlesztése, az egész életen át tartó tanulásra való felkészítés. A gyengénlátó, aliglátó tanulónak is szüksége van azokra az ismeretekre, képességekre, attitűdökre, melyek birtokában alkalmazkodni tud a társadalmi környezet változásaihoz. A Nemzeti alaptantervben megjelenő tartalmak speciális ismeretekkel, képességekkel, attitűdökkel egészülnek ki.

3.4.1.1. Fejlesztési területek – nevelési célok

A gyengénlátó, aliglátó tanulók nevelés-oktatása során a Nat-ban meghatározott nevelési célok megvalósítása java-részt lehetséges, de mindenkor figyelembe kell venni, hogy a tanulók egyéni adottságai többnyire eltérnek az ép tanulók adottságaitól. Mindkét csoportba tartozó tanulók számára biztosítani kell a tanuláshoz és a társadalmi beilleszkedéshez

szükséges speciális ismeretanyagot (speciális technikák és eszközök használata stb.) és a készségfejlesztést (önálló tanulásban használható eljárások, lényegkiemelés, megtartó emlékezet növelése, szóbeli kifejezőképesség gazdagítása, célszerű munkaszokások kialakítása, vizuális megfigyelőképesség fejlesztése stb.). A nevelési célok sérülésspecifikus tartalmakkal egészülnek ki.

Nemzeti azonosságtudat, hazafias nevelés

- A gyengénlátó, aliglátó tanulók sajátítsák el a nemzeti, kulturális örökségünk megismerésének sajátos, a látássérült embereket segítő módjait is, pl. tapintható tárlatok, akadálymentes weblapok látogatása.
- Tanulják meg a könyvtárak látássérült személyeknek nyújtott szolgáltatásainak igénybevételét.
- Ismerjék meg a tanulók az Európai Unióról a látássérült emberek számára készült, esélyegyenlőséget biztosító kiadványokat, hangos könyveket.

Állampolgárságra, demokráciára nevelés

- Az aktív állampolgárrá válás érdekében a tanítványok ismerkedjenek meg a fogyatékos személyek jogairól szóló egyezményekkel, az esélyegyenlőség biztosításáról szóló jogszabályokkal, tartsák számon a látássérültek érdekvédelmi szervezeteit.
- A tanulók aktív részvételére építő tanítás során alakuljon ki bennük motiváltság és beállítódás ez irányú önálló ismeretszerzésre.

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése

- A gyengénlátó, aliglátó tanulók személyiségfejlődésének alakulásában alapvető szerepe van a megfelelő tanulási környezet kialakításának. Jelentős annak tudatosítása, hogy mindannyian felelősek saját biztonságuk, sorsuk és életpályájuk alakulásában.
- A látássérült gyermekeket, fiatalokat hozzá kell segíteni a kulturált magatartás elsajátításához, a fogyatékosokat eltérő módon toleráló közösségekben jó emberi kapcsolatok kialakításához. Értelmi képességeik mellett érzelmi intelligenciájuk fejlesztése is szükséges személyes és szakmai sikereik érdekében.
- Támogatást igényel a látássérülés tényének feldolgozása, az ebből adódó személyiségproblémák felismerése, kompenzációs készségek tudatos fejlesztése.

A testi és lelki egészségre nevelés

- A gyengénlátó, aliglátó tanulók ismerjék meg látássérülésük kórokat, az ebből eredő következményeket, fizikai terhelhetőségüket (pl. nehéz súlyok emelésének kerülése).
- A tanulók sajátítsák el a higiénés szabályokat, a szem óvásának, tisztán tartásának módját, tartsák be a látáskímélő előírásokat.
- Ismerjék meg a szembetegségek miatt javasolt és ellenjavallt mozgásformákat, sportokat.
- Sajátítsák el a sportolás során is szükséges optikai segédeszközök helyes használatát (pl. úszószemüveg).
- Feladat a gyengénlátásból, aliglátásból fakadó fokozott balesetveszély megelőzése.
- A gyerekek, fiatalok ismerjék az egészséget károsító tényezőket, a helyes táplálkozás előnyeit.
- Kerüljék – majd a felnőtt élet során is – a káros függőségeket.
- Szakember (gyógy)pedagógus (és gyógytornász/gyógytestnevelő) segítségével teszi lehetővé számukra a jobb mozgásállapot kialakítását, a járási, testtartási hibák, túlmozgások megszüntetését.

A családi életre nevelés

- Az önálló életvitelhez szükséges ismeretek, szokások folyamatosan alakíthatók ki. Fontos feladat a látássérült emberek életvezetéséhez szükséges rend szeretetének és megtartásának kialakítása.
- A családi életre való felkészítésben figyelmet kell fordítani a következő témákra: pozitív családminták, a családalapítás feltételei, a látássérülés szerepe a közös élet alakításában, felelősségteljes gyermekvállalásra, gyermeknevelésre készülés.

Felelősségvállalás másokért, önkéntesség

- A pedagógusok személyiségfejlesztő munkája járuljon hozzá, hogy a tanulóban kialakuljon az empátia, a segítő magatartás.

Fenntarthatóság, környezettudatosság

- A tanulók számára minél több közvetlen tapasztalatot szükséges biztosítani a természeti, társadalmi valóságról.
- A természeti és a technikai környezet kölcsönhatásainak megfigyeltetése modellezés révén is lehetséges.

- A vizuális megfigyelés, képzelet, emlékezet fejlesztése előkészíti az adaptált ábrák; diagramok; grafikonok értelmezését; térképek használatát.
- A látássérült tanulót is hozzá kell segíteni a környezettudatos viselkedés elsajátításához.

Pályaorientáció

- A tanulók ismerjék meg (szemészeti, fizikai állapotukat figyelembe véve) az általuk eredményesen, sikeresen végezhető munkaterületeket, foglalkozásokat.
- Az iskola a tanulóknak lehetőséget ad az önkorrekciónak, az együttműködés képességének fejlesztésére, a rugalmas gondolkodás elsajátítására.

Gazdasági és pénzügyi nevelés

- A tanulók korlátozott munkavállalási lehetőségei miatt fokozottan szükséges pozitív attitűdjük kialakítása az értékteremtő munka, a munkalehetőségek keresése iránt.
- A pedagógusok fordítsanak kellő figyelmet a gazdálkodás képességének alapozására. A tanulók váljanak képessé a pénzfajták felismerésére, életkoruknak megfelelően fejlődjön a pénzzel való bánni tudás képessége.

Médiatudatosságra nevelés

- A tanulók az önálló ismeretszerzés érdekében szerezzenek jártasságot az internet-használatban képernyőolvasó programmal.
- Ismerjék az információözönben és a közösségi portálokban rejlő veszélyeket is.

A tanulás tanítása

- Az iskola feladata a látásos megismerésben fennálló nehézségek kompenzálását segítő eljárások megismertetése, alkalmazásuk begyakoroltatása. Olyan tudást kell kialakítani, hogy a tanulók aktívan tudjanak szerepet vállalni a számukra kedvező külső feltételek, körülmények kialakításában.
- Az optikai segédeszközök (szemüveg, távcsőszemüveg, különböző nagyítók, elektronikus olvasókészülék stb.), és az önálló tanulást segítő speciális szoftverek alkalmazásának megtanítása.
- A tanulók sajátítsák el az iskolai könyvtár, az internet használatát, ismerjék meg a Magyar Elektronikus Könyvtárat.

- A látásteljesítményhez igazodó, egyénre szabott tanulási stratégia, célszerű rögzítési módszerek kifejlesztése.
- A hatékony tanulás módszereinek elsajátíttatása magában foglalja a csoportos tanulás módszereinek, így a kooperatív tanulási technikáknak a megismertetését is.
- A pedagógusok teendője, hogy segítsék a tanulók egyénre szabott tanulási stratégiájának kialakítását.

3.4.1.2. A kulcskompetenciák fejlesztése

Anyanyelvi kommunikáció

- A gyengénlátó, aliglátó tanuló számára a megfelelő látási kontroll hiányának következtében nehezített a kommunikáció, a metakommunikáció által terjedő információk érzékelése, megértése, feldolgozása és alkalmazása. Tanári irányítással képessé válik a kommunikációban használt paralingvisztikai eszközök használatára (a beszédhang minőségének változtatása, az arckifejezések, gesztusok alkalmazása).
- A tanuló az ismeretszerzés és az írásos kommunikáció során, szükség esetén a látássérültek számára kifejlesztett speciális szoftvereket használ.
- A pozitív attitűd kialakítása magában foglalja a nyilvánosság előtti magabiztos megszólalásra való törekvést.

Idegen nyelvi kommunikáció

- A gyengénlátó és az aliglátó tanuló esélyegyenlőségét növeli a társadalmi beilleszkedésben az idegen nyelv tudása.
- Számára is szükséges a szövegfajták széles körének ismerete (irodalmi szövegek, újságcikk, honlap, levél stb.), segédeszközök (jegyzetek, ábrák, térképek) használata szövegek megértéséhez, alkotásához.
- A kompetencia része a tanulását könnyítő optikai segédeszközök készség szintű használata.
- A pozitív attitűd magában foglalja az idegen nyelvek iránti érdeklődést.

Matematikai kompetencia

- Speciális szemléltetés és segédeszközök biztosítása mellett a gyengénlátó, aliglátó tanuló is ismeri és használja a matematikai jeleket, képleteket, modelleket, geometriai ábrákat, grafikonokat.

Természettudományos kompetencia

- A gyengénlátó, aliglátó tanuló kompetenciája kiterjed a gyengénlátással kapcsolatos biológiai és fizikai ismeretekre is.

Digitális kompetencia

- Az ismeretek kiegészülnek a szabályos, tízujjas gépírás elsajátításával.
- A digitális kompetencia felöleli a speciális képernyőnagyító-, olvasó programok használatát, a látássérült embereket érintő weboldalak ismeretét is.
- A tanuló képes a számára megfelelő tanulási/munkakörnyezet kialakítására, ahhoz segítség kérésére: megfelelő méretű monitor, másolóállvány, egyedi megvilágítás, speciális program stb.

Szociális és állampolgári kompetencia

- A saját szembetegséggel kapcsolatos ismeretek megszerzése, higiéniai szabályok betartása, a látáskímélő életmód kialakítása.
- Fokozott figyelem a konstruktív kommunikáció képességének kialakítására, mások bizalmának elnyerésére, eredményes stressz-, frusztráció-, és konfliktuskezelésre.
- A látássérült személyek jogainak, pozitív diszkriminációs lehetőségeinek ismerete.

Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia

- A gyengénlátó és az aliglátó tanuló, fiatal érvényesüléséhez egyéni életpálya - építésre való képesség.
- A sikerorientáltság, az innovációra való hajlam kialakítása.

Esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség

- A gyengénlátó és az aliglátó tanuló látóképességétől függ képi gondolkodása, ábrázolási, önkifejezési készsége.
- Élményei, érzései színvonalas kifejezése erős kontrasztos hatást biztosító képalkotó technikák elsajátításával, a megfelelő rajzeszközök használatával, aliglátás esetén pedig agyag mintázásával, plasztikával biztosítható.
- Tudatosuljon benne, hogy társas kapcsolatai alakításában jelentősége van saját külső megjelenése esztétikumának is.

A hatékony, önálló tanulás

- Az egyénileg szükséges optikai segédeszköz ismerete, készségszintű használata az önálló tanulás feltétele.

- A tanuló képes szokásrend kialakítására a megfelelő tanulási környezet megteremtésében: emelhető asztallapú munkaasztal, megfelelő világítás, optikai eszköz biztosítása stb.
- A hatékony tanulás feltétele a személyiség és a látássérülés szempontjából leghatékonyabb tanulási módszerek begyakorlása.
- A pozitív attitűd folyamatosan fennálló motivációt, fejlett teherbíró, alkalmazkodó és kudarcűrő képességet feltételez.

3.4.2. A Nat és a választott kerettanterv alkalmazása a helyi tanterv készítésénél

A helyi tanterv készítésénél a Nat-ban és a választott kerettantervben foglaltak az irányadóak, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak, és fejlesztendő képességek (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) mindenkor a tanulók fejlődésének függvénye.

A helyi tantervben az egyes tantárgyak témaköreire, azok tartalmára és követelményeire vonatkozó kerettantervi tartalmak a tanulók egyéni adottságainak figyelembevételével érvényesíthetők. Ha a tanulót állapota akadályozza a tananyag elsajátításában, akkor az Irányelvben megadott módosítások figyelembe vételével javasolt a helyi tanterv elkészítése.

Minden műveltségi terület oktatásában érvényesüljön a látásteljesítményhez igazodó szemléltetés, a látássérülés tényét figyelembe vevő munkakörülmények kialakítása, a látóképesség kihasználására nevelés, valamint speciális tantárgyi módszertani eljárások alkalmazása, szükség esetén a feladatok megvalósításához hosszabb időkeretek kijelölése, az egyéni adottságok figyelembe vétele az értékelés során.

Az egyes műveltségi területekre vonatkozó ajánlások:

Magyar nyelv és irodalom

- A gyengénlátásból, aliglátásból fakadó sajátos nehézségek miatt az olvasás-írás tananyagának elsajátításához az 1. és a 2. évfolyamon – a rehabilitációs célú tanórák keretének terhére – magasabb óraszám biztosítása javasolt.
- Az ismeretanyag elsajátításához rövidebb terjedelmű olvasmányok (kötelező olvasmányok) választása indokolt lehet, de a hosszabb művek esetében a hangos/digitális könyvek olvasása is megvalósítható. Az olvasási tempót, a hangsúlyos olvasást érintő követelmé-

nyek meghatározásakor szükséges a látásteljesítmény figyelembevétele.

- Az írás tanításánál törekedni kell az áttekinthető, rendezett, olvasható írásképre, amelyet a tanuló saját adottságainak megfelelő betűméretben és taneszközökkel teljesít.
- Többlet idő biztosítása szükséges a helyesírási szótárak, lexikonok, a könyvtárak használatának megtanítására, az egyéni szükséglet szerint alkalmazott olvasókészülék, nagyító használatának begyakorlására.
- Kiemelt feladat a gyengénlátó, aliglátó tanulók segítése a metakommunikáció értelmezésében, önálló alkalmazásában.

Idegen nyelvek

- Az idegen nyelvek tanulása a gyengénlátó és az aliglátó tanulók számára a látó társadalomba való beilleszkedést és az esélyegyenlőséget is célozza. Ennek érdekében kiemelten fontos a mindennapokban előforduló nehezített élethelyzetek gyors megoldását lehetővé tevő (információkérés, tájékozódás, segítségkérés, fejlett kommunikációs készség kialakítása az idegen nyelv használatában) tartalmak beépítése a helyi tantervbe.
- A tanítás-tanulás folyamatát a hallás utáni tanulás hangsúlya jellemzi, ezért a hallási figyelem és az emlékezet fejlesztése szükséges.
- Az információs és kommunikációs technikák alkalmazási képességének fejlesztése, az elektronikus szótár használatának megtanítása javasolt.

Matematika

- A gyengénlátó, aliglátó tanulók matematika oktatásának is kiemelt területe a biztos számolási készség kialakítása, hangsúlyt fektetve a fejszámolási készség fejlesztésére, az ismerethordozók (feladatgyűjtemények, táblázatok, számológépek) használatára.
- A tanítás során használt eszközök, módszerek és a követelmények meghatározásakor kiemelten figyelembe kell venni az alábbiakat:
 - szemléltetéshez és a tanulói munkához gyakran speciális (adaptált) eszközöket kell használni (speciális vonalzó, körző stb.);
 - a követő, alkotó képzelet fejlesztéséhez használt diagramok, grafikonok, ábrák legyenek könnyen áttekinthetők, kontrasztos színűek,

- a mérés, szerkesztés jelentősen függ a látássérülés mértékétől, ezért a pontosság szempontjából szükséges engedményeket tenni.
- a geometria tanítása során a vizuális észlelés lehetőség szerinti kiegészítése tapintásos megismeréssel.
- Az értékelés során engedmények tehetők a mérés pontossága, grafikonkészítés, térbeli építések, írásbeli munkák esztétikumára terén.

Ember és társadalom

- A térben, időben történő tájékozódáshoz szükséges az adaptált történelmi térképek, használata, a térképjelek ismerete.
- Az interneten történő információgyűjtés során szükség esetén optikai segédeszköz, speciális képernyőnagyító-, olvasó szoftver alkalmazása.
- A műveltségi terület tartalmának meghatározásakor az alábbiak beépítése szükséges:
- a gyengénlátó, aliglátó tanuló ismerje meg a látássérültekre vonatkozó jogi szabályozást,
- az erkölcstan keretében szerzett speciális ismeretek segítsék hozzá a gyengénlátó, aliglátó tanulót sérülése feldolgozásához is, valamint tanulja meg, hogyan élhet etikusan a pozitív diszkrimináció lehetőségeivel,
- ismerje a látássérültek érdekvédelmi szerveződéseit.

Ember és természet

- A tanulók vizuális megfigyelőképességének fejlesztésével, széles tapasztalati bázis biztosításával (hallás, szaglás, tapintás kiegészítő szerepe) érhető el a tervszerű megfigyelés elsajátítása.
- Az IKT lehetőségeinek kihasználása: pl. kísérletek követése lassítási-nagyítási, gyors megismétlési lehetőséget biztosító videókkal.
- A teljes látást igénylő jelenségek megismertetése csak az ismeret szintjén szükséges (egyek fizikai, kémiai, biológiai jelenségek, pl. fénytán).
- A tananyagba szükséges beépíteni a gyengénlátással kapcsolatos fizikai és biológiai ismereteket, valamint lehetőséget kell adni a tanári és a tanulói kísérletekben való aktív részvételre. A fizikai és kémiai műveltségtartalmak feldolgozása során gyakran szükséges a kísérletek adaptálása, gyengénlátó, aliglátó tanulók által követhetővé tétele (lát-hatóvá tétel, védőszemüvegek használata), önálló vizsgálódások, megfigyelések egyéni segítése.

- A követelmények tekintetében – a balesetek elkerülése érdekében – a tanulói kísérle-technél egyéni elbírálásra van szükség.

Földünk és környezetünk

- A tartalom feldolgozása során biztosítani kell a gyengénlátó, aliglátó tanulók számára használható térképeket (lényegkiemelő, kontrasztos, esetenként tapintható jelzések stb.).
- Színvak tanulók számára speciális jelzések a térképeken.
- Filmek, fotók bemutatásához besötétíthető terem szükséges.
- A követelményeknek ismeretanyag szempontjából teljes körűen, de a gyengénlátó, aliglátó tanulók által használt eszközzel kell eleget tenni.
- Aliglátó tanuló számára engedmény adható a térképről történő hely-meghatározás leolvasásában, távolságmérés pontosságában.

Művészetek

A gyengénlátó, aliglátó tanuló az élet minden területén több nehézséggel küzd, mint az ép társai, ezért a készségek, képességek fejlesztése mellett kiemelten fontos a művészetek személyiségformáló hatása.

- Az ének-zene ismeretanyagában a hallásos tanulás kerül előtérbe. A zenei jelrendszer megismeréséhez egyéni segítségnyújtás, gyakran nagyított kotta szükséges. Aliglátó tanulók értékelésekor a kottaolvasásban a vizuális tájékozódás nehezített volta miatt engedményeket kell tenni.
- A dráma és tánc a tanulók térbeli tájékozódásának, mozgásuk harmóniájának kialakításában, alkotó- és kapcsolatteremtő képességük, kommunikációjuk fejlesztésében kiemelt szerepet kap. A tánc hozzájárul a látássérült tanulók mozgásbiztonságának növeléséhez, a látás-mozgás koordinációjának fejlődéséhez. Kívánatos a drámajáték, a tánc és a dramatizálás során a játékbátorság növelése, a közönség előtti megszólalás lehetőségeinek biztosítása.
- A rajz és vizuális kultúrán belül a síkbeli ábrázolás mellett – elsősorban az aliglátó tanulók esetében – a hangsúly a térbeli plasztikus megjelenítésre (mintázás, makett, agyagozás stb.) helyeződik.
- Fokozottan szükséges az erős kontrasztos hatást elérő, a jó minőségű eszközök biztosítása a látássérült gyermek számára megfelelő vizuális élmény megszerzéséhez.
- A szerkesztési feladatoknál a pontosság terén engedményeket kell tenni.

- A színvak, szintévesztő tanulók rajzeszközeit színmegjelöléssel kell ellátni. A szerkesztési feladatoknál a pontosság a látásteljesítmény függvényében követelhető meg.

Informatika

- A szabályos gépírás tanítása a gyengénlátó, aliglátó tanulók esetében kiemelten fontos annak érdekében, hogy a mindennapi életben adódó írásbeli feladataikat (dolgozat, önéletrajz stb.) esztétikus külalakban készíthessék el. A számítástechnika tanítása során az aliglátó tanulók számára a képernyő adaptálása vagy speciális képernyő nagyító-, olvasó programok alkalmazása szükséges.
- A könyvtárhasználat az iskolai könyvtár használatán túl segíti a tanulókat, hogy megtanuljanak ismeretlen könyvtárban segítséget kérni és ezúton tájékozódni. Lehetőség szerint ismerjék meg az elektronikus könyvtárat és igénybevételét, a látássérülteket érintő információkat közlő weboldalakat.

Életvitel és gyakorlat

A műveltségi terület alapját a Nat-ban megfogalmazottak jelentik, fokozottabb hangsúlyt kapnak azonban a személyiségállapothoz igazított életviteli technikák.

- A műveltségi terület tartalmába mindazon ismeretek beépülnek, melyek a gyengénlátó tanulók mindennapi életvezetéséhez, mind teljesebb önálló életviteléhez szükségesek, illetve alakítják későbbi pályaválasztásukat.
- A gyengénlátó, aliglátó tanulók pályorientációja szempontjából fontos, hogy hatékony fejlesztést kapjanak technikai jellegű munkafolyamatok tervezéséhez, kivitelezéséhez, munkakultúrájuk megalkotásához.
- Időtöbblet biztosítására van szükség a különböző anyagok többoldalú érzékleti megismerésére, az adaptált eszközökkel történő mérésre az egyéni igényeknek megfelelően.
- Kiemelt figyelmet kell fordítani a balesetmentes szerszámhasználatra, a látássérült emberek életvitelét segítő speciális eszközök használatára (beszélő mérleg, adaptált tübefűző, mérőszalag stb.).
- Bizonyos munkatevékenységeknél tekintettel kell lenni a szintévesztő, színvak tanulók különleges igényeire.

- Speciális tartalmakkal egészül ki a közlekedési ismeretek, a háztartáskultúra témaköre.
- Az értékelés során kapjon hangsúlyt a tanuló önmagához mért fejlődése, figyelmet az esetleg csatlakozó mozgássérülés.

Testnevelés

A gyengénlátó, aliglátó tanulók az állapotuknak megfelelő speciális mozgásnevelésben vesznek részt.

- A rendszeres fizikai aktivitás kiemelt cél. A helyi tanterv a testnevelésnek a Nat-ban és a választott kerettantervben meghatározott fejlesztési feladatai közül tartalmazza a nem ellenjavalltakat, valamint a diagnózis ismeretében ajánlott speciális tartalmakat, beépítve a gyógy-testnevelési eljárásokat.
- A speciális tartalmak kialakításánál figyelemmel kell lenni:
 - a mozgásbiztonság kialakítására, a mozgás-látás koordinációjának fejlesztésére, a tájékozódó képesség fejlesztésére,
 - A helyes testtartást segítő gyakorlatokra és a meglévő mozgásszervi betegségek korrekciós gyakorlataira.
- A követelmények meghatározása mindig a gyermek egyéni állapotától függ, a látásteljesítmény, a szembetegség kihatásai és a társuló mozgásszervi betegség figyelemvételével.
- Amennyiben lehetőség van rá, meg kell ismertetni a gyengénlátó, aliglátó tanulókat a látássérültek sportolási lehetőségeivel és biztosítani kell az abban való részvételt (pl. atlétika, csörgőlabda, úszás).

3.4.3. Pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció

A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció céljai és feladatai a kötelező oktatás teljes vertikumában azonos súllyal jelentkeznek, azaz a nevelés-oktatás teljes folyamatába be kell épülniük. Mindamelllett az egyéni igények szerint külön habilitációs, rehabilitációs foglalkozások szervezése is szükségszerű, melyek a döntően individuális jelleg miatt egyéni vagy kiscsoportos foglalkoztatási formában valósíthatók meg. A gyengénlátó, aliglátó tanulók habilitációs, rehabilitációs célú fejlesztő foglalkozásai általában a következő területeket érintik:

- látásnevelés (a látási funkciók fejlesztése, optikai és elektronikus segédeszközök használata),
- speciális IKT ismeretek átadása (pl. gépírás, nagyító-, beszélő szoftverek, laptop használat),

- mozgáskorrekció (finommozgás, nagymozgás),
- az olvasási készség fejlesztése,
- tájékozódásra nevelés (tájékozódás vizuális támpontok alapján, tájékozódás hosszú fehér bottal, közlekedési önállóság),
- tapintó írás-olvasás aliglátó vagy progrediáló szembetegségű tanulók esetében (Braille-írás, -olvasás),
- személyiségkorrekció,
- diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia,
- logopédiai ellátás,
- gyógytestnevelés,
- mindennapos tevékenységek (önkiszolgálás, egészségmegőrzés, speciális munka- és háztartási eszközök használata),
- a tehetséges tanulók számára a tehetségük kibontakozásához szükséges feltételek, eszközök, módszerek biztosítása.

3.5. A halmozottan sérült látássérült tanulók oktatása

A halmozottan sérült, vak, aliglátó, gyengénlátó tanulók nevelés-oktatását és optimális fejlesztését a gyógypedagógiai intézményeken belül működő speciális tagozatok biztosítják. A helyi tanterv kidolgozásánál a társuló fogyatékoságokra vonatkozó irányelveket együttesen kell alkalmazni. A halmozottan sérült látássérülteknél egyéni fejlesztési tervet is szükséges készíteni.

Az integrált nevelés-oktatásban résztvevő halmozottan sérült látási fogyatékos tanulók oktatásához a látássérültek intézményeiben létrejött egyetemes gyógypedagógiai módszertani intézmények nyújtanak szak- és szakmai segítséget.

Áttekintő kérdések

1. Kiket tekintünk gyógypedagógiai szempontból látássérülteknek?
2. Hogyan csoportosítjuk a látássérülteket?
3. Milyen specifikumai vannak a vakok és aliglátók testi és lelki egészségre nevelésének?
4. Milyen specifikumai vannak a gyengénlátók testi és lelki egészségre nevelésének?
5. Milyen céljai és feladatai vannak a gyengénlátók pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitációjának, rehabilitációjának?

4. A hallássérült (siket, nagyothalló) tanulók iskolai fejlesztésének elvei

4.1. A hallássérült tanuló

A hallássérült tanulónál – a hallás hiánya vagy csökkenése miatt – a szokásostól eltérhet a nyelvi kommunikáció (beszédértés, szövegértő olvasás szókinccs, nyelvi szerkezetek értése és használata, hangzó beszéd stb.) fejlettsége, ennek következtében a megismerő tevékenység és a teljes személyiség fejlődése is megváltozhat. A tanuló nyelvi kommunikációja intenzív fejlesztést igényel, mert ennek szintje általában nem korrelál életkorával, hallásállapotával – melytől pozitív és negatív irányú eltérés is lehet.

a) A siket tanulónál súlyos fokú hallásvesztés áll fenn (a beszédhangok frekvencia-tartományában mért hallásvesztés 90 dB-nél nagyobb). Ennek következménye a hangzó beszéd spontán kialakulásának képtelensége, elsajátításának súlyos fokú nehezítettsége, valamint a nyelvi kommunikáció általános akadályozottsága. A hallásvesztés mértékétől, jellegétől, a környezeti hatásoktól és a szociokulturális háttértől függően módosulhat a megismerő tevékenység, a gondolkodás és a lelki élet egészének fejlődése.

A siketek verbális kommunikációja jelentősen eltér az épekétől: kiejtésük különböző mértékben és formában rendellenes, szókinccsük beszűkült, beszédmegértésük akadályozott, nyelvi kompetenciájuk kialakulatlan, súlyos elmaradásokat mutatnak az önálló szövegértő olvasás és az írásbeli kifejezés terén is. Elvont gondolkodási képességük, érzelmi, akartai megnyilvánulásaik szintén eltérnek a normálistól. Ezért jelentős szocializációs nehézségek jelentkeznek a megtartó emlékezet, a beszédmegértés (szájrólolvasás) és a beszédmotorika területén.

A siketek személyiségfejlesztése döntően a hallási fogyatékosok nevelésére irányuló gyógypedagógiai (szurdopedagógiai) tevékenység révén, korszerű technikai eszközök segítségével valósul meg. Ennek fő célkitűzései: a kommunikációs alapkészségek és képességek kialakítása és fejlesztése, a hallásnevelés, az ismeretnyújtás, a szociális magatartás korrigálása.

A siketek többségükben részleges vagy teljes integráció keretében szakmunkási képesítést szereznek, kedvező esetben integráltan középiskolai és felsőfokú tanulmányokat folytatnak.

b) A nagyothalló tanulónál (a beszédhangok frekvenciatartományában mért hallásvesztés 30–45 dB közötti; közepes nagyothallás: esetén a a beszédhangok frekvencia-tartományában mért hallásvesztés 46–65 dB közötti; súlyos nagyothallásnál a beszédhangok frekvenciatartományában mért hallásvesztés 66–90 dB közötti) A nagyothalló tanulónál a hallás csökkenése akadályozottságot jelent a hangzó beszéd elsajátításában és értésében. Ennek mértéke a súlyos kommunikációs zavartól a normál nyelvhasználat megközelítésének szintjéig terjedhet.

A nagyothallók a beszédállapot szerint két további alcsoportot alkotnak.

Az egyik csoportba azok a nagyothallók tartoznak, akiknek verbális kommunikációja kevésbé tér el az épekétől: kiejtésük nem, vagy alig rendellenes, szókincsük kismértékben beszűkült, beszédmegértésük jó vagy közepes, nyelvi kompetenciájuk alig érintett, de nehézségek mutatkoznak az önálló szövegértő olvasás és az írásbeli kifejezés terén. Ezen alcsoport tagjai többségükben enyhén vagy közepes fokban nagyothallók.

A nagyothallók másik alcsoportjába azok tartoznak, akiknek verbális kommunikációja nagyobb mértékben tér el az épekétől: kiejtésük érthető, jóllehet több hangot hibásan képeznek, szókincsük jelentősen elmaradhat az ép kortársakétól, beszédmegértésük közepesen vagy gyengén fejlett, a nyelvi kompetencia, az önálló szövegértő olvasás és az írásbeli kifejezés terén nagyobb elmaradásokat mutatnak. Ezen alcsoport tagjai többségükben súlyosan nagyothallók és a halláskárosodás a beszéd-kialakulást megelőzően léphet fel. Ebbe a csoportba sorolhatjuk a beszéd kialakulása után megsiketült, tehát a beszédet természetes úton már elsajátított siketeket is, akik a beszédmegértéshez a szájrólolvasást használják. A nagyothallók a beszédet hallás útján sajátítják el, a beszéd megértésében a szájrólolvasás kiegészítő funkciót tölt be. A nagyothallók mindkét csoportjánál jelentkeznek az elvont és logikus gondolkodás, valamint az érzelmi, akarati megnyilvánulások eltérései is. A hallásvesztés említett következményei csökkenthetők, vagy adott esetben megszüntethetők.

A nagyothallók személyiségfejlesztése döntően vagy részben a hallási fogyatékosokra irányuló gyógypedagógiai (szurdopedagógiai) tevékenységgel, a hangerősítés különböző korszerű technikai eszközeinek segítségével valósul meg. Ennek fő célkitűzései: a kommunikációs alapkészsé-

gek és képességek fejlesztése, a hallásnevelés, az ismeretnyújtás, és a szociális magatartás korrigálása. A nagyothallók jelentős része, függetlenül attól, hogy melyik alcsoportba tartozik, kezdettől vagy későbbi időponttól integráltan végzi általános iskolai tanulmányait. Ha a nagyothallóknál az integrált iskoláztatás feltételei nem adóttak (családi helyzet, az általános iskola pozitív hozzáállása), vagy a beszédállapot rosszabb, a nagyothallók általános iskolájában tanulnak, a hallási fogyatékosok nevelésére irányuló gyógypedagógiai tevékenység segítségével. Az integrált tanulást a hallási fogyatékosok nevelésére specializált utazó tanár segíti. A nagyothallók oktatásában általános alkalmazott eljárás az auditív-orális módszer. A nagyothallók általános iskolájában speciális tantárgyak segítségével történik a sérülések csökkentése, kompenzálása.

A nagyothallók egy része integráltan szakmunkási képesítést szerez, másik része hasonlóan integráltan középiskolai, esetenként felsőfokú tanulmányokat végez.

c) A hallásukat műtéti úton helyreállított/létrehozott (pl. cochlearis implantált) hallás-sérült tanulóknál – egyik vagy mindkét oldalon végzett hallásjavító műtét után – fizikai értelemben közel ép beszédhallás mérhető. Fejleszthetőségük, fejlődési ütemük döntően függ attól, hogy a gyermek milyen életkorban volt a műtét elvégzésekor, intelligenciájától, illetve az esetleges pszichés fejlődési zavartól stb. A nyelvi fejlődés gyorsabb, magasabb szintű elsajátítását a hallásjavító műtét előtti és utáni pedagógiai habilitációs és rehabilitációs, valamint az azzal párhuzamos pedoaudiológiai gondozás és az aktív szülői megsegítés eredményezi. A fejlesztés stratégiájának alapja döntően a beszédhallásra alapozott módszerek alkalmazása. A beszédértés, a hangzó beszéd fejlődése hasonlóságot mutat az ép hallásúak beszédfejlődésével. A fejlesztés kívánatos színtere az ép hallásúak környezetében van szurdopedagógus jelenlétével, de az integrációjukra csak alapos pedagógiai diagnózis után kerülhet sor. Teljesítményüket a befogadó intézmény szakmai felkészültsége, nyitottsága, a szülők együttműködő készsége, valamint a gyermek kognitív és pszichés jellemzői és esetleges beszéd- és nyelvelsajátítási zavar (diszfázia) befolyásolja.

d) A hallássérültek, „diszfázia típusú” társuló tanulási zavara a halmozott fogyatékoság egy speciális változata. Összetett tüneti képe súlyosabb fokú nyelvi- és beszédfejlődési akadályozottságban, diszpraxiás és

szenzomotoros integrációs zavarra utaló pszichomotoros jellemzőkben nyilvánul meg. A specifikus nyelvi zavar, valamint a kísérő pszichomotoros tünetek változatos formában, sajátos összetételben jelennek meg a hallási fogyatékoság enyhébb vagy súlyosabb mértéke mellett.

A diszfáziás siketeknél súlyos fokú hallásvesztés és a kommunikáció olyan speciális akadályozottsága áll fenn, ami nem közvetlenül a hallásvesztés, hanem a központi idegrendszer járulékos sérüléseinek következménye.

Ismérvek:

- beszédmotorikai nehézségek,
- nehezített percepció (akadályozza a szájról-olvasást is),
- gyengébb szóemlékezet,
- a különböző verbális szimbólumok szóbeli és/vagy írásbeli integrációjának problémái.

A hallássérült tanulók populációjának napjainkra jellemző változása komoly gondot okoz a szakterületi intézmények gyógypedagógusainak, mivel a diszfázia korábban nem alkalmazott módszertani eljárásokat és óraszervezési technikákat igényel. Javasolt a speciális módszertani és óraszervezési technikák alkalmazása.

Más esetben a halmozottan fogyatékos hallássérült (siket, nagyothalló) tanuló hallásvesztéséhez mozgáskorlátozottság, látás-, értelmi fogyatékoság, tanulási, vagy a fejlődés más zavarai társulhatnak. Ezeknek a halmozottan fogyatékos hallássérült tanulóknak a nevelhetősége, oktathatósága a fentiek következtében súlyosan nehezített. Javasolt az óvodában és az alapozó szakaszban a nevelés, oktatás területén a fokozott egyéni és kiscsoportos fejlesztés, a gyógypedagógiai asszisztens vagy a kéttanáros modell alkalmazása.

e) A hangos beszéd kialakulása után hallássérültté vált tanulók személyisége az előző csoportokhoz viszonyítva még sérülékenyebb, nehezen dolgozzák fel a hallás elvesztésével fellépő állapotváltozást: vagyis a nehezített kommunikációt, a környezettel való kapcsolatuk beszűkülését. Ebben az esetben fokozott segítséget igényelnek a kompenzációs csatornák kialakításához.

4.2. A hallássérült (siket, nagyothalló) tanulók fejlesztésének alapelvei

A hallássérült tanuló egyéni fejlesztési lehetőségeit személyiségjegyei, intellektusa mellett döntően befolyásolja a hallássérülés bekövetkeztének, felismerésének időpontja, kóroka, mértéke, a fejlesztés megkezdésének ideje. A hallássérült gyermekek fejlesztése az általános pedagógiai tevékenységen kívül gyógypedagógiai és egészségügyi célú rehabilitációs eljárások folyamatában valósul meg. A komplex ellátás a korai fejlesztésre és óvodai nevelésre építkezve, döntően a szurdopedagógiában használatos módszerek alkalmazásával, megfelelő audiológiai ellátással, a jól beállított hallókészülékek és hatékony hangátviteli technikák használatával és/vagy a legkorszerűbb műtéti technika alkalmazásával beépített cochleáris implantátumokkal történik. A felsoroltak együttesen határozzák meg a hallássérült tanuló eredményes nevelhetőségét, oktathatóságát.

A rendszeresen végzett mérési, speciális pedagógiai vizsgálati, megfigyelési, tapasztalati eredmények figyelembevétele, valamint az audiológus szakorvossal történő folyamatos kapcsolat elengedhetetlen feltétele az eredményes gyógypedagógiai és egészségügyi rehabilitációs és rehabilitációs tevékenységnek. A szakszerű pedagógiai munka végzéséhez mindezen ismeretek, valamint elemi technikai tudnivalók (hallókészülék stb. kezelésében tájékozottság) szükségesek a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő-oktató pedagógus számára.

4.2.1. A hallássérült tanulók többségi iskolában történő együttnevelése

A nevelés-oktatás szervezeti keretének megválasztását, az alkalmazott speciális módszer- és eszközrendszert minden esetben a gyermek állapotából fakadó egyéni szükségletek határozzák meg.

A többségi iskolában történő együttnevelés a szülő/gyógypedagógus/pedagógus közös döntését igényli az illetékes szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleményének figyelembe vételével.

Az együttnevelés nem lehet formális, a befogadó iskolának szükséges változtatásokat végrehajtani a valódi befogadás érdekében, így pl. a módszer és eszközrendszerben (differenciálás, egyéni képességek figyelembe vétele stb.), az óraszervezésben, a probléma megoldásában, a teljes tanterület szemlélet változásában.

A gyógypedagógus partner a megoldásokban. Az iskola akkor válik valódi befogadóvá (inkluzív iskola), amennyiben a tanítási programok, a pedagógiai szemlélet és felkészültség, a szervezés, a tárgyi és személyi feltételek igazodnak a gyermek speciális szükségleteihez.

A hallássérült gyermekek együttnevelése halló társaikkal többféle formában lehetséges:

- egyéni teljes integráció, amelyben a gyermek az oktatás teljes időtartamában a befogadó csoportban van;
- a csoportos teljes integráció, amelyben a hallássérült csoport a befogadó iskola azonos osztályfokán tanul;
- részleges integráció, amikor a tanuló a tanórák egy részén vesz részt a többi tanulóval együtt, a többi időt gyógypedagógussal, csoportban tölti.

Az integrált nevelés-oktatás során különös figyelemmel kell lenni a következőkre:

- Az adott tantestület pozitív hozzáállása, bevonódása és toleranciája fontos tényező.
- Az adott iskola pedagógiai programjának, illetve tantervének elkészítésekor figyelembe kell venni a hallássérült gyermek speciális fejlesztési igényeit a tananyag, a követelmény, az értékelési mód és a speciális módszertan tekintetében.
- Külön gondot kell fordítani arra, hogy a tanuló minden segítséget megkapjon hallássérüléséből, gyengébb nyelvi kommunikációs kompetenciájából, fogalmi gondolkozásából eredő hátrányának és ezzel összefüggő esetleges tanulási nehézségének leküzdéséhez.
- A többségi pedagógusnak az értékelésnél figyelembe kell vennie a hallássérülés következményeként fellépő kommunikációs nehézségeket, a szókincs esetleges elmaradását, a szóbeli, írásbeli kifejezőkészség gyengébb voltát, az abban előforduló grammatikai hibákat és kiejtési problémákat.
- Ne legyen az értékelés része olyan követelmény, mely a tanuló sérüléséből következően nem teljesíthető halló társaival azonos szinten vagy módon (hosszú memoriter, hangsúlyos, ritmusos versmondás, tollbamondás utáni esetleges hibák stb.) Értékelésüknél az egyéni fejlesztési terv követelményeit figyelembe kell venni.

Az együttműködés során a befogadó pedagógusközösség vállalja, hogy:

- segíti a gyermek beilleszkedését a közösségbe;
- konzultációs, hospitálási és osztálytermi együttműködési lehetőséget biztosít a gyógypedagógus számára;
- a jogszabályokban foglaltak érvényesítése során mindent megtesz a hallássérült gyermek sikeres integrációja érdekében;
- megszervezi a törvényben meghatározottak szerint a szükséges egyéni korrekciós órákat.

Az együttműködés során a szurdopedagógus/utazótanár vállalja, hogy:

- tájékoztatás nyújtásával segíti a befogadó pedagógus-, gyermek-, és szülői közösségek az intézmény többi pedagógusának felkészítését a hallássérült gyermek érkezése előtt, majd beilleszkedése során;
- konzultációval segíti a pedagógusok, az oktató/nevelő közösség munkáját a hallássérült gyermek sajátosságainak megértésében;
- hospitál a gyermek osztályában;
- segítséget nyújt a befogadó intézmény órai munkájához;
- nyomon követi a gyermek fejlődését;
- egyéni fejlesztés során fejleszti a gyermek kommunikációs kompetenciáját;
- esetlegesen koordinálja a rehabilitációs munkában résztvevő szakemberek munkáját;
- rendszeresen kapcsolatot tart a szülővel.

Az eredményesség érdekében szükség van a szülők aktív közreműködésére valamint a szülők és az iskola együttműködésére.

Az integráltan tanuló hallássérült gyermek számára biztosítani kell mindazokat a speciális eszközöket, egészségügyi és pedagógiai habilitációs, rehabilitációs ellátást, melyekre a szakértői és rehabilitációs bizottság javaslatot tesz, illetve a hallássérülés tényéből következik (pl. audiológiai gondozás).

Ennek megszervezéséhez a szakértői javaslat, a fogyatékoság típusa szerint illetékes gyógypedagógiai módszertani intézmények részéről történő folyamatos tanácsadás nyújt segítséget.

4.2.2. A Nat és a választott kerettanterv alkalmazása a hallássérült (süket és nagyothalló) gyermekek nevelése-oktatásában

4.2.2.1. Kiemelt fejlesztési feladatok

A hallássérült tanulók nevelésében a Nat-ban leírt fejlesztési feladatok az irányadóak, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak, és fejlesztendő képességek (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) mindenkor a tanulók egyéni fejlődésének függvényei.

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése

A hallássérült tanulókat segíteni kell abban, hogy érzékszervi fogyatékosságukkal együtt élve, önmagukat elfogadva a munka világának aktív részesévé, kiegyensúlyozott személyiségekké váljanak a sikeres társadalmi beilleszkedés céljából (alul- és felülértékelés, reális énkép, önértékelés). Tanulják meg, hogy felelősek saját sorsuk, életpályájuk alakításában.

A családi életre nevelés

A halló családba született sajátos nevelési igényű gyerekek esetében sokszor megváltoznak a szerepek. A megfelelő önismeret és a reális énkép kialakításával, a pozitív családminták bemutatásával a hallássérült tanulók esetében értékeket alakíthatunk ki.

Médiatudatosságra nevelés

Az ismeretszerzésben kiemelkedő szerepe van a vizuális csatornának. Törekedni kell arra, hogy az ezen az úton szerzett ismeretek tartalma valósághű legyen, és hogy az ismeretanyag a fogalmi általánosításokat, az árnyaltabb kommunikációt is fejlessze.

A komplex ismeretanyagon nyugvó fejlesztési feladat feltételezi a térben, időben, tartalmakban eltérő összefüggések felismerését. Mindezek súlyos gondot okozhatnak a kommunikációjukban akadályozott hallássérülteknek. A szókincs és a fogalmak bővítése, a nonverbális úton szerzett ismeretek, fontos részét képezik az egyéni szükségletekhez igazított fejlesztésnek. Szükséges a társadalmi kapcsolatépítés és a kapcsolattartás formáinak megismertetése, elsajátítása, gyakorlása. Fontos a hallássérültek számára készült feliratozott műsorok, filmek használata.

Nemzeti azonosságtudat, hazafias nevelés

Az identitástudat kialakítása a kulturális örökségek megismerésén keresztül, életkoruknak megfelelő gyakorlat orientált módszerekkel (pl. tárgyi emlékek, múzeumlátogatások) történjen.

Szemléletük, nyitottságuk alakításában nagy jelentőséggel bír, ha kommunikációs lehetőségeikkel kapcsolatban tudnak teremteni tágabb környezetükben élő sorstársaikkal (pl. internet, pályázatok, szabadidős tevékenységek, kulturális rendezvények). Közvetlen élmények nyújtásával kell ismereteket adni a hazánkon kívüli kulturális kincsek megismeréséhez.

Fenntarthatóság, környezettudatosságra nevelés

Minél fiatalabb életkortól kezdődően tevékeny részvétellel, megfigyelés útján kell hatékonyan eljuttatni a tanulókat a környezet alakításának, megóvásának és fontosságának felismeréséhez (pl. interaktív tananyagok alkalmazása, természetben töltött programok). Tudatos pedagógiai segítséggel kell lehetővé tenni minél több vizuálisan jól érzékelhető, saját élményen alapuló ismeretek gyűjtését.

A tanulás tanítása

A hallássérült gyermekek tanulási folyamatát lényegesen nehezíti különböző mértékű kommunikációs akadályozottságuk. A tanulással kapcsolatos speciális igényeik, lehetőségeik (emlékezet, annak struktúrája, dysphasiás jegyek, részképességszavarok stb.) feltárására építve valósítható meg az egyénre szabott fejlesztés. Az iskolai évek során sajátítsák el az önálló tanulást segítő eszközök (pl. számítógép, internet, elektronikus és iskolai könyvtár) készség szintű használatát. A hatékony tanulás módszereinek elsajátíttatása magában foglalja a csoportos tanulás módszereit, a kooperatív tanulási technikát vagy a távoktatás elsajátítását, megismerését.

A testi és lelki egészségre nevelés

A hallássérült tanulókat szükséges megismertetni – az életkoruknak, esetleges társuló fogyatékoságuknak megfelelő szinten – azokkal az okokkal, melyek hallássérülésüket, illetve annak következményeit okozták. El kell sajátíttatni a tanulókkal a nélkülözhetetlen hallásjavító eszközök használatát, valamint azokat az egészségügyi ismereteket, melyekkel biztosítható számukra hallásmaradványuk aktivizálása. Életmódjuk, életvitelük alakításában hangsúlyos szerepe van komplex kommunikációs lehetőségeik fejlesztésének (hallásmaradvány kihasználása, szájról olvasás, pontos jelnyelvi ismeretek). Szükséges, hogy felismerjék a környezetben előforduló káros szokásokat, hogy az ártalmas magatartási formákat ne vegyék át. Ismerjék meg saját értékeiket, hogy életmódjukra vonatkozóan helyes döntéseket tudjanak hozni, képessé váljanak a környezet és munkaerőpiac elvárásainak megfelelő társadalmi integrációra.

- A hallássérült gyermek számára a mozgás, a testedzés olyan kompenzációs terület, ahol kommunikációs hátrányaikkal is jelentős sikereket érhetnek el. Emellett a sport segíthet a belső feszültségeik levezetésében, így segítve az indulatok kezelését.
- A mozgás, a testedzés hozzájárulhat a hallássérüléssel esetlegesen együtt járó egyensúlyproblémák kezeléséhez.
- A hallássérült gyermekek, nyelvi korlátozottságuk miatt kevesebb információval rendelkeznek a világról, bizonytalanságuk, befolyásolhatóságuk miatt jobban ki vannak téve veszélyeztető hatásoknak. Ezért fontos a szexuális nevelés, a szenvedélybetegségeket megelőző programok, illetve a biztonságos internethasználat megismertetése.
- Az érzelmek, indulatok, belső feszültségek verbális kifejezésének nehezített volta miatt fontos, hogy legyen lehetőségük ezek nem verbális módon való kifejezésére akár a művészetek (képzőművészet, tánc) akár a sport terén. A társadalomba való beilleszkedésüket segítve meg kell ismertetni velük az érzelem, az indulat kifejezés társadalmilag elfogadott verbális és nonverbális formáit.
- Tanuljanak meg segítő szakemberekhez fordulni (pszichológus stb.).

Pályaorientáció

Az iskolai fejlesztések során kiemelt feladat a lehető legnagyobb önállóság elérése. Lényeges azoknak az eljárásoknak, módszereknek, tevékenységeknek a megkeresése, és működtetése, amelyek a tanuló életének minden színterén az önálló életvitel kialakítását segítik, gyakoroltatják. Alapvető fontosságú feladat mindazon személyiségjegyek feltárása, melyek a tanulók további sorsát döntően befolyásolhatják. Ezek fejlesztése jó esélyt adhat arra, hogy pályaválasztásuk sikeres legyen. Segíteni kell őket, hogy reálisan mérjék fel a hallássérülésükből adódó akadályozó tényezőket.

Reális énképük, önismeretük kialakítása segíti a számukra megfelelő, elérhető szakma tanulását, majd a munka világába, azon keresztül a társadalomba való beilleszkedésüket. Ehhez rendszeres integrációs gyakorlatra van szükségük, ahol megismerhetik a hallók világát (pl. kapcsolattartás halló közösséggel, kommunikáció gyakorlása „természetes” közegben, illem-szabályok, írott és íratlan törvények megismerése).

Gazdasági és pénzügyi nevelés

A tapasztalatszerzés hiánya, a nevelés során gyakran kialakuló másoktól függő életforma indokoltá teszi a terület hangsúlyozott fejlesztését. A gazdasági és pénzügyi ismeretek, az életkornak megfelelő pénzzel való bánásmódra tanítás a hallássérült tanulók későbbi beilleszkedését szolgálja.

4.2.2.2. A kulcskompetenciák fejlesztése

A Nat-ben és a választott kerettantervben megjelenő tartalmak speciális ismeretekkel, képességekkel egészülnek ki, így a kompetenciák fejlesztésénél ezeket is figyelembe kell venni.

Anyanyelvi kommunikáció

A súlyos fokban hallássérült (süket) gyermekek/fiatalok ismeretszerzését nehezíti a nyelvi kommunikációs szintjük életkorhoz viszonyított elmaradása. Szókincsük fogalmi gondolkodásuk szegényes, kifejezőmódjuk kevésbé árnyalt, mint halló társaiké. Az ismeretek megértését segíti a változatos szemléltetés, saját élményen alapuló tevékenységbe ágyazott anyanyelvi fejlesztés, a digitális technika nyújtotta lehetőségek kihasználása. A társas kapcsolatokban, a társadalmi és kulturális tevékenységek során a különböző kommunikációs helyzetekben társadalmilag elvárható, helyes viselkedési formák értelmezése, megértése nyelvi kifejezése valósítható meg. A mindennapi helyzetekben előforduló meta-kommunikációt tanulják meg helyesen értelmezni. Tudjanak írásban kommunikálni. Fontos a pozitív attitűd kialakítása, mely segíti a nyilvánosság előtti magabiztos megszólalásra való törekvést.

Kiemelt feladatok

- a beszédértés fejlesztése
- a szövegértő olvasás fejlesztése
- konkrét tapasztalatokon alapuló szókincsfejlesztés
- a beszéd használata
- az írásbeli kifejezés fejlesztése

Idegen nyelvi kommunikáció

Az idegen nyelv elsajátítására való képességet jelentősen befolyásolja a hallássérült tanuló hallásállapota, szókincse, nyelvi kommunikációs szintje. Az idegen nyelv tanulásánál a gyermek egyéni képességeihez alkalmazkodva a nyelv megismerése és elsajátítása, illetve a köznapi élet-

helyzetekben, vagy egy adott szakmával kapcsolatos kifejezések megértése és használata lehet a cél.

Matematikai kompetencia

A matematikai gondolkodás fejlesztését a hallássérülés következtében kialakult szűkebb szókincs, és az alacsonyabb nyelvi szint jelentősen befolyásol/hat/ja. A gondolkodás kevésbé flexibilis, esetenként gondot okozhat az egyes témakörök, feladattípusok, műveletek közötti váltás. A matematikai fogalmak értelmezését segíthetik a mindennapi élethelyzetek (pl. vásárlás, mérés, bankolás, térbeli tájékozódás, tapasztalatok) tanórai modellezése valamint verbális megfogalmazása. Kiemelt jelentőségű a speciális szemléltetés és a segédeszközök használata.

Az auditív csatorna részleges vagy teljes kiesése miatt a matematikai kompetencia kialakulásához több időre, rendszeres gyakorlásra, ismétlésre van szükségük.

Természettudományos és technikai kompetencia

A hallássérült gyermek/ fiatal a környezetéről elsősorban a látás útján szerez információkat. Fontos, hogy az egyes természeti folyamatok megértését, szemléltetését, modellezését, tényleges cselekedtetését, kísérletezését útján segítsük. (Pl. terepasztalok, tanulmányi séta, kirándulás, természetfilmek, digitális tananyagok, interaktív tábla használata).

Digitális kompetencia

A hallássérültek egyik legfontosabb információszerzési, illetve kommunikációs eszköze a számítógép és ezen keresztül az internet. Használatát nehezíti szűkebb szókincsük és szövegértési nehézségük. Ebből adódóan kiemelt feladat a keresőprogramokkal való megismertetésük, melyek segítenek a lényegkiemelésben és az írott szöveg megértésében. Mivel a hallássérült tanulók erősen motiváltak a digitális eszközök használatában, ezt a motivációt ajánlott kihasználni más tanórákon is. Ajánlott a szabályos tízujjas gépírás elsajátítása (gépírást tanító program). Az okozati összefüggéseket nehezen ismerik fel, ezért szükséges az IKT használatának során felmerülő valós és virtuális kapcsolatok megkülönböztetésének oktatása.

A hatékony, önálló tanulás

A hallássérült tanuló önértékelése esetenként nem reális, szókincs és beszédértési nehézségei miatt az önálló tanuláshoz szükséges képességek kialakítása nagyobb figyelmet igényel. Munkába állásuk, karrierépítésük

a kommunikációs lemaradásuk miatt nehezített, ezért ajánlott megtanítani őket munkájuk értékelésére, tanácsok, információk kérésére. A különböző tanulási technikák megismertetése elengedhetetlen (szótárak, lexikonok, ezek digitális változatainak használata). Fontos az önálló ismeretszerzés igényének kialakítása (lehetőség szerint könyvtár).

Szociális és állampolgári kompetencia

A hallássérült gyermeket/fiatalot támogatni kell sérülésének, és ebből adódó esetleges hátrányainak elfogadásában, az esetenként kialakuló konfliktusok és stressz kezelésében. A megfelelő társas kapcsolatok kialakításának képessége nagy szerepet játszik, az udvarias viselkedés és a későbbi társadalmi beilleszkedés során. Individuális beállítódásuk, gondolkodásuk miatt fontos a közösségi beilleszkedés szabályaira nevelés.

Érdekvédelmi ismereteik alkalmazása, az őket megillető támogatási rendszer valamint jogi lehetőségeik érvényesítésének ismerete elengedhetetlen.

Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia

Minél korábbi életkorban (5. osztálytól) fontos az iskolák életpálya építést megalapozó, pályaorientációs tevékenysége, hogy a hallássérült tanulók és szüleik megismerjék a választható szakmák körét, a továbbtanulási lehetőségeket. Kellő figyelmet kell fordítani a sikerorientáltságra, innovációs készség kialakítására.

Esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség

A hallássérült tanulók esztétikai nevelése, ízlésük formálása nem csak személyiségük színesebbé tételét szolgálja, hanem fontos eszköze társadalmi beilleszkedésüknek, önkifejezésüknek is. A művészeti ágak közül elsősorban a vizuális kultúra, a manuális tevékenységek (festés, agyagozás, szövés, bőrtárgy készítés, fotózás, kézimunka, gyöngyfüzés, ékszerkészítés) lehetnek az önkifejezés eszközei, melyek a későbbi megfelelő pályaválasztást is befolyásolhatják.

4.3. A súlyos fokban hallássérült (süket) tanulók iskolai fejlesztése

4.3.1. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

A súlyos fokban hallássérült tanulók oktatásának pedagógiai szakaszai módosításokkal megegyeznek a Nat-ban rögzített pedagógiai szakaszokkal és tartalmakkal.

A nyelvi kommunikációjukban nagyfokú elmaradást mutató hallássérült gyermek iskolakészültsége indokolja, hogy az alsó tagozatos szakasz bevezetése előtt 2 év alapozó időszak, előkészítő osztály szerveződjön.

Az alapozó időszak speciális fejlesztési feladatát a nyelvi kommunikáció beindítása jelenti. Ez az intenzív nyelvi kommunikációs fejlesztő szakasz – a speciális szükségletek miatt – általában két tanévnyi időtartamot vesz igénybe.

A megnövelt időtartam funkciója (a korai fejlesztésre és az óvodai nevelésre építve) a nyelvi kommunikáció alapozásának folytatása, az életkornak megfelelő élmények, ismeretek tartalmainak nyelvi megfogalmazása, megértése, továbbá a szókincs bővítése, mondatok alkalmazása. Célja:

- az olvasás technikájának kialakítása,
- elemi szövegértési kompetencia kialakítása,
- az írás technikájának kialakítása,
- beszédérthetőség fejlesztése, a beszédhangok minél pontosabb ejtése,
- a beszéddinamika fejlesztése, javítása,
- a hallási figyelem fejlesztése,
- az épen maradt funkciók fejlesztése.

A nyelvi kommunikáció biztonságos megalapozásával, folyamatos fejlesztésével lehetséges, hogy a kultúrtechnikák (olvasás, írás, nyelvi rendszer) mindinkább az ismeretszerzés eszközeivé váljanak.

Az alsó tagozatos (1. oszt.– 4. oszt.) szakasz végéig átfogó feladat a nyelvi rendszer kiépítése. Megvalósítása elsődlegesen a Magyar nyelv és irodalom műveltségi terület fejlesztési feladata. Általános cél, hogy ez a szakasz megalapozza egy olyan direkt kommunikációs szint elérését, amely alkalmas valamennyi műveltségi terület ismeretanyagának teljesebb körű elsajátítására (szókincs, nyelvalaki struktúrák stb. vonatkozásában). Alkalmazása, gyakorlása minden területen megvalósítandó fejlesztési feladat, beépíthető a szabadon választott és a rehabilitációs célú tanórák programjaiba.

Az első osztály végén szükséges a nyelvi kommunikációs fejlettségi szint mérése, mert ekkorra már megjelennek azok a nyelvi készségek, amelyek lehetővé teszik az értékelést.

Jelentősen eltérő fejlődési ütemű tanulók esetében – a szakértői bizottság bevonásával – javaslatot kell tenni a fejlesztés további formájára, módjára, szükség esetén iskolatípus változtatására.

A nyelvi kommunikáció építésének feladatai az általános iskolai oktatás egész időtartama alatt döntően befolyásolják a műveltségi területek tartalmainak feldolgozását.

A felső tagozatos (5. oszt.– 8. oszt.) szakasz végére a nyelvi készségek olyan szintjére juttatható el a súlyos fokban hallássérült tanulók egy része, amely alkalmassá teszi őket az egyre önállóbb ismeretszerzésre, szövegalkotó műveletek végzésére, a korszerű műveltség iskolai tartalmának birtoklására. Ennek megfelelően valamennyi műveltségi területen megjelenik az anyanyelvi készségek intenzív fejlődése (szóbeli és írásbeli közlés gyarapodása, a beszéd- és szövegértés készségei, az aktív és passzív szókincs növekedése, a passzív szókincs aktivizálási folyamatának gyorsulása). Vannak azonban olyan tanulók is, akiknél a fenti készségek csak alacsonyabb szinten jelennek meg, akiknél az egyre önállóbb ismeretszerzés csak alacsonyabb szinten tapasztalható meg.

A jelnyelv a megértés fontos eszköze a súlyos fokban hallássérült egyének számára az egymás közötti kommunikációban. A hangos beszédet kísérő jelnyelv segítséget nyújt a nyelvi kommunikáció közvetítésében és értelmezésében azokban az esetekben, amikor a nyelvi közlés megértése különböző okok miatt akadályozott (mentális problémák, diszfázia, részképesség zavarok stb.).

Bilingvális oktatás esetén mind a hangos beszédbe, mind a jelnyelvi közléseket biztosítani kell, a tanulók és szüleik elhatározásának figyelembevételével, valamint a szükséges személyi, szakmai feltételek biztosításával. (Bilingvális oktatás bevezetése 2017. szeptember 1-jétől válik kötelezővé.)

4.3.2. A fejlesztés kiemelt feladatai

- A szociális kapcsolatrendszer, az érintkezési formák pontos értelmezése, nyelvi formáinak elsajátítása a személyiség harmonikus fejlesztése érdekében.
- Az ismeretek bővítésével kapcsolatos fogalomrendszerek pontos kiépítése, a tudáselemek értő, értelmező összekapcsolása a kognitív funkciók (a felfogás, a feldolgozás, a lényegkiemelés, az összefüggések meglátása és az alkalmazás) szintjeinek fejlesztésével.

- A vizuális percepció, az önkifejezés, az önmegvalósítás, a valóság képi feldolgozásának, megjelenítésének, értelmezésének folyamatos bekapcsolása a tanulás-tanítás folyamatába a személyiség kibontakoztatása, gazdagítása céljából.
- A magyar nyelv szabályainak megfelelő beszéd komplex, folyamatos fejlesztése.
- A beszédhallás, a beszédérthetőség fejlesztése az oktatás valamennyi szakaszában.
- Az információszerzés, az interperszonális kapcsolatok új technikai formáira való felkészítés (számítógép, Internet stb.), az írásos kommunikáció, idegen nyelv ismerete, írásos formájának hangsúlyos megalapozása és fejlesztése.
- A tehetségre utaló személyiségjegyek feltárása és gondozása.
- A beszédértés és mondanivaló kifejezésének fejlesztése.
- A szövegértő olvasás folyamatos fejlesztése
- Felzárkóztatás, differenciálás
- A tehetséggondozás
- A mozgás és ritmus intenzív fejlesztése.
- A továbbtanulás, a szakmaszerzés ismereteinek, lehetőségének alapozása, kitekintés a munka világára.

4.3.3. A Nat és a kerettantervek alkalmazása a helyi tanterv készítésénél

A súlyos és enyhe fokban hallássérült tanulók nevelésében, oktatásában az életkori és iskolai szakaszokhoz rendelt követelményeket a fejleszthetőség sajátosságainak figyelembevételével szükséges a helyi tantervben érvényesíteni.

A fejleszthetőség sajátos akadályát döntően a nyelvi fejlettségi, figyelmi, emlékezeti, gondolkodási, magatartási állapot jelenti. A hallók azonos korosztályától egyedileg eltérő mértékben elmarad a szókincs, a nyelvi kifejező eszközöket kevésbé automatizáltan és árnyaltan használják.

A hallássérüléssel közvetlenül összefüggenek az eltérések.

A Nat elveit és lényegét nem érintő módosításoknak ezek a jelenségek képezik az alapját.

A súlyos és enyhe fokban hallássérült tanulók oktatása a Nat tíz műveltségi területét követi. Az egyéni sajátosságok figyelembevételével mó-

dosulhatnak a tantárgyi témakörök, tartalmak. Az egyes műveltségi területek hangsúlyos, speciális feladatai:

Magyar nyelv és irodalom

Komplex nyelvi fejlesztésre van szükség, speciális feladatokkal, módszerekkel a nyelvi kommunikáció mind teljesebb értékű elsajátításának céljából. Tartalmába – az alsóbb évfolyamokon hangsúlyosabban – integrálódhat a közvetlen környezet társadalmi és természetismereti anyaga. A NAT-ban és a kerettantervben rögzített tananyaghoz képest a helyi tanterv szintjén a tanulók nyelvi állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges differenciálni, redukálni, helyettesíteni az irodalmi műveket.

A műveltségi terület speciális fejlesztési részterületei valamennyi évfolyamon:

a) Egyéni társalgás

Ezeknek az óráknak a keretében zajlik az elsősorban köznapi témájú verbális kommunikáció, a nyelvi szerepváltás, a beszédértés (beszédhallás és szájról olvasás) és a gondolatok önálló, minél érthetőbb megfogalmazásának folyamatos fejlesztése. A fejlesztés az egyéni anyanyelvi nevelés keretei között történik speciális módszerek alkalmazásával.

b) Hallás-, ritmus-, mozgásnevelés

Közvetlenül a hallássérülést és annak következményeit tantárgyi keretekben, egyénre tervezett fejlesztési programmal lehet kompenzálni, a hallásfigyelmet fejleszteni. Speciális tevékenykedtetés célozza a beszédhallás, a hangos beszéd további komponenseinek – mozgási, ritmus – fejlesztését. A dráma és tánc a tanulók térbeli tájékozódásának, mozgásuk harmóniájának kialakításában, ön és társismeretük kialakításában, kommunikációjuk fejlesztésében kiemelt szerepet kap. A fejlesztési program az egyéni adottságok figyelembevételével készül. Az elért teljesítmények az egyéni hallásvesztés és adottságok miatt nagy eltérést mutatnak, ezért közös követelmény-rendszerének meghatározása nem indokolt.

c) Jelnyelv

A hallássérültek sajátos, a nyelvi kommunikációt vizuális úton közvetítő forma. Oktatása az 5. évfolyamtól valamennyi tanuló számára, a beszéd és nyelvtanulási akadályozottsággal (diszfázia) rendelkező tanulók esetében viszont már 2. osztálytól ajánlott.

Idegen nyelvek

A siket tanulók oktatásában az élő idegen nyelv műveltségi terület tanítása az intézmény pedagógiai programja, helyi tanterve alapján szervezett keretekben, a nyelvi fejlettségi szint függvényében történik. Az oktatás folyamatában jelentős hangsúlyt kap az írásos forma.

A nyelvi fejlettségi szint szerint célszerű a csoportokat szervezni.

Az értékelés alól felmentett tanulók számára szervezett foglalkozások elsődleges célja a képességfejlesztés, melynek egyik fő feladata az idegennyelvi készségek fejlesztése, az idegen nyelv elemi szintű tanulására történő felkészítés. Kívánatos a korszerű idegennyelv tanítási módszerek alkalmazása, a köznapi helyzetekben történő kommunikációfejlesztés.

Lehetőséget kell biztosítani indokolt esetekben a jelnyelv választására az idegennyelvi órák keretében a többi tanuló által tanult nyelv helyett.

Matematika

A nyelvi kommunikációs szint, a fogalmi gondolkodás, a szövegértő olvasás, valamint a matematikai problémák felismeréséhez és megoldásához szükséges absztrakciós képesség szoros összefüggést mutat. Fentiekből következően a matematika eredményes oktatásának feltétele a fogalmi, gondolkodásbeli megalapozottság. Ennek további feltétele, hogy a nyelvi kommunikációs szint megfelelő alapokat biztosítson a gondolkodási műveletek elsajátításához. A NAT-ban rögzített tananyaghoz képest a helyi tanterv szintjén a tanulók nyelvi állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges differenciálni, redukálni, helyettesíteni az ismeretanyagot.

Ember és társadalom

A műveltségi terület speciális fejlesztési tartalmát képezi a tér-idő viszonylatok kialakítása, a tájékozódási képesség, a történésekből, folyamatokból a tendenciák felismertetése. Segítséget nyújt a hallássérült embernek sajátos problémái miatti akadályozott helyzetében a társadalmi környezetben való eligazodásához, szocializációjához. Sérülés specifikus tartalma kiegészül a siketek társadalmi beilleszkedését segítő szociális és jogi ismeretek oktatásával. A NAT-ban rögzített tananyaghoz képest a helyi tanterv szintjén a tanulók nyelvi állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges differenciálni, redukálni, helyettesíteni az ismeretanyagot.

Ember a természetben. Földünk és környezetünk

A beszédkommunikációjukban és megismerő tevékenységükben akadályozott siket tanulókat lehetőség szerint gyakorlati tevékenykedtetéssel,

multiszenzoros tapasztalatszerzéssel juttassa olyan alkalmazható ismeretek birtokába, melyek konvertálhatók a természeti környezet, a viszonylatok, összefüggések felismeréséhez. A NAT-ban rögzített tananyaghoz képest a helyi tanterv szintjén a tanulók nyelvi állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges differenciálni, redukálni, helyettesíteni az ismeretanyagot.

Művészetek

Az önkifejezés, az információszerzés széles skálája teremthető meg e műveltségi terület tartalmain keresztül. A kreativitás fejlesztése szempontjából megkülönböztetett jelentőséggel bír a vizuális kultúra fejlesztése, a különböző manuális technikák megismertetése és sokoldalú művelése. A személyiség fejlesztésében a dráma és a tánc adta lehetőségek kihasználása fontos az önkifejezés miatt. A tanulók teljesítménye e műveltségi terület egyes részterületein eléri, a halló társak produktumait. A vizuális kultúra keretében a többi szaktárgy (pl. földrajz, fizika) tanításához nyújt segítséget, fejleszti a tanulók absztrakciós képességét.

Informatika

A hallássérült tanulóknak az információszerzésben és kommunikációban meglévő akadályozottságuk következtében alapvető szükségük van a vizuális információszerzés, feldolgozás és átadás legkorszerűbb technikáinak ismeretére és ezek alkalmazására. Megkülönböztetett jelentősége van az írásos kommunikációban. Ezért a lehető legkorábbi életkortól kell tanítani a gyermekeket a számítógép helyes használatára, illetve az internet által kínált kommunikációs lehetőségek tudatos, kulturált elsajátítására. A NAT-ban rögzített tananyaghoz képest a helyi tanterv szintjén a tanulók nyelvi állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges differenciálni, redukálni, helyettesíteni az ismeretanyagot.

Életvitel és gyakorlat

Megkülönböztetett jelentősége a hallássérültek oktatásában abban áll, hogy lehetőséget biztosít a manuális készségek magas fokú fejlesztésére, a mozgássorok összerendezettségének fokozására, az önálló életvitel megalapozására. Feladata, hogy direkt módon alapozza meg a munkavégzésre történő felkészülést is. A pályaválasztás is olyan ismeretek megtanítása, amelyeket a tanuló hasznosítani tud a szabadideje eltöltése során. Jelentős szerepe van a halló személyekkel, közösségekkel való szociális érintkezésnek.

A közlekedés és a magas szintű technika világában való részvételre történő felkészítés hangsúlyos szerepet kap az oktatásban, mivel a hallássérült gyermek és felnőtt a baleseteknek, veszélyhelyzeteknek fokozottabban van kitéve.

Testnevelés

Speciális szerepe többirányú. A fejlesztésnek figyelembe kell vennie a tanulók adottságait, az átlagosnál gyakrabban előforduló mozgáskoordinációs zavarokat, testi fejlődési rendellenességeket, térbeli orientációs zavarokat. A tehetséggondozás fontos területe is egyben, ahol a hallássérült tanulók jó adottságaikat fejlesztve a halló társakkal azonos teljesítményekre képesek. Feladata a fizikai munkavégzésre történő testi és pszichikai felkészítés, a motoros képességek fejlesztése, fizikai kondíció növelése, egészséges életre nevelés, mozgásigény kialakítása, a halló gyermekekkel való kapcsolatok kiépítése, versenyhelyzetek teremtése.

4.4. A halmozottan sérült siket tanulók fejlesztése

A siket, ép intellektusú tanulók között jelentős azoknak az aránya, akik súlyos beszéd- és nyelvtanulási zavar tüneteit mutatják – pl. diszfázia – jelentős elmaradást mutatnak a beszéd megértésében és kivitelezésében, az írásos kifejezésben. Fejlesztésük döntően egyéni programok alapján történik, speciális beszédoktatásban és mozgásnevelésben részesülnek. Oktatásukban – az illetékes szakértői bizottság javaslata alapján – szükség esetén indokolt a jelnyelv alkalmazása.

A halmozottan sérült siket tanulók másik csoportjában a különböző fokú értelmi fogyatékoság jelent súlyos akadályozottságot a pszichés fejlődés egészében, a kognitív területeken, továbbá a nyelvi és más kommunikációs lehetőségek kialakulásában. Fejlesztésük a súlyosan hallássérült és az értelmi fogyatékos tanulók lehetőségeinek, módszereinek figyelembevételével történik.

A többszörösen fogyatékos, hallássérült tanulóknál (kettőnél több fogyatékoság, pszichés fejlődési zavar előfordulása esetén) valamennyi szakterület szakmódszertana figyelembevételével történik a komplex fejlesztés. A helyi tanterv követelményrendszerét az egyéni fejleszthetőség figyelembevételével kell meghatározni. A „tananyag” és követelményrendszer döntően a kommunikáció és életvitel praktikus elemeit tartalmazza.

Oktatásukban szükség esetén a jelnyelv, a totális kommunikáció mint módszer és döntő információszerzési, valamint közlő csatorna alkalmazása javasolt.

A hallássérülés együtt járhat más testi és érzékszervi (látás, mozgás) sérüléssel is. Az oktatás a domináns fogyatékoságnak megfelelő intézményben történik. A halmozottan sérült siket tanulók oktatásában valamennyi érintett fogyatékosági terület pedagógiai és rehabilitációs feltételeit biztosítani kell. A helyi tantervben a követelmények, a továbblépés feltételeinek meghatározásánál a testi, érzékszervi fogyatékoság tényét figyelembe kell venni.

A halmozottan és többszörösen halmozottan sérült siket tanulók esetében a fejlesztési ciklusok is módosulhatnak, indokolt az egyéni fejlesztési terv szerinti képzésük. Az egyéni felzárkóztató programok alapján történő fejlesztés során a domináns fogyatékosághoz igazodva, de a társult fogyatékoságból eredő korlátokra figyelve szükséges a képességek fejlesztését megvalósítani. Az egyéni fejlődést nyomon kísérő pedagógiai diagnosztizálás az alapja a fejlesztés rövid távú célja és feladatai kijelölésének, a követelmények megfogalmazásának és az értékelésnek.

4.5. A súlyos fokban hallássérült és nyelvi kommunikációjukban nagyfokú elmaradást mutató hallássérült tanulók pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitációja

A feladat jellegéből adódóan a pedagógiai és egészségügyi rehabilitáció döntően individuális jellegű, ezért egyéni vagy kiscsoportos keretben valósul meg.

- A súlyos fokban hallássérült tanulóknál az információk szerzésében nagy szerepet játszik a vizuális csatorna, ezért a látás védelme, a szemészeti ellátás és a fülészeti gondozás kiemelt fontosságú.
- Különösen a hallásukat a hangos beszéd kialakulása után elvesztett tanulók esetében – az eredményes iskolai oktatás szempontjából – kiemelten fontos a mentálhigiénés gondozás, a pszichológiai ellátás.
- A hallás hiánya és annak súlyos következményei döntő befolyással bírnak nemcsak a fogalmi gondolkodás fejlődésére, hanem a lelki élet, a személyiség fejlődésének egészére is. Ezért alapvető pedagógiai fejlesztési cél a lehetőség szerinti legkorábbi időponttól kezdett

- szakszerű hallásnevelés (a meglévő hallásmaradvány aktivizálására alapozva), technikai lehetőségek felhasználásával.
- Főként a rehabilitációs célú foglalkozások között jelenik meg a gépírás tanítása az írásos kommunikáció és az informatikai eszközök használatának elősegítése érdekében.
 - Az egyéni anyanyelvi nevelés a habilitációs, illetve a rehabilitációs célú órakeretben kerül megvalósításra. Az iskolai fejlesztés alapozó és alsó tagozatos szakaszában a súlyos fokban hallássérült gyermek egyéni adottságaihoz, érdeklődéséhez igazodó központi témájú társalgások szolgálják a nyelv, a beszéd különböző területeinek fejlesztését. Középpontban az alapvető kommunikációs készségek, (szájról olvasásra és a hallásmaradványra támaszkodó beszédértés, a gondolatok önálló kifejezése) erősítése áll. A társalgások keretében kerül sor a beszédérthetőség (tempó, ritmus, hangsúly, artikuláció) folyamatos fejlesztésére is. A felső tagozaton folytatódik a kommunikációs készség kibontakoztatása a Magyar nyelv és irodalom műveltségi területéhez is igazodva.
 - A beszéd-, nyelv elsajátítási (diszfáziás) és egyéb tanulási zavar tüneteit mutató tanulók komplex korrekciója az iskoláztatás végéig szükséges elsősorban az egyéni fejlesztés keretében. (Lásd 4.7. Halmozottan sérült nagyothalló tanulók fejlesztése.)
 - A hallás-ritmus-mozgás nevelés összehangolt fejlesztő tartalma közvetlenül szolgálja a hallássérülés és következményeinek korrekcióját. A rehabilitációs órakeretben történő megjelenítésén kívül része valamennyi nyelvi fejlesztést is megvalósító tantárgynak.
 - A speciális intézmények integrációs nevelést segítő, gondozó tevékenységének keretében egyrészt az iskolai életre való felkészítés, másrészt a hallókkal folyó kommunikáció, továbbá az egyéni integrációt, a középiskolában integrált keretek közötti továbbtanulásra történő felkészítést támogató gyógypedagógiai közreműködés feladatai jelennek meg.
 - Az egészségügyi célú habilitáció a hallássérült tanulók esetében elsősorban a folyamatos otológiai és audiológiai ellátásra irányul, melyet számukra szükséges biztosítani. Feltétel: az audiológiai vizsgálatokhoz szükséges tárgyi és személyi feltételek iskolai keretek közötti maradéktalan biztosítása.

4.6. A nagyothalló tanulók iskolai fejlesztése

4.6.1. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

A nagyothalló tanulók oktatásának pedagógiai szakaszai módosításokkal megegyeznek a Nat pedagógiai szakaszolásával.

A nagyothalló tanulók nyelvi szintje általában indokolja, hogy a bevezető szakasz hosszabb időszámban – teljesítésére két tanév javasolt-szerveződjön, de az iskola pedagógiai programja és a helyi tanterve alapján a későbbiekben is sor kerülhet egy évfolyam tananyagának egy tanévnél hosszabb időtartamban történő feldolgozására.

Indokolt, hogy az alsó tagozatos szakasz előtt egy év alapozó időszak szerveződjön. Az alapozó szakasz időszámban – a korai gondozás és a speciális óvodai nevelés eredményeire támaszkodva – a nyelvi kommunikációs készségek kialakítása, fejlesztése dominál. Ekkor a szókinés fejlesztését, a köznapi nyelv elemeinek elsajátítását, a beszédérthetőség fejlesztését, a nyelvi különbségek kezelését, valamint a nyelvi-szociális érintkezési formák kialakítását végezzük. Kisiskolás korokra elsajátítják és megközelítően olyan szinten birtokolják az alapvető kulturtechnikákat, hogy eszközként használhatják a további tudás megszerzésében.

Legkésőbb az alsó tagozatos szakasz végére a nagyothalló tanulók nyelvi kommunikációs fejlettsége optimális esetben megközelítheti vagy elérheti az azonos korú halló tanulók fejlettségének alsó szintjét.

A felső tagozatos szakaszra már kialakulnak tekinthető az egyéni beszédállapot. Erre támaszkodva általában megvalósítható:

- a nyelvi rendszer további finomítása, a nyelvi-kommunikációs szint emelése, az olvasás-írás eszköz szintű használata,
- a nyelvi érintkezés formáinak bővítése: tágabb tájékozódás a köznapi nyelvhasználatban, árnyaltabb alkalmazás, a műveltségi területek és témák tartalmának megfelelő fogalmak értő használata,
- a szociális kapcsolatrendszer, az érintkezési formák pontos értelmezése, a kommunikációs szándéknak megfelelő nyelvi formák megválasztása.

Valamennyi pedagógiai szakasz kiemelt feladata:

- a beszédhallás folyamatos fejlesztése,
- a pályairányítás, a reális pályaválasztás előkészítése, a továbbtanulás,
- az épen maradt funkciók fejlesztése, a tehetség gondozása.

4.6.2. A Nat és a kerettanterv alkalmazása a helyi tanterv készítésénél

4.6.2.1. Kulcskompetenciák fejlesztése

Anyanyelvi kommunikáció

Kívánatos, hogy a nagyothalló és az intenzív nyelvi fejlesztésben, illetve korai életkorban Cochleáris Implantáció (a továbbiakban: CI) műtéten átesett tanulók szókincese, kommunikációja a szakszerű szurdopedagógiai, segítséggel megközelítse a halló gyermekek nyelvi szintjét. Előfordul azonban, hogy ez két-három éves elmaradást mutat.

Kiemelt feladatok:

- Spontán beszédhasználat (beszédértés, önálló nyelvi kifejezés, beszédérthetőség)
- a kapcsolatteremtés nyelvi eszközeinek elsajátítása
- az önálló szövegértő olvasás fejlesztése az alsó tagozaton hangsúlyosabban köznapi témájú szövegekre támaszkodva, majd később fokozatosan irodalmi művek bevonásával. Ez jelenti az olvasásra alapozó tanulás alapjainak lerakását.
- a beszélt és az írott nyelv grammatikai rendszerének tudatos felépítése, gyakorlása
- a nyelvi kódrendszer értelmezésének, működésének megtámogatása, mind a bemenet-nél (beszédhangok differenciálása, hangkapcsolatok észlelése), mind a feldolgozásnál (szó, grammatika, mondat, bekezdés, szöveg)
- konkrét tapasztalatokon alapuló szókincesfejlesztés (különösen az elvont fogalmak, az állandó szókapcsolatok, az árnyaltabb megfogalmazási formák megismerése, alkalmazása)
- a kapcsolatteremtés nyelvi eszközeinek elsajátítása
- Az ismeretek elsajátításában támaszkodjanak mindinkább a hallás útján megszerezhető információkra.

Idegen nyelvi kommunikáció

A nyelv oktatása mindig az egyes tanulók egyéni képességeihez, hallásállapotához, anyanyelvi szintjéhez igazodva történik.

Kívánatos a korszerű idegennyelv tanítási módszerek alkalmazása, a köznapi helyzetekben történő kommunikáció-fejlesztés.

Lehetőség van az értékelés alóli felmentésre. Az értékelés alól felmentett tanulók számára szervezett foglalkozások elsődleges célja a képességfejlesztés, melynek egyik fő feladata az idegennyelvi készségek fejlesztése, az idegen nyelv elemi szintű tanulására történő felkészítés.

A NAT-ban rögzített tananyaghoz képest a helyi tanterv szintjén a tanulók nyelvi állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges differenciálni, redukálni, helyettesíteni az ismeretanyagot.

Matematikai kompetencia

A hallássérülésből adódó szókincs-, és beszédértésbeli, a szövegértő olvasásbeli eltérések kihat/hat/nak a gondolkodási műveletek flexibilitására. A matematikai gondolkodás fejlesztése a tevékenykedtetés, a manipuláció, a speciális szemléltetés és tananyagok - interaktív tábla és digitális tananyagok lehetőség szerinti alkalmazásával valósul meg.

A matematika és a valóság kapcsolatának erősítése hangsúlyos szerepet kap. A valóságos élethelyzetekben előforduló matematikai tartalmak megragadása mellett egyidejűleg az ezt leíró nyelvi kifejezésformák begyakorlása is szükséges.

A matematikai tartalmakat a szókincsüknek, szövegértésüknek, nyelvi fejlettségüknek megfelelő szintű szöveges feladatokban kell reprezentálni számukra.

Kiemelt jelentőségű a szemléltetés, melyben a valós élethelyzetek megélése, és a verbális megfogalmazással kísért konkrét tárgyi tevékenykedtetés továbbra is központi szerepet kap az interaktív tanulási lehetőségek alkalmazása mellett.

A matematikai jelrendszer – matematikai jelek, formulák – készség-szintű alkalmazása a gondolkodásfejlesztés mellett elősegíti a nyelvi kompetencia fejlődését is.

Az auditív csatorna részleges, vagy teljes kiesése miatt a matematikai kompetencia kialakulásához több időre, rendszeres gyakorlásra, többszöri ismétlésre van szükségük.

A NAT-ban rögzített tananyaghoz képest a helyi tanterv szintjén a tanulók nyelvi állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges differenciálni, redukálni, helyettesíteni az ismeretanyagot.

Természettudományos kompetencia

Legyenek tisztában a tanulók (életkori szinten) a hallássérüléssel kapcsolatos ismereteknek, ismerjék fel a hallásjavító készülékek (hallókészülékek, CI) működési zavarait, a meghibásodás jelzéseit.

A hatékony önálló tanulás kompetenciához kapcsolódó tantárgyak tanításában a szemléltetés, a kísérletezés, a természeti folyamatok, jelenségek modellezése a lehetőség szerinti legteljesebb megértés érdekében történik.

Digitális kompetencia

A nagyothalló számára is hatalmas tárháza az információknak, ismereteknek az internet. Használatukat nehezíti azonban szűkebb szókincsük és az ebből fakadó szövegértési nehézségük. Kiemelt feladat azon keresőprogramokkal való megismertetésük, melyek segítenek a lényegkiemelésben és az írott szöveg megértésében (digitális szótárak, képkereső programok stb.) Fontos felismertetni a tanulókkal azt a folyamatot, hogy az információk gyűjtése, majd az azokkal való továbbdolgozás miként vezet új digitális tartalmak kialakulásához. A nagyothallók számára az internet használata lehetőséget biztosít arra, hogy kapcsolatot építsenek ki halló emberekkel, illetve kapcsolatot tartsanak sorstársaikkal. Fontos megismertetni velük ennek nyelvi kultúráját, valamint a kapcsolatkeresésben rejlő veszélyeket is. Mivel a nagyothalló tanulók erősen motiváltak a digitális eszközök használatában, ezt a motivációt ajánlott kihasználni más tanórákon is.

A tárgyi tudás megszerzését a nagyothalló tanulók sajátos nevelési igényének megfelelően, széleskörű szemléltetés segíti (szöveg, hang, kép, animáció, videó és interaktivitás), ami színesebbé, élményszerűvé teszi a tanulási folyamatot. A multimédia bevonása a tanítás folyamatába lehetővé teszi, hogy a nagyothalló gyermekhez többféle csatornán, többféleképpen és többszöri ismétlést biztosítva jusson el ugyanaz az információ. Az így megszerzett tudás számos művelődési területhez, iskolai és iskolán kívüli tevékenységhez kapcsolódik. A vizuális kommunikáció is mind nagyobb teret nyer, azaz a multimédia közvetítésével a szavak és a szövegszerkesztés mellett a látványszerkesztés is előtérbe kerül.

A hatékony informatikatanítás akkor valósulhat meg, ha megfelelően megszervezett. Ekkor lehetővé válik az egyes tanulókkal való differenci-

ált foglalkozás vagy a nehezen tanuló gyerekek megsegítése, a hallássérült tanulók tanulási sikerélményéhez juttatása.

A NAT-ban rögzített tananyaghoz képest a helyi tanterv szintjén a tanulók nyelvi állapotához, fejlettségi szintjéhez szükséges differenciálni, redukálni, helyettesíteni az ismeretanyagot.

Szociális és állampolgári kompetencia

A hallássérülésből adódó nehezített élethelyzetek, az esetleges kudarcok feldolgozását segítheti, ha a hallássérült tanuló reális énképpel, önkontrollal, empátiával, toleranciával rendelkezik, valamint ismeri a frusztráció és stressz kezelésének technikáit. Fontos a konfliktuskezelés, a meggyőzés, kapcsolatépítés, csoportszellem és az ezekhez kapcsolódó kommunikáció elsajátítása.

Kezdeményezőképeség és vállalkozási kompetencia

A nagyothalló és a hallásjavító műtéten átesett tanulók későbbi társadalmi érvényesüléséhez fontos a körültekintő pályaorientáció, az irányított, tervezett pályaválasztás.

Meg kell ismertetni a számukra elsajátítható szakmákat, továbbtanulási lehetőségeket, és mindazokat a segítő technikákat, melyek megkönnyítik beilleszkedésüket a középiskolákban, illetve a felsőoktatásban.

Esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség

A művészet nyelvének értése és használata egy újabb kommunikációs csatornát nyit meg a nagyothalló gyermekek számára. A képi, térbeli gondolkodás, a kreativitás, a problémák felvetése és megoldási utak keresése, az empátia, az elfogadás, az ízlés kialakulása mind újabb és újabb lehetőséget teremt a nyelvi fejlesztésre, az érzelmi élet gazdagítására és egyben a személyiség formálására.

A hatékony önálló tanulás

Különböző tanulási technikák megismertetése (szótárak, lexikonok, ezek digitális változatainak használata). Az önálló ismeretszerzés igényének kialakítása (könyvtár, internet). Az új információk rendezése során fontos szerephez kell jutnia a gondolkodási képességek fejlesztésének, mind a képzeleti, mind a fogalmi gondolkodás terén.

4.7. A halmozottan sérült nagyothalló tanulók fejlesztése

A hallássérült tanulók populációjának napjainkra jellemző változása komoly gondot okoz a szakterületi intézmények gyógypedagógusainak,

mivel a társuló fogyatékoságok, a diszfáziás tanulók nagyszámú megjelenése a speciális iskolákban korábban nem alkalmazott módszertani eljárásokat és óraszervezési technikákat igényelnek, ráadásul a specifikus nyelvi zavar, valamint a kísérő pszichomotoros tünetek változatos formában, sajátos összetételben jelennek meg a hallási fogyatékoság enyhébb vagy súlyosabb mértéke mellett. Az érintett tanulók nagyobb arányú jelenléte minden bizonnyal jelentősen módosítja és megnöveli a gyógypedagógusok szakmai tennivalóinak körét. A halmozottan sérült nagyothalló tanulók nevelési, oktatási lehetőségeit alapvetően befolyásolja a társult fogyatékoság jellege és súlyossága.

A társuló zavarok közül előfordulásuk gyakorisága szempontjából kiemelkednek a speciális nyelv-és beszédelsajátítási, beszédértési és szövegértelmezési nehézségek (diszfázia, diszlexia, diszgráfia, diszgrammatika), melyek nem indokolhatóak a hallássérüléssel. A korrekcióban kiemelt szerepet játszanak az Egyéni anyanyelvi nevelés órakeretében felhasználható habilitációs jellegű órák és a csoportos órák szervezési lehetőségei. A korrekció során fontos szerepet játszanak az egyéni társalgások, valamint az alkalmazott speciális módszerek (pl. Affolter eljárás, Urbán–Kontra-féle mozgásfejlesztő program). A korrekciós órákra a zavar súlyosságához igazodó óraszámban szükség van valamennyi évfolyamon.

Az ellátás elsődleges feladatai:

- a hallássérülésnek és az azzal összefüggő akadályozott kommunikációnak a személyiség fejlődésre tett kedvezőtlen hatásának megelőzése, csökkentése;
- szükség esetén – akut krízis, személyiségzavar, magatartászavar, beilleszkedési nehézségek, iskolai vagy családi konfliktusok, egyéb pszichés problémák (szorongás, pszichoszomatikus problémák stb.) kezelése;
- társuló zavarok (pl. hiperaktivitás, autizmus, tanulási zavar) korai diagnózisának segítése, szakemberekhez irányítás, a megfelelő minél korábbi terápiához való jutás támogatása; – a nyelvi kommunikáció döntő befolyással bír nemcsak a fogalmi gondolkodás fejlődésére, hanem a lelki élet egészére, a személyiség alakulására is. Ezért alapvető pedagógiai fejlesztési cél a lehetőség szerinti legkorábbi időponttól kezdett szakszerű szurdologopédiai ellátás.

Az egyéni anyanyelvi nevelés keretében történik:

- a nyelvi kommunikáció megindításának támogatása,
- a beszédfejlődés természetes vonulatának bejárása, az érthető, megközelítően természetes ritmusú beszéd kimunkálása.
- a még hiányzó beszédhangok kialakítása, automatizálása illetve a meglévő hibás hangok korrekciója,
- a szupraszegmentális elemek megfelelő használatának tudatosítása, a helyes beszéd-prozódia állandó gyakorlása,
- a grammatikai, pragmatikai hiányosságok korrekciója
- a szókincs folyamatos bővítése, a szavak, kifejezések értelmezése, melyek hiányában a jó beszédprodukciónak elérése lehetetlen.
- A cochleáris implantáció-hallásjavító műtéten átesett gyermekek rehabilitációja, habilitációja, amelynek célja a speciális hallás-és beszédfejlesztés annak érdekében, hogy a környezet hangjainak felismerésétől a beszédhangok differenciálásán keresztül a beszédértés és az érthető beszéd birtokába jussanak. Mindezzel cél a minél korábbi integráció.
- Speciális intézményi oktatás esetén az integrált iskolai és iskolán kívüli életre történő felkészítés biztosítása is feladat.
- A képességprofilnak megfelelően kell kidolgozni és megvalósítani az egyéni fejlesztési tervet, melybe lényeges beépíteni a diszfáziás tünetek kezelésére specifikusan kidolgozott eljárásaként bevált Affolter–Heldstab-féle módszert.
- Az „Integrációs gyakorlat” célja, hogy a halló társakkal végzett közös tevékenységek, közösen szerzett élmények során felismerjék azokat a kapcsolódási pontokat, melyek segítségével a nagyothalló gyermekek egyenértékűnek tekinthetik magukat a hallókkal. Ennek érdekében szükséges a kezdő évfolyamokban a halló gyermekekkel való érintkezés, kapcsolattartás megkezdése, beépítése a hallássérült gyermekek életébe, a későbbiekben a középső évfolyamokon a többségi iskolában nevelkedő gyermekekkel, gyermekcsoportokkal való növekvő gyakoriságú együttlét, együtt-tanulás, együtt-sportolás stb., az utolsó két évfolyamon pedig a pályairányítás, a pályaválasztás, az ezzel kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismeretek, tevékenységek végzése.
- Kiemelt feladat a tehetséggondozás, melynek keretében megvalósul:

- Az átlagnál jobb nyelvi képességekkel rendelkező tanulók anyanyelvi kompetenciáink kiemelt fejlesztése a következő területeken:
- a szövegértési és szövegalkotási automatizmusok kialakítása az egyes szövegtípusok szerkezeti és jelentéstani jellemzőinek felfedeztetésével;
- a kommunikáció tudatos stratégiáinak felépítése különféle közlési helyzetekben és szövegtípusokban;
- a kommunikációs magatartásmódok és tevékenységek egyszerre kreatív és normatív használata;
- a nyelvi problémaészlelés képességének folyamatos fejlesztése;
- az egyéni közlési stratégiák kialakítása és használata;
- a nem verbális önkifejezés képességének fejlesztése, illetve a partner nem verbális jelzéseinek értelmezése.

A kiemelkedő matematikai-logikai gondolkodással bíró tanulók matematikai kompetenciáinak fejlesztése és szövegértési kompetenciaszintjének olyan szintre emelése, amely képessé teszi őket a matematikai szöveges feladatok megértésére.

Az anyanyelvi és a kiemelkedő egyéb kompetenciák mind magasabb szintű és szélesebb körű birtoklásának elősegítése minden műveltségi területen, amely képessé teszi tehetséges tanulóinkat a verbális, hangzó és képi kommunikáció eszközeinek és kódjainak, a különböző információhordozók üzeneteinek megértésére és feldolgozására, ezzel az önálló tanulás képességének gyakorlására.

Áttekintő kérdések

1. Milyen csoportjai vannak a hallássérült tanulóknak?
2. Mire kell különösen figyelemmel lenni a hallássérült tanulók integrált nevelése-oktatása során?
3. Mire kell tekintettel lenni a hallássérült tanulók testi és lelki egészségre nevelése során?
4. Milyen feladatai vannak a súlyos fokban hallássérült és nyelvi kommunikációjukban nagyfokú elmaradást mutató hallássérült tanulók pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitációjának?
5. Milyen feladatai vannak a halmozottan sérült nagyothalló tanulók fejlesztésének?

5. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének elvei

5.1. Az enyhén értelmi fogyatékos tanuló

Az értelmi fogyatékoság kategóriája századok óta ismert a szakemberek és laikusok körében egyaránt. A történelem során hol félkegyelműeknek, hol bolondoknak, hülyéknek, idiotáknak, együgyűeknek, butáknak, gyengeelméjűeknek és még sok másnak nevezték őket, a tudomány fejlődésével azonban e megnevezések háttérbe szorultak, és átadták a helyüket a szakmai kifejezéseknek. Ma az értelmi fogyatékoság megnevezéssel párhuzamosan az értelmi szubnormalitás, értelmi akadályozottság, értelmi sérülés, mentális retardáció kifejezések a használatosak, illetve legújabbban nyugaton az „intellektuális nehézségekkel élő” kifejezést kezdik használni e csoport megjelölésére.

A 20. századig, az intelligenciatesztek kidolgozásáig az értelmi fogyatékoságot úgy határozták meg, mint az egyén képtelenségét arra, hogy a kultúra igényeinek minimálisan eleget tegyen. A századforduló környékén a francia közoktatási miniszter Alfred Binet-t azzal bízta meg, hogy dolgozzon ki egy olyan módszert, aminek segítségével azonosítani lehet azokat a párizsi tanulókat, akik a normál iskolai tanterv követelményeinek várhatóan nem tudnak megfelelni, és emiatt speciális oktatásra van szükségük. Így született meg 1905-ben az első intelligenciateszt. A Binet-féle tesztet Henry Herbert Goddard, az amerikai Vineland Gyakorló Iskola munkatársa fordította le angolra, de nem ő, hanem Lewis Terman, a Stanford Egyetem Pszichológiai Tanszékének vezetője volt az, aki a tesztet sztenderdizálta 1916-ban. Az IQ ezt követően vált az értelmi fogyatékos gyermekek azonosításának sztenderdjévé. Rengeteg gyermek vizsgálata alapján az értelmi fogyatékoság határát a 70-es IQ-nál húzták meg. Ugyanakkor több kiváló pszichológus – többek között David Wechsler, számos intelligenciateszt kidolgozója – felhívta a figyelmet arra, hogy nem lehet egyetlen kritérium, az intelligenciatesztben elért pontszám alapján hitelt érdemlően eldönteni, hogy adott tanuló értelmi fogyatékos-e vagy nem. Ez a gyakorlat azonban csak jóval később változott 1983-ban, az Amerikai Pszichiátriai Társaság által kiadott DSM-III-mal és a WHO határozatával, melyek így fogalmaztak: *Az értelmi fogyatékoság a fejlődő-*

dési periódus során jelentkező jelentősen átlag alatti intellektuális működésre és ezzel párhuzamosan az adaptív viselkedésben megnyilvánuló hiányosságokra vonatkozik. E meghatározásban fejlődési perióduson a fogamzástól a 18. életévig terjedő időszakot kell érteni. Mint a meghatározásból kitűnik, az intelligenciatesztben elért pontszám csak az egyik kritérium, az értelmi fogyatékoság azonosításához önmagában nem elegendő. A másik kritérium az adaptív viselkedés. Vagyis értelmi fogyatékosnak minősül adott gyermek akkor is, ha az IQ-ja mondjuk 75, de az adaptív viselkedés területén súlyos hiányosságai vannak.

Az adaptív viselkedés arra vonatkozik, hogy az egyén mennyire tesz eleget az életkorától és kulturális csoportjától elvárható személyes önállóságnak és szociális felelősségvállalásnak. Az elvárások az egyes életkorokban eltérőek. Kisgyermekkorban és óvodáskorban a szenzomotoros készségek, az alapvető kommunikációs készségek, az önkiszolgáló készségek és a korai szocializációs készségek hiányosságai vannak előtérben. Kisiskoláskorban és serdülőkorban az adaptív viselkedés szempontjából hiányoságnak számít, ha az egyén az iskolában tanultakat nem tudja alkalmazni a mindennapi életben, ha a környezetét tévesen ítéli meg, vagy ha a szociális készségei egy nála sokkal fiatalabbnak felelnek meg. Ifjúkorban és felnőttkorban az adaptív viselkedés hiányosságát mutatja, ha az egyén készségei lényegesen alatta maradnak a korának, komoly gondok vannak a felelősségvállalással és a munkahelyi teljesítménnyel.

A fentebb leírt kettős kritérium az értelmi fogyatékoság újabb meghatározásában is megjelenik. Ezt a meghatározást 1992-ben alkotta meg az Amerikai Egyesült Államok Értelmi Fogyatékoságügyi Társasága (American Association on Mental Retardation, AAMR), és így szól: *Az értelmi fogyatékoság jelentős korlátozást jelent az élet egyes területein. Az állapot átlag alatti intellektuális működéssel jellemezhető, ezzel egyidejűleg az adaptív magatartás két vagy több területén is felmerülhetnek nehézségek. Az állapot 18 éves kor előtt jön létre* (idézi Lendvai, 2001). A definíció megalkotói az adaptív magatartást annyira fontosnak tartották, hogy elemeit pontokba szedve felsorolták:

- (1) kommunikáció,
- (2) önkiszolgálás, önellátás,
- (3) mindennapi készségek otthon,
- (4) közösségi élethez szükséges ismeretek,
- (5) élet az otthonon kívül (közösségi források felhasználása),

- (6) az önuralom, önirányítás készségei,
- (7) egészség és biztonság,
- (8) alapvető iskolai ismeretek, írás-olvasás, elemi szintű számolás,
- (9) a szabadidő hasznos eltöltésének képessége,
- (10) munkavégzéshez szükséges készségek.

Iskolai vonatkozásban fontos különbséget tenni az értelmi fogyatékos és az érzelmi vagy viselkedési zavarokkal küzdő diákok között, mivel eltérő oktatási programokat kell biztosítani számukra. Bár a kutatások szerint az értelmi fogyatékosoknál nagyobb arányban fordulnak elő érzelmi és viselkedési zavarok, mint a normál populációban, a problémásnak tartott viselkedések sokszor nem az értelmi fogyatékos egyének életkorával, hanem a mentális korával függenek össze. Ilyen esetekben hiba lenne, ha a pedagógusok vagy pszichológusok zavarról beszélnének. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a fogyatékos egyéneknek nehézségeik vannak a tanulásban, a gondolkodásban, a feladatok teljesítésében, míg az érzelmi vagy viselkedési zavarokkal küzdők képesek tanulni és gondolkodni, csak éppen nem kielégítően teljesítenek. Mindkét csoportnak vannak tehát nehézségei, de más jellegűek.

Az értelmi fogyatékosokban közös, hogy nehézségeik vannak az iskolai tanulásban és a környezeti elvárások teljesítésében. Mint csoportra, jellemző rájuk a nyelvi fejlődés késése, problémák a releváns ingerekre való ráirányulásban, rövid távú memóriabeli hiányosságok, elégtelen emlékezeti stratégiák, és korlátozottan elérhető lehetőségek. Ugyanakkor az értelmi fogyatékosok nem egyformák, emellett alcsoportjaik is vannak.

Az egyik alcsoportképzési rendszer az okkal, illetve a fogyatékosággal összefüggő orvosi diagnózissal kapcsolatos. Ebben a rendszerben az egyik alcsoport a kromoszóma-rendellenességek, melyek közül legismertebb a Down-kór. További alcsoportok: fertőzések (pl. rubeola), traumák vagy fizikai ágensek (pl. az újszülöttkori hipoxia), anyagcserezavarok (pl. a pajzsmirigy rendellenes működése), az agy betegségei, extrém éretlenség, táplálkozási problémák stb. Az orvosi megközelítés rendkívül hasznos az orvosi kezelés, prevenciós programok kidolgozása és ezek kutatása szempontjából, de kevés segítséget ad a pedagógiai tervező munkához.

A pedagógiai tervezést inkább a fogyatékoság szintjei szerinti alcsoportképzés segíti elő. A fogyatékos tanulók fogyatékosága eltérő szintű, ami eltérő hosszú távú prognózist, eltérő oktatási programokat, tantervet, módszereket és anyagokat tesz szükségessé. Általában négy fogyatékos-

sági szintet szokás megkülönböztetni: enyhe (IQ=55–70), közepsúlyos (IQ=35–55), súlyos (IQ=20–35), és igen súlyos (IQ= 20 alatt).

Az enyhe csoportot – mely az értelmi fogyatékosok populációjának 75–85%-át teszi ki – *oktatható* értelmi fogyatékosoknak vagy tanulásban akadályozottaknak is nevezik. Az ebbe a csoportba tartozó gyermekek döntő többsége meg tud tanulni olvasni, írni és számolni, sőt munkavégzésre is alkalmas lesz, bár esetükben inkább betanított munkáról vagy segédmunkáról lehet szó.

Ezek a tanulók a szokásos korban kerülnek be az iskolába, de a tantárgyi előkészítő szakasz tovább tart, így az olvasás, írás, számolás tanítása később kezdődik, és az oktatás során mindvégig a tapasztalaton van a hangsúly, nem az absztrakción. A tanterv arra összpontosít, hogy olyan készségeket alakítson ki, amelyek birtokában a környezetükben és a felnőttek világában elboldogulnak. Így a tantervnek olyan témákat kell felölelnie, mint az állampolgári jogok és kötelességek, a munkavégzésre való felkészítés, háztartási munkák, személyi higiénia – természetesen az iskolai tantárgyak mellett. Fontos az olyan nyelvi készségek kialakítása, amelyek nélkülözhetetlenek a mindennapi életben. Ezeknek a tanulóknak nagy része az iskola elvégzése után dolgozni fog, de több szociális és egyéb támogatást igényel, mint a normál populáció, viszont némi segítséggel viszonylag önálló életet tud élni felnőttként. Ehhez természetesen az szükséges, hogy előzetesen a pedagógusok megalapozzák a megfelelő életvezetést és a helyes munkaszokásokat.

Összefoglalva: Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók a tanulásban akadályozott gyermekek körébe tartoznak, akik az idegrendszer biológiai és/vagy genetikai okra visszavezethető gyengébb funkcióképessége, illetve a kedvezőtlen környezeti hatások folytán tartós, átfogó akadályozottságot, tanulási nehézségeket, tanulási képességzavart mutatnak.

Az enyhe fokú értelmi fogyatékoság (mentális sérülés) diagnosztizálása elsősorban orvosi, gyógypedagógiai és pszichológiai feladat.

Pszichodiagnosztikai vizsgálatokkal állapítható meg a kognitív funkciók lassúbb fejlődése, valamint más, nem intellektuális területeken jelentkező eltérések.

5.2. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók nevelési, oktatási szempontú jellemzői

Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók fejlődése igen eltérő attól függően, hogy milyen egyéb érzékszervi, motorikus, beszédfejlődési, viselkedési stb. rendellenességeket mutatnak, amelyek vagy oksági összefüggésben állnak az értelmi fogyatékossgal, vagy következményesen egyéb hatásokra alakulnak ki. Tanulási helyzetekben megfigyelhető jellemzőik: a téri tájékozódás, a finommotorika, a figyelemkoncentráció, a bonyolultabb gondolkodási folyamatok, a kommunikáció, valamint a szociális alkalmazkodás fejlődésének eltérései. Ezek változó mértékben és mindig egyedi kombinációban jelennek meg, a tanulási képesség különböző mértékű fejlődési zavarát is mutatják, és akadályozzák az iskolai tanulás eredményességét.

A nevelésükhöz szükséges feltételek:

- a) a fogyatékossg típusának és súlyosságának megfelelő gyógypedagógiai tanár/terapeuta, gyógypedagógus foglalkoztatása,
- b) speciális tanterv, tankönyv és más segédletek, illetve
- c) a szakértői és rehabilitációs bizottság által meghatározott szakszolgáltatások biztosítása.

Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók fejlődése nevelési igényeinek megfelelő gyógypedagógiai nevelés, oktatás és terápia hatására a mentális képességek területén is számottevő lehet.

5.3. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

5.3.1. Alapfokú nevelés-oktatás szakasza

- a) alsó tagozat: 1–4. évfolyam.

Ezen a tagozaton a tanuláshoz nélkülözhetetlen pszichés funkciók fejlesztésére helyeződik a hangsúly. A tanulók között meglévő eltérések differenciált eljárások, tartalmak és oktatásszervezési megoldások, terápiák alkalmazását teszik szükségessé. A képesség-fejlesztésben hangsúlyos szerepük van a közvetlen érzéki tapasztalatoknak, a tárgyi cselekvéses megismerésnek, a céltudatosan kiválasztott tevékenységnek. A tanuló fejlesztésének hosszú folyamatában az aktuális igényeknek megfelelően kell módosulnia a pedagógiai folyamat korrekciós, kompenzáló jellegének.

Az alsó tagozat első évfolyamán javasolt – a Nemzeti alaptanterv által biztosított lehetőséggel élve – egy évfolyam tananyagának elsajátítására egy tanévnél hosszabb időtartamot tervezni. A hosszabb időkeret nagyobb esélyt nyújt az alapvető kultúrtechnikák eszközzintű elsajátítására, amennyiben megfelelő motiváltság mellett, ismétlődő tanulási folyamatban, állandó aktivitásban egyre önállóbb tanulási tevékenységre készíteti a tanulókat. A gyógypedagógiai nevelésnek az egész személyiség fejlesztésére kell törekednie.

Ezen a tagozaton nagyobb hangsúlyt kap a tanulási, magatartási és viselkedési szokások következetes kialakítása és megerősítése.

Az iskolák helyi tantervükben határozzák meg azokat a pedagógiai diagnosztikán és fejlesztési stratégián alapuló konkrét gyógypedagógiai eljárásokat – szükség esetén terápiákat –, amelyek az iskoláskor kezdő éveiben hatékonyan segítik a készségfejlesztést. Az iskolatípus módosításának esetenkénti szükségessége folyamatos gyógypedagógiai diagnosztizálás nyomán a tanítás-tanulás folyamatában állapítható meg biztonsággal.

b) felső tagozat: 5–8. évfolyam

A felső tagozaton a tanulók fejlesztése elsődlegesen a megismerési módszerek további fejlesztésére, a szemléletes képi gondolkodás nyomán kialakuló képzetekre, ismeretekre, az elsajátított tanulási szokásokra épül. Hangsúlyosabbá válik az önálló tanulási tevékenység. A tanítás-tanulás folyamatában előtérbe kerül a verbális szint, de a tanulók fejlettségének megfelelően, differenciált módon jelen van a manipulációs és a képi szint is.

5.3.2. Középfokú nevelés-oktatás szakasza

A cél elsősorban az ismeretek megerősítése, szintetizálása, a tudáselemek rendszerbe illesztése, alkalmazása, a pályaorientáció, az önálló életvezetési technikák tudatos gyakorlása. A tanulók eltérő képességprofilja, iskolai életének különbözősége, egyéni fejleszthetőségi prognózisa esetén is kiemelt cél, hogy a tanulók a speciális szakiskola, – vagy az integrált keretek között történő – nevelés, oktatás során elsajátítsák az ismereteket és készségeket, amelyek az önálló életvitelhez, a munkaerőpiacra történő belépéshez, megmaradáshoz és az egész életen át tartó tanulás megalapozásához elengedhetetlenül szükségesek.

5.3.3. Szakképesítés megszerzésére felkészítő szakasz

A speciális szakiskola szakképző évfolyamain szakmai vizsgára történő felkészítés, vagy az életkezdéshez való felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását nyújtó képzés folyik. Az államilag elismert, az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő szakképesítésekre és rész-szakképesítésekre való felkészítés esetén a szakképzési évfolyamok száma az OKJ-ben megjelölt képzési idő, illetve – a Nemzeti alaptantervben biztosított lehetőség alapján – a sajátos nevelési igény típusához igazodó nyújtott képzési idő szerint történik. A szakképzési évfolyamokon is kiemelt szerepet kap a tanulók adottságaihoz igazodó készség- és képességfejlesztés, a komplex személyiségfejlesztés. A nevelés, oktatás, képzés célja:

- A még meglévő tudásbeli és szociális hátrányok felszámolása,
- A tanuláshoz, szakmatanuláshoz, munkába álláshoz szükséges motiváció megteremtése, erősítése,
- A szakmai vizsgára való felkészítés,
- Munkavégzésre való szocializálás, munkavállalói magatartás kialakítása, a tanulók élettervezésének elősegítése, önálló életvezetés megalapozása.

5.4. Az integrált keretek között nevelt enyhén értelmi fogyatékos tanulók fejlesztése

Az integrált keretek között nevelt enyhén értelmi fogyatékos tanulók nevelésében az Irányelvben leírtakat kell alkalmazni, figyelembe véve a befogadó intézmény pedagógiai programját, sajátos nevelési igényű tanulóira irányuló helyi tantervét. A befogadó intézmény pedagógiai programjában – az Irányelv 1. fejezetében leírtak alkalmazásával – szerepelnie kell a fogyatékos tanuló nevelése-oktatása sajátos elveinek, és figyelembe kell vennie a tanulást, fejlődést nehezítő körülményeket is. Ezen belül fontos meghatározni és biztosítani azokat a segítő eljárásokat, amelyek az eredményes integráció feltételei lehetnek. A fejlesztéshez, rehabilitációs és rehabilitációs célú foglalkozások vezetéséhez, az egyéni fejlesztő programok kimunkálásához, a tantárgyak fejlesztési feladatainak megvalósításához a szakirányú képesítéssel rendelkező gyógypedagógiai tanár-gyógypedagógus együttműködése szükséges. Amennyiben a tanuló álla-

pota megkívánja, úgy más szakembert (pl. terapeuta, logopédus, pszichológus, orvos, konduktor) is be kell vonni a fejlesztő munkába.

5.5. A Nat alkalmazása

5.5.1. Fejlesztési területek – nevelési célok

Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók nevelése során a fejlesztési területek megegyeznek a Nat-ban leírtakkal, de azok mélysége, kialakíthatóságuk időigénye, módja az egyéni sajátosságokhoz igazodóan módosul.

Nemzeti azonosságtudat, hazafias nevelés

Az emberiség és hazánk múltjának és jelenének megjelenítésén, megértésén keresztül képessé kell tenni a tanulókat a társadalom megismerésére, a társadalomban elfoglalható helyük reális felismerésére, a társadalmi színtereken való eligazodásra.

Ki kell alakuljon a tanuló attitűdje, viszonya önmagához, szűkebb és tágabb környezetéhez, a történelmi múlthoz.

Állampolgárságra, demokráciára nevelés

Felkészítés a felnőtt lét és a tágabb környezet közügyeinek megismerésére, az állampolgári jogok és kötelezettségek érvényesítésére. A demokratikus jogok gyakorlására ajánlott iskolai szintéren belül lehetőséget adni (diákönkormányzat).

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése

A megfelelő önértékelés, a saját személyiségének megismerése nagy jelentőséggel bír, mivel a társas kapcsolatok alakításában, a társadalmi beilleszkedésben elengedhetetlenül szükséges a reális énkép, a megfelelő önismeret. Ehhez a mindennapokban fontos a folyamatos visszajelzés, a belső kontroll erősítése, az önbizalom fejlesztése.

A testi és lelki egészségre nevelés

Az egészséges és tudatos életmód kialakítása, a káros szenvedélyek megelőzése kiemelt feladat. Az erőnlétnek és a fizikai állóképességnek, mint a munkavégzés alapvető feltételének kiemelt szerepe van a tanulók társadalmi beilleszkedésében. Ennek érdekében nagy hangsúlyt kell helyezni a fizikai képzésre és a rendszeres testedzésre.

Családi életre nevelés

A családnak kiemelkedő jelentősége van a gyerekek, fiatalok erkölcsi érzékének, önismeretének és testi-lelki egészségének, közösségi létének alakításában. Nagyon fontos harmonikus családi minták és erkölcsi normák közvetítése s családi életre nevelésben, a felelős párkapcsolatok kialakításában, az esetleges családi életükben felmerülő konfliktusok kezelésében.

Kiemelt feladat az önálló életvezetésre való felkészítés. Ennek meg kell jelennie a nevelés-oktatás teljes intervallumában, s kiemelten fontos szerepet kap a gyakorlás, a saját élmény, a tapasztalat.

Felelősségvállalás másokért, önkéntesség

A személyiségfejlesztő nevelés az enyhén értelmi fogyatékos tanulóknál különös jelentőséggel bír a másság elfogadása, a betegség, sérült és a fogyatékos emberek iránti együtt érző, segítő magatartás kialakítása. A szociális érzékenység, az együttműködés, problémamegoldás, önkéntes feladatvállalás és megoldás képességének kialakítása.

Fenntarthatóság, környezettudatosság

Elengedhetetlenül szükséges a személyes megtapasztalás, környezeti ártalmak és az emberi élet szükségleteinek összefüggéseire való rávilágítás, a helyes szokásrend kialakítása. Ehhez fontos a környezet adott szempontok alapján történő megfigyelése, a következtetések közös levonása. A szorosan vett természeti környezet ápolása, gondozása mindennapi feladatként kell jelentkezzen.

Pályaorientáció

Az eltérő képességű tanulók életkorához és a lehetőségekhez képest az iskolának feladata a munka világáról képet nyújtani. A tanulók képességeinek és érdeklődésének megfelelően segíteni kell pályájuk kiválasztására, és az ehhez kívánatos képességeket szükséges fejleszteni.

Gazdasági és pénzügyi nevelés

A lehetőségekhez igazodóan fel kell készíteni a tanulókat a változó társadalmi-gazdasági helyzet adta lehetőségekre (változó egyéni szerepkör, érdekérvényesítés, tulajdonviszonyok), ennek megfelelően célszerű a gyakorlatot, gyakorlati háttérrel (munkamegosztást, családi életet, ház körüli tevékenységeket, a fizetés beosztását, hivatalos ügyintézés) előnyben részesíteni.

A tanulóknak ismereteket kell szerezni a célszerű gazdálkodás, a pénzhasználat és a fogyasztás területén. A saját felelősség, az értékteremtő munka felismerése.

Médiatudatosságra nevelés

Képességeiknek megfelelően értsék az új és hagyományos médiumok nyelvét. Ismerjék az ismeretszerzési, művelődési, önkifejező kapcsolatteremtési lehetőségeket. Tudatosuljon bennük az ezekben az alkalmazásokban lévő veszélyforrások, a valóságos és a virtuális, a nyilvános és a bizalmi érintkezés megkülönböztetése.

A tanulás tanítása

Az enyhén értelmi fogyatékos tanulóknál fontos az egyénre szabott motiváció, az egyéni tanulási módok feltárása és biztosítása. Felkészítés a társadalmi integráció és a munkaerőpiacra történő sikeres belépés szempontjából kiemelten fontos, egész életen át tartó tanulásra.

5.5.2. Kulcskompetenciák

Az Európai Unió országaiban megfogalmazott, a Nat-ban alapvető célként meghatározott kulcskompetenciák fejlesztése az enyhén értelmi fogyatékos tanulók integrált (inkluzív) és a gyógypedagógiai intézményekben megvalósuló nevelési formáiban egyaránt fontos nevelési-oktatási elvárásként jelenik meg. Ennek biztosítása elengedhetetlen a társadalmi integráció szempontjából, s különös hangsúlyt kap az önálló életvezetés, a munka világába való beilleszkedés érdekében.

Anyanyelvi kommunikáció

Szemléleti és módszertani alapelv, hogy a tananyag – a tanítási tartalom – eszköz a tantárgy nevelési feladatai megoldásában.

Az anyanyelv elsajátításának folyamatában az enyhén értelmi fogyatékos tanulók esetében a beszédcentrikusságot kell előtérbe helyezni. A beszédértés és beszédprodukció fejlesztése az elsődleges feladat. Az anyanyelv elsajátítása során a tanulók egyéni sajátosságaihoz való igazodás mellett alapelv, hogy esetükben a nyelvsajátítás lényegi módja nem az elszigetelt nyelvi jelenségek oktatása, hanem az a folyamat, amelyben az ember nyelvileg fogalmazza meg a valóságra vonatkozó ítéleteit.

Az anyanyelv tanításában csak az a fejlesztő tevékenység hozhatja a kívánt eredményt, amely (az egyén képességének és beszédállapotának figyelembe vétele mellett) a beszédnek, mint összetett folyamatnak a fej-

lesztésére irányul, s a „nyelvet” funkcióinak (kifejező, informáló, felhívó) megfelelően, elemi formáiban (közlés, megbeszélés, rábeszélés) és alaptípusaiban (élőbeszéd, írott beszéd) gyakoroltatja és alkalmaztatja.

Idegen nyelvi kommunikáció

Az idegen nyelvi kommunikáció, mint kulcskompetencia az enyhén értelmi fogyatékosok nevelésében egyénileg differenciált tananyagstruktúrát igényel. A hallási észlelés, figyelem, emlékezet fokozott fejlesztése mellett a célokat a tanulók szükségletei határozzák meg.

A sikeres kommunikáció érdekében szükség van a hosszabb időkeretre, a folyamatos gyakorlásra, játékos keretek között történő megvalósításra, helyzetgyakorlatokra.

Matematikai kompetencia

A matematikai kompetencia fejlesztése során elsajátíthatók és gyakorolhatók a gondolkodási műveletek (pl. problémamegoldó gondolkodás), továbbá a funkcionális képességek (érzékelés, észlelés, felidézés, emlékezés, figyelem, képzelet). A matematikai kompetencia birtokában az enyhén értelmi fogyatékos tanuló rendelkezik azzal a képességgel, hogy a környező világ mennyiségi és térbeli viszonyait felfedezze, képessé válik arra, hogy a tapasztalások útján megszerzett matematikai tudást praktikus fel tudja használni a társadalmi lét különböző területein. Ez úgy érhető el, hogy a tanítás- tanulás folyamatában döntően a társadalmi lét során létrejött helyzetekben ismertetjük meg a matematikai tartalmakat. Kiemelten fontos a konkrét cselekvéssel összekapcsolt tapasztalatszerzés és matematikai tevékenység, a szabálytudat és a stratégiahasználat kialakítása.

Természettudományos és technikai kompetencia

A természettudományos kompetencia az enyhén értelmi fogyatékos tanulóknál a gyakorlati jellegű természettudományi műveltség kialakítása, a mindennapi életben előforduló természettudományos jelenségek körében a felhasználói tájékozottság elérése, az egységes természettudományos világkép kialakítása. Kiemelt feladat a tanulók egészségvédelmi, betegségmegelőzési és környezeti ismereteinek, bővítése.

Digitális kompetencia

Az egyéni sajátosságokat és az informális társadalmi elvárásokat figyelembe véve középpontban a munkához, az életvitelhez és a szabadidő hasznos eltöltéséhez kapcsolódó praktikus ismeretszerzés és készségfejlesztés áll.

Szociális és állampolgári kompetencia

A szociális kompetencia segíti az enyhén értelmi fogyatékos tanulót abban, hogy megtalálja helyét, feladatát a családi és a társadalmi munkamegosztásban. Felkészül a közügyekben való aktív részvételre.

Az állampolgári kompetencia – az enyhén értelmi fogyatékos tanulók gyógypedagógiai- pszichológiai jellemzőit figyelembe véve – a tartalmakat sajátélményű tevékenységek formájában gyakoroltatva biztosítja. Az önismeret, a kapcsolatteremtés, kapcsolattartás képességének fejlesztése elősegíti a harmonikus közösségi beilleszkedést.

Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia

A kezdeményezőképeség és a vállalkozói kompetenciához szükséges ismeretek, képességek és attitűdök alakítása, formálása a tanulók egyéni sajátosságait figyelembe véve lehetséges. A tanítási-tanulási folyamatban az enyhén értelmi fogyatékos tanuló minden esetben saját cselekedeteinek tükrében ismerje fel lehetőségeit, próbálja elérni céljait. Tudja fogadni mások segítségét. Tudjon segítséget kérni és adni.

Eszztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség

Eszztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség lényege a kreativitás fejlesztése. Az eredetiség és ötletgazdagság, a divergens gondolkodás, a kíváncsiság és az alkotókedv nem csak az intellektuális tényezők függvénye, nagy szerepe van benne a motivációnak és az érzelmeknek is. Fontos a sok érzékszervi, megfigyelési, manipulatív tevékenységre épülő tapasztalatszerzést.

Hatékony önálló tanulás

A hatékony önálló tanuláshoz alapvető készségekkel, képességekkel kell rendelkezni. Az írás, olvasás, számolás, az IKT eszközök használata, amelyek lehetővé teszik, hogy képes legyen az enyhén értelmi fogyatékos tanuló önálló ismeretek szerzésére. Képes legyen felismerni, hogy miben tud elsajátítani új ismereteket, és tudjon segítséget, tanácsot, információt kérni. Legyen képes közös munkában, csoportban dolgozni.

5.5.3. Ajánlás a Nat műveltségi területek százalékos arányára

Műveltségi területek	1–2. évfolyam	3–4. évfolyam	5–6. évfolyam	7–8. évfolyam	9–10. évfolyam
Magyar nyelv és irodalom	28–40	23–38	14–21	13–16	11–14
Idegen nyelvek	–	4–8	11–18	10–19	8–11
Matematika	12–20	12–19	14–18	10–16	8–14
Ember és társadalom	4–8	4–8	7–11	10–16	6–16
Ember és természet	4–8	4–8	7–11	13–19	14–20
Földünk – környezetünk	–	–	7–11	6–10	6–8
Művészetek	12–16	15–19	15–19	6–16	3–14
Informatika	4–8	4–8	3–7	6–10	3–8
Életvitel és gyakorlat	4–8	4–8	7–11	3–10	3–8
Testnevelés és sport	20–24	18–20	18–20	18–20	4–18

5.5.4. A Nat alkalmazása a tanterv készítésénél

A helyi tanterv készítésénél a Nat-ban foglaltak az irányadók, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak, és fejlesztendő készségek és képességek (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) mindenkor a tanulók fejlődésének függvénye.

A műveltségi területek tartalmi segítenek abban, hogy a tanulói képességek mind magasabb szintre fejlődjenek az egyénileg meghatározott lehetőségek határain belül.

Az egyes műveltségi területekre vonatkozó ajánlások:

5.5.5. Műveltségi területek

5.5.5.1. Magyar nyelv és irodalom

A magyar nyelv a tanulás célja és egyben minden ismeretszerzés eszköze is. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók nevelésében kitüntetett helye van. Célja és feladata a szókincsfejlesztés és - gazdagítás, a növekvő igényű helyes nyelvhasználat erősítése, a nyelvi hátrányok csökkentése. Feladata az eredményes olvasás-, írástanulás feltételeinek megteremtése, e speciális készségek kialakítása, megerősítése. Kiemelkedő szerepe van a nyelv rendszerére, a helyesírásra vonatkozó alapvető tudás elsajátításában.

Az irodalmi ismeretek célja, hogy műveken keresztül gazdag tapasztalatokhoz juttassa a tanulókat a világról, az emberi természetéről, az emberi létről, érzelmekről, a valósághoz való sokrétű viszonyulásról.

A magyar nyelv és irodalom műveltségi területnek meghatározó szerepe van az önálló tanulás kialakításában, az önműveléshez szükséges képességek fejlesztésében.

A műveltségi terület kiemelt rehabilitációs/rehabilitációs feladatai

- a) Az olvasás elsajátításához szükséges hármasszociáció megerősítése:
 - vizuális észlelés – jelfelismerés,
 - akusztikus észlelés – hangok differenciálása,
 - a beszédmotoros észlelés fejlesztése.
- b) A téri és síkbeli tájékozódás fejlesztése.
- c) Grafomotoros készségek fejlesztése.
- d) Az olvasott szavak és a köztük lévő grammatikai viszonyok felismertetése.
- e) Szavak olvasásának begyakorlása – szóemlékezet, vizuális, akusztikus memória fejlesztés.
- f) Szövegösszefüggések megláttatása, szövegértés fejlesztése.
- g) A helyesírási szokások megerősítése.

Fejlesztési feladatok

Kommunikációs képességek fejlesztése különféle élethelyzetekben.

A tanult nyelvi fordulatok alkalmazása tanulási helyzetben és a spontán beszédben is.

A kommunikációs helyzetnek megfelelő kulturált nyelvi magatartás, viselkedés fejlesztése, gyakorlása.

Önismeret erősítése. Véleménynyilvánítás, mások véleményének meghallgatása.

A szövegtartalmat, a beszélő szándékát tükröző kommunikáció eszközeinek alkalmazása fokozódó önállósággal. Figyelem, gondolkodás, emlékezőképesség, analízáló, szintetizáló képesség fejlesztése.

A tanulók passzív és aktív és szókincsének gazdagítása.

Összerendezett íráskép kialakítása az egyéni adottságok mellett. Az írás eszközszintű műveleteinek gyakorlatai: másolás, tollbamondás, emlékezetből írás fokozatai.

Mozgás, finommotorika, ritmusfejlesztés, szem-kéz koordináció, optikus differenciáló képesség, vizuális észlelés fejlesztése.

Az önkorrekcións képesség fejlesztése, hibakeresés, -javítás, helyesírási probléma-helyzetek felismertetése.

Helyesírás fejlesztése másolással, tollbamondással, illetve emlékezetből történő írásbeli feladatokkal. Vizuális, akusztikus, fonematikus észlelés, érzékelés fejlesztése.

5.5.5.2. Idegen nyelvek

Az élő idegen nyelv tanításának, tanulásának céljait a tanulók szükségletei határozzák meg.

A szülők igényei, a tanulók fejlettsége szerint az iskola hozhat döntést a hetedik évfolyam előtt megkezdett idegennyelv-tanulás ügyében.

Az idegen nyelv tanításának alapvető célja a kellő motiváció és késztetés a nyelv tanulása iránt, sikerélményekhez juttatni a tanulót a későbbi nyelvtanulás érdekében.

A nyelvtanulás a természetes nyelvelsajátításra épül. Az idegen nyelv elsajátítása során a tanulók olyan nyelvi tevékenységekben vesznek részt, amelyek értelmi szintjüknek, fejlettségüknek megfelelnek.

A nyelvtanulási stratégiák között fontos szerep jut a játékos tevékenységeknek, az egyszerű élethelyzetek modellezésének, ismert helyzetek, tartalmak idegen nyelven történő értelmezésének.

Természetes része a tanuló tanórai beszédének a magyar nyelvű kérdés és válasz, amelyet párhuzamosan használnak az idegen nyelvvel együtt. A nyelvtanulás középpontjában a motiváció fenntartása, a hallott szöveg (kérdés, utasítás, cselekvés stb.) megértése, fejlesztése áll.

Az idegen nyelv olvasásának, írásának tanítása csak a tanulóban erősödő igény alapján kívánatos. Az idegen nyelv tanulása nem önmagáért történik, hanem az idegen nyelvi környezetben az elemi kommunikáció és kapcsolattartás érdekében, az egyszerű információk felfogása, megértése céljából.

A sikeres nyelvtanulás érdekében szükség van a hosszabb időkeretre, a folyamatos gyakorlásra.

Fejlesztési feladatok

– Beszédszándék

Az idegen nyelven történő megszólaltatás gátlásainak oldása. Szükségletek, motívumok felébresztése az idegen nyelv tanulása iránt. Idegen nyelvű információhordozók iránti kíváncsiság felkeltése. Az Európában való eligazodás, kommunikálás igényének felkeltése.

– Beszédértés

Az idegen nyelvi témákban feldolgozott, begyakorolt szavak megértése, értelmezése. Egyszerű – a témához kapcsolódó – kérdések felfogása, megválaszolása. Kapcsolatfelvétel a tanult témakörökben. Kérdések, igények egyszerű kifejezése.

– Beszédkészség

– Képesség – a tanult témákban – egyszerű kérdések megfogalmazására és azok megválaszolására.

5.5.5.3. Matematika

A gyakorlás folyamán, a kognitív képességeket szem előtt tartva növelhetjük a tanulók intellektuális kapacitását.

A műveltségi terület kiemelt rehabilitációs/rehabilitációs feladatai

- a) A tanulás eszközeinek célszerű használata.
- b) Kíváncsiság ébrentartása, az önbizalom folyamatos megerősítése.
- c) Ismeretek mozgósítása bemutatott analóg helyzetekben, alkalmazás a próbálgatások szintjén.
- d) Cselekvésben jelentkező problémák segítségével, majd segítség nélkül való felismerése, megbeszélése, megoldása próbálkozással. Az eredmény ellenőrzése.
- e) Tárgyak, személyek, alakzatok, jelenségek, mennyiségek megfigyelése, a látottak értelmezése, és a tapasztalatok összefoglalása.

- f) A mennyiségállandóság, a mennyiségek közötti tájékozódás és a becslés képessé-gének kialakítása.
- g) A matematika tanulásához szükséges fogalmak fokozatos megismerése.
- h) A közös cselekvéshez, munkához szükséges tulajdonságok, képességek felépítése, szokások kialakítása.
- i) A tantárgy iránti tanulási kedv folyamatos szinten tartása. Az önfejlesztés igényének támogatása, értékelése. Az önismeret, az ön-szabályozás képességének fejlesztése.
- j) Az alkotás örömeinek átélése. Az érzelmi, akarati életük fejlesztése, az együttéléssel kapcsolatos értékek megismertetése, elfogadtatása.
- k) Mindennapos probléma megoldásának elképzelése, sejtés megfogalmazása. A képzelt és a tényleges megoldás összevetése.

Fejlesztési feladatok:

A térben és időben, valamint a világ mennyiségi viszonyaiban való tájékozódás saját élményből kiindulva.

A megszerzett tudás, az elvont fogalmak, szabályok, összefüggések stb. felhasználása, kezdetben ismert, majd ismeretlen szituációkban.

A problémamegoldó képesség megszerzése a próbálkozás útján, majd racionális szinten.

Kérdések megfogalmazásának, állítások bizonyításának, a véleményalkotás képességének kialakítása.

A kiválogatás, összehasonlítás, csoportosítás gondolkodási műveleteinek segítségével a matematikai fogalmak, a mennyiségi viszonyok, valamint a mennyiségállandóság fogalmának kialakítása.

A számolási készség fejlesztése változatos gyakorlati feladatok segítségével.

Műveletek írásban való végzése, a szóbeli számoláson túl a műveleti sémákra (analógiákra) való emlékezés.

Cselekvési sorrend tervezése; megoldáskeresés: lehetséges megoldások kiválasztása, megoldása készen kapott sémák szerint, algoritmusok segítségével, később alternatív gondolkodás mentén.

A feltételezés és a valóság összehasonlításának a képessége az eredmény helyességének megítélésében.

A segítségkérés és -elfogadás képességének, valamint az együttműködési képesség fejlesztése, kialakítása.

A gyakorlatban megfigyelt tulajdonságok megnevezése, a lényeges jegyek kiemelése.

A látottak elemzése, összehasonlítása, a különbségek felfedezése.

A tájékozódási képesség fejlesztése térben, időben és a mennyiségek között a gyermek ismereteihez igazodva.

A finommotorika, a térlátás, a szem-kéz koordináció fejlesztése.

Mennyiségek elképzelése, cselekvéshez, történéshez fűződő megfogalmazással.

A tulajdonságok kiemelése, a tulajdonságok összehasonlítása, a különbségek felismerése.

Megadott szempont szerint összefüggések keresése a látszólag különböző dolgok között.

A tapasztalatok gyűjtése alapján kérdések megfogalmazása.

Az ítélőképesség fejlesztése.

5.5.5.4. Ember és társadalom

A tartalmak elsajátításakor figyelembe kell venni a tanulók gyógypedagógiai-pszichológiai jellemzőit, ezért előnyben kell részesíteni a saját-élményű tevékenységeket. A személyes élmény segíti annak a belátását is, hogy a jelen eseményei nagymértékben a múlt eseményeinek eredményei, és mai életünk hatást fog gyakorolni a jövő nemzedékek sorsára is, azaz a történelemnek, a társadalom eseményeinek mi magunk is részesei vagyunk.

A fejlesztés kiemelt területként kezeli a személyiség és az emberi jogok tiszteletére nevelést, a szociális érzékenységet, az értékvédő magatartás kialakítását, a környezetért érzett felelősséget.

A műveltségi terület kiemelt rehabilitációs/rehabilitációs feladatai

- Az időészlelés fejlesztése saját élményen keresztül, majd pedig, az évtizedek, évszázadok, évezredek, az emberöltő megértése.
- Az idő múlása és a korok emberének, társadalmának, környezetének változása, összefüggések felfedeztetése. Az egyén és társadalom kapcsolata, egyén, család, közösség, nemzeti társadalom, a világ nemzetei.
- Emberi magatartásformák és élethelyzetek megfigyelésének, az információgyűjtés technikájának fejlesztése. Az információ forrásainak megkülönböztetése, bizonyosan hiteles, nem bizonyosan hiteles, hiteltelen.

- A tér és idő kapcsolatainak bemutatása, ezek felfedeztetése.
- A kommunikációs képességek fejlesztése.
- A képzelet, a kreativitás alakítása, fejlesztése.
- Tapasztalatok szerzése a valós, a lehetséges és a lehetetlen megítéléséhez, valóság és a fikció közötti különbség érzékeltetése, szemléletes bemutatása.
- A megtartó emlékezet, az akaratlagos figyelem fejlesztése.
- Az önálló tanulás képességének fejlesztése. Kritikai gondolkodás fejlesztése.
- Az együttműködésen alapuló tanulás fejlesztése kooperatív technikák alkalmazása.

Fejlesztési feladatok:

Régen és ma érzékelése, események beazonosítása saját élményből. A saját szerep, a saját feladat, a saját felelősség felismerése. A különböző közösségekben való létezés formáinak, lehetőségeinek ismerete. Ismeretszerzés a szabadság, felelősség, emberi helytállás jelentőségéről. Erkölcs és vallás helye, szerepe az egyén és társadalom szempontjából.

Történelmi események okainak és következményeinek elemzése fokozatosan csökkenő segítségnyújtás mellett. Költségvetési, gazdálkodási ismeretek a családi költségvetéstől az államháztartásig. A munkavállalás gyakorlata.

5.5.5.5. Ember és természet

A tanulók ismeretelsajátításában a természeti-környezeti világ elemi megismerésének lehetősége tűzhető ki célul. Ugyanakkor nagyobb hangsúlyt kap a szemléletformálás, a természethez való pozitív viszonyulás megteremtése, az egyén és a társadalom számára fontos konstruktív magatartás- és viselkedésformák elsajátítása.

E területen szerzett műveltség fontos eszköze az egészséges életmód, életvitellel, környezettudatos viselkedéssel kapcsolatos szabályok elsajátításának is.

A műveltségi terület kiemelt rehabilitációs/rehabilitációs feladatai

- Figyelem-, emlékezet fejlesztése, a kíváncsiság, az érdeklődés felkeltése.
- Kérdésfeltevés, kérdések megfogalmazásának tanítása.
- A kommunikációs képességek és készségek fejlesztése.

- A saját testkép, testséma kialakítása, majd pedig a térérzet alakítása, megerősítése, viszonzszavak pontos használata, az idő múlásának érzékelése, felfogása, az idői és téri változás észlelése, értelmezése.
- A gondolkodási funkciók, műveletek fejlesztése. Analizáló, szintetizáló képesség fejlesztése. Ok-okozati összefüggések, probléma felismerés, megoldások keresése.
- Szokások, szokásrendszerek kialakítása.
- A tanulási szokások (megfigyelés, vizsgálódás, lejegyzés, feladatmegoldás, értelmezés, irányított ismeretszerzés) kialakítása, megerősítése.
- Kísérletek, saját tapasztalat, a természettudományos ismeretek és a hétköznapi élet tapasztalatai közti összefüggések felismerése, erősítése.

Fejlesztési feladatok

- Anyagok és halmazállapotok megkülönböztetése a hétköznapi élet példáival.
- Az élőlényekkel kapcsolatos fogalmak gazdagítása, csoportokba sorolás, életműködés felfedeztetése konkrét példákon.

Az élőlények érzékelhető jegyeinek megállapítása – összehasonlítások, elvonatkoztatások.

- Tapasztalatok, ismeretek gyűjtése a természet könnyen megfigyelhető és felfogható ciklusaival kapcsolatban; a mindennapok időviszonyai.
- Állandóság és változás felfedezése irányítással, egyszerű példákkal.
- Tájékozódás a közvetlen környezetben, a szűkebb lakótérben, lakóhelyen. Ismeretek a földrajzi környezetről konkrét tapasztalatokból merítve.
- Az élő és élettelen közötti különbség, az életjelenségekhez kötött élet-értelmezés elemi ismeretei.
- Törekvés az ember számára fontos egészségmegőrző szokások elsajátítására: egészséges táplálkozás, tisztálkodás, mozgás.
- A használati tárgyak anyagainak felismerése, az anyagfogalom biztos használata.
- A hétköznapi folyamatokban előforduló energiafajták és energiahordozók bemutatása példák segítségével.
- Egyszerű megfigyeléseken, tapasztalatokon alapuló időjárás-megfigyelés, a változások értelmezése.

- Az élővilágban működő egyensúly szerepének bemutatása az életből vett példákon keresztül.
- Ismeretszerzés saját szervezete működéséről, felépítéséről – megfigyelések, vizsgálódások, konkrét tapasztalatok segítségével.
- A gyakoribb betegségek megelőzése, a gyógyítás mindenki számára elérhető módozatainak ismerete, a környezet és az egészség közötti kapcsolat felismerése, az emberi szervezetet veszélyeztető anyagok hatásainak megismerése.
- Önismeret, önfogadás, egészségmegóvás készségének fejlesztése.
- A háztartás, a környezet ismert és használt egyszerű gépeinek működtetése, a fizikai ismeretek alkalmazása a működtetés során.
- Felismertetni a kémiai ismeretekhez kapcsolódó környezeti problémákat.
- A háztartási szerek használatával, tárolásával kapcsolatos elővigyázatossági szabályok megismerése.
- Felelősségérzet kialakítása és fejlesztése magunk és környezetünk iránt, ok-okozati összefüggések, következmények felismerése, következtetések levonása.

5.5.5.6. Földünk és környezetünk

A mindennapokban is jól használható gyakorlati példákon és tapasztalatokon keresztül sajátíthatják el a földrajzi térben történő eligazodás alapvető eszközeit, módszereit.

Az egyszerű, elemi földrajzi ismeretek átadása, az általános és a speciális képességek fejlesztésére, a specifikumokra figyelve történik – a rehabilitációs, rehabilitációs célokat, feladatokat hordozva.

A műveltségi terület kiemelt rehabilitációs/rehabilitációs feladatai

- A gondolkodási funkciók fejlesztése: megfigyelés, elemzés, összehasonlítás, elvonatkoztatás, probléma-felismerés, ok-okozat összefüggés meglátásának képessége.
- A rövid és a hosszú távú figyelem és emlékezet fejlesztése.
- A rész-egész viszony a valóságban, a térképi ábrázolásban. A valóság és térképösszefüggéseinek felismerése.
- Biztos tájékozódás megteremtése a közvetlen térben. Tájékozódás biztonsága a síkban, a jelek, a szimbólumok világában.
- Tájékozódási feladatok, téri viszonyok felismerése, megértése; valamely tárgy, objektum tényleges és viszonylagos helye, helyzete.

- Az idő észlelés fejlesztése. Időrend, periódus a természetben, a folyamatokban.
- Kommunikációs képességek – kérdezni tudás, szakkifejezések használata.
- Tanulási szokások megerősítése: térképek, információhordozók használata, önálló ismeretszerzés egyszerű szövegből, a tankönyv, a feladatlap, munkalap használata.

Fejlesztési feladatok

- Ismeretszerzés, tanulás - a földrajzi környezetben történő eligazodás képességének fejlesztése, információk szerzése, kezelése.
- Tájékozódás a földrajzi térben és időben.
- Tájékozódás földrajzi-környezeti kérdésekben, folyamatokban.
- Tájékozottság a hazai földrajzi-környezeti folyamatokban.
- A hétköznapi életben felhasználható földrajzi-környezeti tudás elemeinek elsajátítása, folyamatos gyarapítása.
- Tájékozottság a regionális és globális földrajzi-környezeti kérdésekben – a természetföldrajzi övezetesség társadalmi-gazdasági életben való megnyilvánulásainak felismertetése példákon keresztül.
- A világgazdaság működésének a napi életünkre gyakorolt hatásai példák segítségével.

5.5.5.7. Művészetek

Az iskolai nevelés, oktatás rehabilitációs célú feladatainak megvalósításában kiemelt szerepe van a gyakorlati tevékenységeknek, mert általuk az ismeretek élményszerűvé válnak, segítik a mélyebb megismerést, fejlesztik a kreativitást. A tevékenységek, az alkotások széleskörű kínálata lehetőséget teremt az egyéni adottságok kibontakoztatására, a differenciális megvalósítására.

A műveltségi terület kiemelt habilitációs/rehabilitációs feladatai

- Önismeret, önértékelés, társas kapcsolatok, a pozitív alkalmazkodóképesség, kapcsolatteremtő és együttműködési képesség fejlesztése.
- Képzelet, kifejezőkészség, kreativitás, fejlesztése.
- Harmonikus mozgás kialakítása, fejlesztése.
- A figyelemkoncentráció, a tartós figyelem és az emlékezet fejlesztése.
- Az esztétikai érzékenység készségeinek alapozása, fejlesztése.

- A térlátás fejlesztése, pontos képzetek kialakítása a valós térről, időről, az anyag, forma, funkció, szerkezet, szín, fény és mozgás viszonyairól.
- A kommunikációs képességek fejlesztése szóban, ábrázolásban, befogadásban.
- A finommotorika, a kreativitás, az eszközhasználati készség fejlesztése.
- Az ismeretszerzési, a tanulási képességek fejlesztése.
- Az érzékszervi tapasztalatszerzés fejlesztése, az érzelmi nevelés, érzékszervi kultúra gazdagítása.
- Felelősségérzet kialakítása és fejlesztése magunk és környezetünk iránt, ok-okozati összefüggések, következmények felismerése, következtetések levonása.

Fejlesztési feladatok

- Téri helyzetek leírása szóban, megjelenítése szabadkézi rajzban.
- Egyszerű közlő ábrák értelmezése.
- A kezdeményező, az alkotó magatartás kialakítása, fejlesztése.
- Változatos technikák alkalmazása az önkifejezésben, az alkotásban.
- Az egyéni ízlés, stílus érvényesítése a saját tárgy készítésében.
- A művészi alkotásokban megismert konfliktusok értelmezésével a toleráns, másokkal szemben empátikus személyiség kialakításának segítése.
- Zenei képesség fejlesztése (írás-olvasás, énekhang, zenei memória, fantázia)

Az életvezetés során adódó krízishelyzetek humánus kezelését szolgáló képességek fejlesztése.

5.5.5.8. Informatika

A műveltségi terület – igazodva az informális társadalmi elvárásokhoz – középpontjába a munkához, az életvitelhez kapcsolódó praktikus ismeretszerzést és készségfejlesztést állítja.

A mindennapi élet szerves részeként jelenlévő informatikai ismeretek, illetve az informatikai ismerethordozók használatának készsége, az esélyegyenlőség megteremtése, az életvitel céljából is kiemelkedő jelentőségű. A tanulóinknak képessé kell válniuk az informatika eszközzrendszerének alapvető használatára.

A műveltségi terület kiemelt rehabilitációs/rehabilitációs feladatai

- Érzékszervi megismerések.
- Térbeli, időbeli tájékozódó képesség fejlesztése.
- Összehasonlítás, azonosítás, megkülönböztetés műveleteinek gyakorlása.
- Szabályfelismerés, tervező, rendszerező, döntési képesség fejlesztése.
- Csoportosítások, következtetések.
- Algoritmikus és problémamegoldó gondolkodás fejlesztése.
- A gyors, pontos, koordinált mozgásos reagálóképesség fejlesztése.
- A figyelem, az emlékezet, az akarat, az alkotó képzelet fejlesztése.
- Felismerő, rendszerező képesség, szerialitás fejlesztése.
- Analízis, szintézis.

Fejlesztési feladatok

A számítógépes technika felhasználása a tudás bővítésére, kezdetben segítséggel, később önállóan is.

- A hálózat eszközként való használata ismeretek gyűjtéséhez, kapcsolatok építéséhez, problémák megoldásához.
- Gyakorlati problémák megoldása a dokumentumok készítésével.
- Eligazodás a logikai rendben meglévő információforrások között, használatuknak megtanulása, szokások kialakítása.

5.5.5.9. Életvitel és gyakorlat

A tanuló egyediségének, megváltozott tulajdonság-együttesének figyelembevételével hozzájárul a cselekvési, a szociális, a kommunikációs kompetenciák kialakításához. A sérülés-specifikus jegyek figyelembevételével épít a NAT ezen műveltségi területen megfogalmazott alapelveire, kiemelt fejlesztési területeire, fő témaköreire, feladataira.

A műveltségi terület kiemelt rehabilitációs /rehabilitációs feladatai

- A gondolkodási funkciók, műveletek fejlesztése: azonosságok, különbségek, csoportosítások, szabálykeresések, analógiák, felismerése, összefüggések megoldása, ok-okozat felfedezése.
- A probléma felismerő, a tervező, alakító, konstruáló képesség fejlesztése, kíváncsiság, motiváltság ébrentartása.
- A cselekvőképesség fejlesztése, önellátás, környezetellátás technikáinak elsajátítása, alkalmazása.

- Motorikus képességek fejlesztése, szabályozott akarati mozgások, mozdulatok továbbfejlesztése. A kar-kéz sebeségének és ütemének alakítása.
- A munkához való helyes viszonyulás, az érzelem, akarat, kitartás céltudatos fejlesztése.
- A reális énkép, önismeret kialakítása, távlati lehetőségek felismerése, az önfejlesztő magatartás elfogadtatása.
- Szociális képességek fejlesztése.

Fejlesztési feladatok

- A saját élményen, tapasztalaton alapuló egészségmegővés problémakörének felismerése, személyes lehetőség és szerep az életvezetésben, az egészség megővésában, életvezetési problémák felismerése a családi környezetben, a testi-lelki-szociális egészség megőzésében.
- Tapasztalatszerzés a mesterséges környezetről, szabálykövető magatartás a mesterséges környezetben, anyagok, formák, egyszerű szerkezetek megfigyelése, az anyagalakító tevékenység műveletei.
- Gazdálkodás az anyaggal, energiával, a munkával és az idővel.
- Az egyéni tulajdonságok és eredményesség összefüggései a tervezés, szervezés, kivitelezés során.
- Önértékelő-, ítélőképesség, az individuális különbségek megfogalmazása.
- A napi ismétlődő háztartási feladatok felismerése, tevékenységek ön- és környezetellátásban, gyakorlottság az egyszerűbb háztartási munkában, szerszámok, gépek használatában, a szolgáltatások igénybevételében.
- Tapasztalatszerzés a jövedelem beosztásában, tudatosság a takarékosságban.
- Érzékenység a közvetlen környezet, a lakás formai, esztétikai világában, az otthon nyugalmanak, mint értéknek, örömforrásnak elfogadása, szükségletek és lehetőségek felismertetése egyéni sajátosságok szerint.
- A minőség, a tudatos fogyasztás ismeretei, reklámok értelmezése, szelektálás, viszonyulás.
- Az egyéni adottságok megismerésén alapuló önismeret fejlődése, tapasztalatok a legfontosabb pályákról, a hozzájuk vezető utakról,

lehetőségekről, valóság és a vágyak valamint a realitások összehangolása.

5.5.5.10. Testnevelés

Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók esetében gyakori a helytelen testtartás, mozgásos ügyetlenség, a diszharmonikus, az inkoordinált mozgás. A tanulók egy részénél mozgásfogyatékoság nehezíti a cselekvéses tanulást, aktív mozgástevékenységet. Mindezek szükségessé teszik, hogy az általános testnevelés körét kibővítve, a gyógypedagógia és ezen belül a szomatopedagógia eszközrendszere segítse eljuttatni a tanulókat a rendszeres testedzés, a mozgásos játéktevékenység öröméhez, a mozgásbiztonsághoz.

A műveltségi terület kiemelt rehabilitációs/rehabilitációs feladatai

- Erősítse a mozgásigényt, a kezdeményezőkézséget, bátorítson mozgásos feladatok, gyakorlatok elvégzésére.
- Tanítson mozgásos játékokban való együttműködésre, szabálytartásra, a játék örömére.
- Fejlessze a mozgásos alaptechnikák elsajátításának képességét, a kitartást, az állóképességet. Kiemelt feladat az általános kondicionálás, a test hajlékonyságának, a végtagok ügyességének fejlesztése, a gyorsaság, az ugró, a dobó, az egyensúlyozó képesség alakítása, a tanuló biológiai állapotának, terhelhetőségének függvényében.
- A saját testen való biztonságos tájékozódás kialakítása (függőleges és vízszintes zónák), a téri viszonylatok pontos felismerése, viszonzyszavak felfogása, használata, a téri biztonság erősítése.
- A szép testtartás, a harmonikus mozgás fejlesztése.
- A tartós figyelem, a fegyelmezett feladat-végrehajtás fejlesztése, a felelős magatartás beláttatása.
- Önismereti képesség fejlesztése, önállóság, a versenyszellem erősítése.

Fejlesztési feladatok

- Az erő, az állóképesség, a gyorsaság, az ügyesség növelése.
- Koordinációs képesség, mozgástanulási képesség, mozgásszabályozó képesség, mozgásalkalmazkodó képesség, egyensúlyozó képesség, ritmusképesség, reakciók, téri tájékozódó képesség fejlesztése.
- Jellemtulajdonságok – akarat, bátorság – fejlesztése.

- A megosztott figyelem képességének automatizálása.
- Helyzetfelismerő képesség fejlesztése.
- Tartásjavító és korrigáló gyakorlatok, prevenció és rehabilitációs feladatok, sporteszközök alkalmazásával is.
- Önállóan végezhető mozgásfejlesztő, kondicionálást biztosító gyakorlatok.

5.6. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció

A gyógypedagógiai nevelés egészét átható habilitációs, rehabilitációs nevelés célja az enyhén értelmi fogyatékos fiatalok szocializációja, eredményes társadalmi integrációja. A fogyatékoságból eredő hátrányok csökkentését segítő programok az iskola sajátos nevelési igényű tanulóira irányuló helyi tantervnek részeként működnek. Megjelenhetnek tréning formájában, tantárgyi témaként, egy-egy terület önálló fejlesztési programjaként, beépülhetnek a tanítási órán kívüli (vagy diákkotthoni, kollégiumi) programokba.

A gyógypedagógus, a terapeuta – esetenként más szakember véleményének figyelembevételével – készíti el a fejlesztő programot, amely a tanuló sajátos nevelési igényeire, és egyedi tulajdonságainak fokozatos kibontakozását szolgálja.

A fejlesztés a tanítás-tanulás folyamatában megmutatkozó fejletlen vagy sérült funkciók korrigálására, kompenzálására, az eszköztudás fejlesztésére, a felzárkóztatásra, a tanulási technikák elsajátítására, a szociális képességek fejlesztésére, az önálló életvezetésre irányul, és a programokon, tréningeken keresztül valósul meg.

A habilitációs, rehabilitációs tevékenység lényeges eleme a folyamatos vagy szakaszos pedagógiai diagnosztizálás. Szolgálja a korrigáló, kompenzáló tartalmak, eljárások, terápiás eszközök tervezését, megelőzheti a további – másodlagos – tünetek megjelenését. A habilitációs, rehabilitációs tevékenység során a fejlesztő programok készítésekor és elemzésekor elsődlegesen azt kell figyelembe venni, hogy a gyógypedagógiai nevelés, a terápiás eljárás és eszközrendszer miként tud vagy tudott hozzájárulni a pszichikai, a fiziológiai funkciók zavarának korrigálásához, kompenzálásához, a funkcionális képességek csökkenéséből, a funkciók fejletlenségéből eredő zavarok kezeléséhez, a szociális szféra akadályozottságából származó hátrányok csökkentéséhez.

5.7. A halmozottan sérült enyhén értelmi fogyatékos tanulók oktatása

Az enyhe értelmi fogyatékosághoz sok esetben társul más fogyatékosági típus is. A halmozottan sérült enyhén értelmi fogyatékosok oktatásában, nevelésében elsődleges szempont a társuló fogyatékosokra vonatkozó Irányelvek figyelembe vételével készített egyéni fejlesztési terv összeállítása más szakirányú gyógypedagógus, terapeuta, gyógypedagógiai tanár javaslatának kikérésével.

Kiemelt cél a szükséges gyógyászati segédeszközök, speciális fejlesztőeszközök és oktatástechnikai felszerelések balesetmentes és célszerű használatának, megóvásának megtanítása.

Áttekintő kérdések

1. Milyen kritériumai vannak az értelmi fogyatékosoknak?
2. Milyen csoportjai (kategóriái) vannak IQ szerint az értelmi fogyatékosoknak?
3. Mi jellemzi az enyhén értelmi fogyatékos tanulókat?
4. Milyen pedagógiai szakaszai vannak az enyhén értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének?
5. Milyen céljai és feladatai vannak az enyhén értelmi fogyatékos tanulók pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitációjának, rehabilitációjának?

6. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztése

6.1. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanuló

A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók igen eltérő egyéni adottságokkal bírnak, fejlesztésük során egyénenként is eltérő nevelési, oktatási igények és szükségletek jelentkeznek. A fejlesztés szokásos útjait, módszereit jelentősen módosítja a kommunikáció és a beszéd fejlődésének sajátos útja, a megismerő funkciók késleltetettsége, a lassúbb tanulási tempó, a figyelem ingadozása, az alacsonyabb fokú terhelhetőség. Mindezek konkrétan megfigyelhető és mérhető fejlődésbeli elmaradást okoznak ép kortársaikhoz viszonyítva.

A középsúlyos értelmi fogyatékosokat másképpen *képezhető* értelmi fogyatékosoknak nevezik. Tantervük eltér az enyhe értelmi fogyatékosokétól (akik *oktatható* értelmi fogyatékosok), mivel felnőttként nem lesznek önállóak. Náluk csak olyan készségek kialakítása jöhet szóba, mint a személyi higiénia, egyszerűbb háztartási teendők elvégzése, illetve felkészítés a védett munkahelyeken való munkára. Pénzzel nem tanulnak meg bánni, legfeljebb egyszerű vásárlást képesek lebonyolítani. Tanításuk a túlélési készségek elsajátítására koncentrál, például a gyakran használt jelek és szimbólumok felismerése, a pénzürmék felismerése és használata, az idő megmondása fél- vagy negyedórás pontossággal stb. Többet meg tudnak tanulni olvasni, de csak olyan szinten, ami a dekódoláshoz elegendő, a megértéshez már nem. A számokat is felismerik, de manipulálni már nem tudnak velük. Nyelvi vonatkozásban gyakoriak náluk az artikulációs problémák, a szókincs és a szintaxis pedig erősen korlátozott.

Gyakoriak a párhuzamos fogyatékoságok, amelyek az értelmi fogyatékoságot előidéző okkal, vagy egy fokozott megbetegedési hajlammal függenek össze. Ilyen zavarok jelentkezhetnek az érzékszervi funkciókban, a beszédszervek funkcióiban, a finom motorikában, valamint a fokozott görcskészségben és a belső szervek megbetegedéseiben.

A kognitív fejlődés a normálhoz viszonyítva jelentősen lelassúbbodott és behatárolt. A középsúlyos fokban sérült értelmi fogyatékosok tanulását a cselekvő-szemléletes felfogás és feldolgozás jellemzi. Érdeklődésük a direkt szükségletek kielégítésére irányul. Beszédkommunikációs készsé-

geik – tartalmilag, grammatikailag, szintaktikailag – erősen megkésve, szabálytalanul és hibásan alakulnak ki. Mozgásfejlődésüket a kisgyermekre emlékeztető mozgáslefoyas, hiányos koordinációs képesség, tartási hibák, motoros diszfunkciók jellemzik. Szociális magatartásuk átfogóan sérült.

Csoportok	IQ
Enyhe	50–69
Középsúlyos	36–49
Súlyos	20–35
Igen súlyos	20 alatt
Együtt Szubnormális Értelmi fogyatékoság	0–69

1. táblázat:

Az értelmi fogyatékosok kategorizálása

A középsúlyos fokban sérült értelmi fogyatékosok személyiségfejlődését elsősorban a speciálisan szervezett nevelési rendszer, illetve a gyógy-pedagógiai (oligofrénpedagógiai) tevékenység segíti. Ezáltal a kommunikatív és kognitív funkciók zavarai kisebb mértékben, az emocionális és szociális fejlődés zavarai nagyobb mértékben csökkenthetők. Ennek a nevelésnek a célja, hogy a középsúlyos fokban sérült értelmi fogyatékosok képessé tegye adekvát munkavégzésre, egyszerű társadalmi kapcsolatok kialakítására, hogy ezáltal társadalmilag védett élethelyzetben kiegyensúlyozott, értelmes életet tudjon élni.

A felnőtt középsúlyos fokban sérült értelmi fogyatékosoknak egész életükben közvetlen irányításra és vezetésre van szükségük, önálló életvezetésre nem képesek. A munkatevékenységben csak egyszerű részfolyamatokat tudnak elvégezni. A családban és az intézményi közösségekben megfelelő szociális magatartást mutatnak.

6.2. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók nevelési, oktatási szempontú jellemzői

A testi és a lelki fejlődés közötti ütembeli eltérés az iskoláskort elért gyermeknél szükségessé teszi a korai fejlesztés és óvodai nevelés során alkalmazott fejlesztő eljárások folytatását.

A tanulók eredményes fejlesztése – együttműködve a szülői házzal – folyamatos, egymásra épülő gyógypedagógiai tevékenységet igényel. A nevelésnek elsődlegesen a kommunikációs és szocializációs képességek, a pszichés funkciók fejlesztését és a mozgásállapot javítását kell biztosítani. A sikeres tanítás-tanulás feltétele a jól átlátható, tagolt és ösztönző tanulási környezet, a kis lépésekben történő haladás, a gyakori ismétlés.

Optimális fejlesztést csak az egész életre szóló védő-irányító, de az önálló személyiséget is kibontakoztató nevelés biztosíthat, amely arra törekszik, hogy a tanulók képességeik maximumát ériék el.

A gyógypedagógiai nevelésnek támaszkodnia kell a tanulók meglévő képességeire, pozitív tulajdonságaikra és érzelmi kötődéseik gazdagságára. Ezek folyamatos fejlesztése, aktivizálása valamennyi nevelési helyzetben az alábbiak figyelembevételével történik:

- a) Az ismeretszerzés, a feldolgozás és alkalmazás során vezetésre, segítségre, folyamatos irányításra van szükség.
- b) A tanulók fogékonyabbak a szenzorikus és mozgásos közlések befogadására, ezért a fejlesztés eredményesebb szemléletes képi rávezetéssel, cselekvésbe ágyazott ismeret-szerzéssel.
- c) Az ismeretszerzés tervezésénél számolni kell a tanulók rövid idejű odafordulásával és tevékenységi kedvével, a figyelemlkoncentráció zavarásával, a verbális tanulás nehezítettségével, az alacsony motiváltsággal.
- d) A tanulási tempó, a bevézés jelentős változása, a tanulási helyzetekhez való kötődés, a bizonytalan megőrzés, a pontatlan felidézés igényli a fejlesztés idejének növelését, a fokozott mennyiségű és eltérő helyzetekben végzett gyakorlást.
- e) A fejlesztés, nevelés során folyamatosan szem előtt kell tartani a szociális képességek területén jelentkező akadályozottságok (pl. a normakövetés képességének zavara, a kooperatív készségek és az önfegyelem hiánya, a kommunikációs zavarok, a kritikátlanság) korrekcióját.
- f) A fejlesztést nehezítő külső tényezők (hospitalizáció, nem elfogadó szülői magatartás, a diszharmonikus személyiségfejlődés következményeként fellépő magatartás-zavar stb.) esetén különös hangsúlyt kell helyezni az egyéni megsegítésre.
- g) Az értelmi fogyatékosághoz társuló egyéb fogyatékoságok, betegségek (pl. érzék-szervek működési zavarai, mozgászavar, epilep-

szia, autisztikus magatartás) befolyásolják az egész személyiség fejlődését.

h) A felnőttkori élet – egyénileg különböző – behatárolt lehetőségei.

A nagymértékű egyéni különbségek miatt a tanulócsoportok összetétele rendkívül heterogén lehet. Ez a tanulók képességeihez igazodó egyéni fejlesztési programok, pedagógiai többlétszolgáltatások (habilitációs, rehabilitációs foglalkozások, gyógytorna, gyógytestnevelés, logopédia, különféle terápiák) biztosítását teszi szükségessé. A pedagógiai folyamat során tág teret kap a hátrányok leküzdése, az egyéni bánásmód.

6.3. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók fejlesztésének alapelvei, célja és kiemelt feladatai

Alapelvek

A képzés során a tanulók egyéni képességeihez igazodva kell elsajátítani minden olyan tevékenységet, amellyel az iskolai oktatás befejezése után találkozhatnak.

A személyiség alakítására a játék van a legnagyobb hatással. Nevelő, fejlesztő hatása a tanulás és a munka tevékenységébe is beágyazódik. Ezért fontos az alkalmazása a képzés minden területén.

A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók oktatásának és nevelésének legalapvetőbb célja, aminél teljesebb szociális és társadalmi beilleszkedés megvalósítása.

Ennek érdekében a nevelés-oktatás feladata:

- a) a személyiség harmonikus fejlődésének biztosítása,
- b) a szocializációs képességek kiemelt fejlesztése,
- c) a tanulói aktivitás serkentése, a folyamatos motiváció biztosítása,
- d) gyakorlatorientált képzés,
- e) az életvezetési technikák elsajátíttatása, gyakorlása,
- f) a képességek korrekciója és fejlesztése egyéni és kiscsoportos formában,
- g) egyénre szabott terápiás eszközök, eljárások alkalmazása a hátrányok csökkentésére,
- h) az épen maradt, kevésbé sérült részképességek feltárása és fejlesztése,
- i) a személyiség gazdagítása: az önfogadásra, mások elfogadására, toleráns magatartásra való nevelés,
- j) az eredményes társadalmi integrációra törekvés.

6.4. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

6.4.1. Alapfokú nevelés-oktatás

- a) alsó tagozat 1–4. évfolyam
- b) felső tagozat 5–8. évfolyam

6.4.2. Középfokú oktatás

A cél elsősorban az ismeretek megerősítése, szintetizálása, a tudáselemek rendszerbe illesztése, alkalmazása, a védőirányító, de az önálló személyiséget is kibontakoztató fejlesztés.

6.4.3. Szakképesítés megszerzésére felkészítő szakasz

A készségfejlesztő speciális szakiskola az életkezdéshez való felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását nyújtó szakképzést folytat. A cél olyan ismeretek és készségek elsajátítása, amelyek elősegítik, hogy a tanulók az iskoláskort követően önmagukat minél jobban el tudják látni, környezetükben képesek legyenek tájékozódni és tevékenykedni, képességeikhez mértén munkavállalóvá válni.

6.5. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók integrált nevelésének és oktatásának szempontjai

Megfelelő testi, lelki és értelmi fejlettségi szint elérése esetén a középsúlyosan értelmi fogyatékos tanuló oktatása-nevelése elképzelhető integrált körülmények között is. Ebben az esetben a befogadó intézménynek rendelkeznie kell a középsúlyosan értelmi fogyatékos tanuló hátrányainak leküzdéséhez megfelelő eszközökkel, módszerekkel, eljárásokkal és szakemberekkel.

A vonatkozó jogszabályokban előírt szolgáltatásokon túl a középsúlyosan értelmi fogyatékos tanuló számára lehetőséget kell teremteni a tantárgyban a testi fejlettségnek megfelelő bűtorzat használatára, habilitációs foglalkozásokon történő részvételre, tartalmi, módszerbeli differenciálásra a célok és követelmények terén, a differenciált segítségadásra. A fejlesztés alapja az alkalmazkodás az egyéni tanulási tempóhoz, az állandó megerősítés, gyakorlás, pozitív visszajelzés biztosításával.

Fontos a tanuló folyamatos aktivizálása, a figyelem, az érdeklődés felkeltése és fenn-tartása.

Az integrált oktatás megvalósítását nagymértékben segíti a támogató szülői házzal történő kapcsolattartás.

Az integrált képzésben részt vevő tanuló értékelésénél elsődleges a tanuló önmagához képest elért fejlődése.

6.6. A Nat alkalmazása

6.6.1. A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók fejlesztését átfogó területek

A középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók nevelése, oktatása, fejlesztése a Nemzeti alaptantervben megfogalmazott, az iskolai nevelés-oktatás közös értékeire épül. Alapelveiben, céljaiban illeszkedik a Nat-ban megjelenő kulcskompetenciákhoz, a kiemelt fejlesztési területekhez.

A nevelés, oktatás, fejlesztés tartalmai a Nat műveltségi területeihez részben igazodva, de a középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók sajátosságait figyelembe véve a következők:

Anyanyelv és kommunikáció, Társadalmi környezet, Életvitel és gyakorlati ismeretek, Természeti környezet, Művészetek, Informatika, Testi nevelés.

A fejlesztés középpontjában olyan képességek kialakítása áll, amelyek elősegítik, hogy

- a) a tanulók az iskoláskort követően önmagukat minél jobban el tudják látni,
- b) környezetükben képesek legyenek tájékozódni és tevékenykedni,
- c) fejlődjenek szociális és kommunikációs képességeik, megfelelően tudják azokat használni,
- d) ismerjék meg közvetlen tárgyi és személyi környezetüket, és képesek legyenek azt alakítani is. Mindezekben céltudatra és az egyéni sajátosságaihoz alkalmazott önállóság-ra tegyenek szert – tudjanak dönteni is.

6.6.2. Ajánlás az egyes területek százalékos arányára

A nevelés, oktatás, fejlesztés területei	1–2. évfolyam	3–4. évfolyam	5–6. évfolyam	7–8. évfolyam	9–10. évfolyam
Anyanyelv és kommunikáció	20-40	30-45	30-40	20-30	15-30
Társadalmi környezet	10-25	10-25	10-25	20-25	20-25
Életvitel és gyakorlati ismeretek	5-25	5-25	10-25	20-30	25-40
Természeti környezet			5-15	5-15	5-10
Művészetek	20-30	15-25	15-25	15-25	10-15
Informatika				5-10	5-15
Testi nevelés	20-30	15-25	10-25	10-20	5-15

6.6.3. Képesség szerint differenciált csoportok szervezése

A közép súlyosan értelmi fogyatékos gyermekek különböző fejlődési útjai miatt a tanulók képesség szerinti differenciált foglalkoztatása válik az egyéni képességek fejlesztésének egyik legfontosabb eszközévé. A harmonikus személyiségfejlődés érdekében a különböző képességek és eredményesség mellett is fontos a közel azonos életkori csoportok megtartása. A tanulók értékelését, minősítését, az egyes évfolyamoknál való továbbhaladás feltételeit a pedagógiai program és az intézmény helyi tanterve szabályozza.

6.6.4. Nevelési és oktatási alapelvek és célok műveltségi területenként**6.6.4.1. Anyanyelv és kommunikáció**

Célok és fejlesztési feladatok:

A műveltségi terület célja, hogy megalapozza és befolyásolja valamennyi fejlesztési terület tartalmainak megismerését, elsajátítását, ugyanakkor az anyanyelvi és kommunikációs képességek fejlesztése valamennyi fejlesztési terület feladata. Az anyanyelvi és kommunikációs nevelés során fejlődik a kapcsolatteremtő, a közlő és informáló képesség, lehetővé válik a verbális és nem verbális kommunikáció alapelemeinek elsajátítása. Hozzájárul a tiszta és helyes hangképzéshez, a beszédképesség fejlesztéséhez, a beszéd általi további ismeretszerzés képességének kiala-

kulásához és megszilárdulásához. A szóbeli kommunikációban súlyosabban akadályozott tanulók számára a szóbeli kommunikációt kiegészítő, illetve helyettesítő módszerek alkalmazásával járul hozzá az önkifejezéshez és az ismeretszerzéshez.

A műveltségi terület feladatai:

- az olvasás-íráshoz szükséges alapkészségek kialakítása és fejlesztése,
- a csoportba való harmonikus beilleszkedés elősegítése,
- az egyénre szabott minél nagyobb fokú önállóság kialakítása az olvasás és írás területén,
- önálló eligazodás írásos, képes anyagokban,
- a kulturált kommunikáció minden formájának gyakorlása különböző élethelyzetekben.

a) Beszédfejlesztés

- Testünk ápolása; ruházat; család; étkezés; iskolai élet; növények, állatok; lakás; utca, közlekedés; üzletek, vásárlás; foglalkozások; ünnepek; időbeli tájékozódás; intézmények; társas érintkezés.

Fejlesztési feladatok:

- Saját élményekből, tapasztalatokból kiindulva a környezet tárgyainak megnevezése, jelenségeinek, folyamatainak, ok-okozati összefüggéseinek felismerése.

b) Olvasás

- Térorientációs gyakorlatok.
- Emlékezet-, gondolkodás- és figyelemfejlesztés.
- Olvasástechnikai gyakorlatok
- Értő olvasás

Fejlesztési feladatok:

- Alapkészségek kialakítása és fejlesztése: vizuális, akusztikus, mozgásos és szeriális érzékelés és észlelés fejlesztése.
- A figyelem fejlesztése.
- Az emlékezet fejlesztése.
- A gondolkodás fejlesztése.
- A térbeli viszonyok gyakorlati alkalmazása.

c) Írás

- Térorientációs gyakorlatok.
- Finommozgások előkészítése.

- Szem-kéz koordinációjának fejlesztése.
- Vonalvezetési gyakorlatok.
- Íráskészség megalapozása.

Fejlesztési feladatok:

- Érdeklődés kialakítása az írásos információk iránt.
- Spontaneitásra törekvés az írás területén.

6.6.4.2. Társadalmi környezet

Célja a környezet iránti érdeklődés felkeltése és fenntartása.

A műveltségi terület feladatai:

- a tér- és időbeli tájékozódás kialakítása és gyakorlása,
- mérések különböző mértékegységekkel,
- pénzzel kapcsolatos ismeretek nyújtása, gyakorlati életben történő alkalmazása,
- logikai összefüggések felismertetése,
- társadalmi környezet megismerése,
- szociális készségek elsajátítása,
- feladattudat, felelősségérzet fejlődése.

a) Számolás-mérés

- Elemi tapasztalatok gyűjtése a tárgyak kiterjedéséről, formai tulajdonságairól
- Térbeli és időbeli tájékozódás, mennyiségek felismerése, összehasonlítások, viszonyítások
- Mennyiségekkel végzett műveletek
- Mértékegységek, mérések
- Pénz

Fejlesztési feladatok:

- Szükséges alapkészségek kialakítása.
- Alapvető tér- és időbeli relációk alkalmazása, gyakorlása.
- Tárgyak mennyiségi és formai tulajdonságainak megismerése.
- Különbségek, változások érzékelése, mennyiségfogalom kialakítása.
- Tárgyak tulajdonságok szerinti csoportosítása.

b) Társadalmi ismeretek

- Személyi adatok.
- Vásárlás.
- Közlekedési ismeretek.

- Ünnepek, szokások megismerése.
- Szociális és társadalmi szituációs gyakorlatok, társas kapcsolatok.
- Lakóhelyismeret.
- Előkészület a felnőtt életre.

Fejlesztési feladatok:

- A beszédfejlesztés tantárgy keretében megtanult ismeretek alkalmazása.
- A tanuló segítése önmaga és társai mind teljesebb megismeréséhez, tágabb környezete felfedezéséhez.
- A gondolkodás fejlesztésének segítése az ismeretek rendszerezésével.

6.6.4.3. Életvitel és gyakorlati ismeretek

Célja, hogy a tevékenységeken keresztül a tanulók önkiszolgálási foka érje el a teljes vagy részleges önállóságot.

A műveltségi terület feladatai:

- az egészséges életmód szokásainak kialakítása,
- a rendszeret megalapozása,
- az alapvető szociális képességek kialakítása, fejlesztése és gyakorlása,
- az alapvető munkavégző képesség kialakítása,
- az öltözködés, ruházat, környezet iránti igényesség kialakítása,
- a szocializált, kulturált életvitelre való képesség kialakítása,
- a mindennapi tevékenységek fokozódó önállósággal történő elvégzése.

a) Önkiszolgálás

- Az öltözködés, a személyi higiénia, az étkezés, a környezetrendezés, környezetmegóvás és gondozási tevékenységek kultúrája.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- A nagymozgások, a megfigyelőképesség, a szem-kézkoordináció, a motoros képességek, a lateralitás fejlesztése, gyakorlása.
- Testrészek meghatározása, megnevezése, felismerése.
- Tér- és időbeli fogalmak megnevezése.
- Használati tárgyak, eszközök nevének elsajátítása.

b) Életvitel és gondozási ismeretek

- Textilmunkák.
- Konyhai munkák.

- Takarítás.
- Önkiszolgálás.
- Ruhagondozás.
- Vásárlás.
- Piktogramok értelmezése.
- Természetes anyagok és alakításuk.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- Különböző anyagok tulajdonságainak megismerése.
- Jártasság szerzése egyszerű alakítási tevékenységekben (darabolás, vágás, tépés, varrás, ragasztás, csomózás, kötés stb.).
- A gazdaságosságra való törekvés kialakítása a vásárlás során, a választások mérlegelésének gyakorlása.
- Takarítási, mosási, főzési technológiák megismerése, gyakorlása mind nagyobb önállósággal

6.6.4.4. Természeti környezet

Célja, hogy a tanulóiban alakuljon ki az igény a természet- és környezetvédelemre, a környezettudatos magatartásra.

A műveltségi terület feladatai:

- alapvető egészségügyi ismeretek kialakítása élő és élettelen környezetünkről,
- a test megismerése, ápolása, az egészség védelme,
- az egészséges életmód szokásainak és a tiszta környezet iránti igény kialakítása,
- a helyes táplálkozási szokások kialakítása,
- az élőlények és környezetük kölcsönhatásainak megismerése.

a) Környezetvédelem

- Az élőlények, a környezet főbb összetevői, ártalmi.
- Természeti ismeretek.
- Alapvető környezetvédelmi ismeretek.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- Alakítsa ki és gyakoroltassa a tanulókkal a környezetkímélő és természetvédő szemléletet és magatartást.
- Fejlődjön a tiszta és rendezett környezet iránti igény.
- Növények, állatok, természeti környezet megfigyelése.
- Mesterséges környezet megfigyelése.

- A környezet főbb összetevőinek megismerése (víz, levegő, talaj stb.).
- Egyszerű kísérletek végzése.
- Védett növény és állatfajok megismerése.
- Hazánk és a távoli tájak megismerése.

b) Egészségvédelem

- Az emberi test, öltözködés, egészséges életmód és veszélyek.
- Ismeretek az egészségügyi intézményekről.
- Balesetvédelem, segítségnyújtás.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- Testrészeink felismerése, érzékszervek funkcióinak ismerete, a test működése.
- Saját ruhák kiválasztása, a tisztasági és higiénés szabályok betartása.
- Helyes és helytelen táplálkozási szokások kialakítása.
- Betegségek, balesetek megelőzése, a betegségek, balesetek bekövetkeztekor szükséges teendők megismerése.
- Az egészségügyi intézmények rendszerének és igénybevételének megismerése.
- Az egészség és egészségvédelem mindennapi életben szükséges és hasznosítható összefüggéseinek megismerése.

6.6.4.5. Művészetek

Célja, hogy hozzájáruljon a harmonikus személyiség fejlesztéséhez, a félénkség, a szorongás, a gátlás leküzdéséhez.

A műveltségi terület feladatai:

- a tanulók esztétikai érzékének fejlesztése, érzelmek gazdagítása,
- az alkotásvágy kialakítása, a manuális képességek fejlesztése,
- az önkifejező képesség, képzetek, a pozitív énkép kialakulása, az önismeret fejlődése,
- a művészeti befogadóképesség fejlesztése.

a) Ének-zene

- Gyermekjátékok, gyermekdalok, népdalok.
- Ünnepkörök dalai.
- Ritmus- és hallásfejlesztés.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- Egyenletes lüktetés megéreztetése, mondókák, dalok ismeretének bővítése.
- Ritmikus gyakorlatok végzése a tempó, a dinamika figyelembevételével.
- Közös éneklés, zenélés az ép társakkal is.
- Ritmushangszerek megismerése és adekvát használata.
- Alapvető zenei művek megismerése ünnepkörökhöz, különleges alkalmakhoz kapcsolódva.

b) Dráma és tánc

Dramatikus játékok.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- Kapcsolatteremtő képesség ön- és társismeret fejlesztése a dramatikus játékokra építve.
- Dramatizálható dalok, dalszövegek megismerése.
- Szituációs és felelgetős játékok előadása.
- Versek, dalok táncos, mozgásos megjelenítése.

c) Ábrázolás-alakítás

- Formázás különféle anyagokból, építés, papír formálása, alakítása.
- Vizuális ábrázolás, komplex alakító tevékenységek.
- Népünk művészete.
- Ismeretek művészeti alkotásokról.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- Tárgyak, mozdulatok megfigyeltetése.
- Eszköz- és anyagismeret.
- Anyagok tulajdonságairól tapasztalatok gyűjtése.
- Ecset- és ceruzahasználat fejlesztése.
- Színek felismerése és megismerése.
- Képzőművészeti alkotások megismertetése.
- Ábrázolási-alakítási technikák megismerése és gyakorlása.
- Népművészeti technikák, motívumok, jellegzetességek megismerése.

6.6.4.6. Informatika

Célja megismertetni a személyi számítógép gyakorlati alkalmazhatóságát a munkavégzéskor és a hétköznapi életben (tanulásban, a játékban és a szabadidő eltöltésében).

A műveltségi terület feladatai:

- a használt eszközök működésének alapszintű megismertetése, a velük kapcsolatos feladatok megértése és teljesítése,
- a megismert eszközök használatának szakszerű és biztonságos gyakoroltatásával fokozódó önállóság elérése az alkalmazáshoz,
- csökkenő segítségnyújtással az internet használata ismeretszerzésre, kommunikációra.

6.6.4.7. Testi nevelés

Célja a rendszeres fizikai aktivitással segített motorikus képességfejlesztés, a mozgásos cselekvési biztonság megszerzése.

A műveltségi terület feladatai:

- a gyermek személyiségének kibontakoztatása, alkalmazkodóképességének fejlesztése,
- a mozgásvágy megalapozása,
- mozdulatok utánzása, reprodukálása,
- a mozgáskedv iránti igény felkeltése,
- az elemi munkavégzéshez szükséges fizikai és szociális képességek kialakítása,
- térbeli irányok, viszonyfogalmak megerősítése,
- mozgásos emlékezet, állóképesség fejlesztése,
- a testi fejlődés zavarainak korrekciója terápiák alkalmazásával,
- ügyesség, gyorsaság, edzettség, akarat, kitartás, bátorság fejlesztése,
- alapmozgások fejlesztése,
- szabályok betartása.

a) Játékra nevelés

- Gyakorló, konstrukciós, didaktikus, szabály- és szerepjátékok, valamint spontán és szabadban játszható játékok.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- A gyermek olyan pozitív személyiségjegyeinek alakítása, mint a türelem, a kitartás, a segítőkészség, egymás megbecsülése.
- Önálló kezdeményezési készség kialakítása.
- Esztétikai érzék fejlesztése.
- Játéktárgyak adekvát használatának segítése.
- Alkalmazkodás a csoport igényeihez.

b) Testnevelés

- Rendgyakorlatok.
- Téri tájékozódás.
- Alapmozgások, alapvető testhelyzetek.
- Testrészekkel végezhető szabad- és kéziszer-gyakorlatok, légző gyakorlatok, dobások, labdás gyakorlatok, játékos versenyek.
- Gimnasztikai alapformák, képességfejlesztő gyakorlatok, sportjátékok elemei, terápiák.

Kiemelt fejlesztési feladatok:

- Elemi mozgások megtanítása és gyakoroltatása, sokoldalú mozgásos tapasztalatszerzés.
- Alapmozgások (futás, ugrás, dobás) gyakorlása.
- Mozdulás-összerendezettség javítása. Mozdulásos sikerélmények szerzése, a tanulók önbizalmának, önismeretének fejlesztése.
- Pozitív személyiségjegyek – pl. akarat, kitartás, gyorsaság, állóképesség, ügyesség – megerősítése.
- Egyensúlyozó-képesség javítása.
- Testtudat, testséma, lateralitás megerősítése, térbeli irányok és viszonyfogalmak alkalmazása.
- Testtartási rendellenességek kialakulásának megelőzése, a testi fejlődés zavarainak korrekciója.
- Tornaszerek adekvát és egyre önállóbb használata.
- A sportok iránti érdeklődés felkeltése, a rendszeres mozgás igényének kialakítása.

6.7. A pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitáció, rehabilitáció

A pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitáció, rehabilitáció célja, hogy az iskolai fejlesztés során jelentősen csökkentse a fogyatékosságból eredő szomatikus és pszichés hátrányokat, elősegítse a szociális érést. Az egyéni fejlesztéshez szükséges tartalmak, eszközök, módszerek megtalálásának, az egyéni fejlesztési program kidolgozásának alapja a pedagógiai diagnosztikus szakértői vélemény javaslatai.

A rehabilitációs célú foglalkozások célja – a meglévő képességelőnyökre építve – az eredményes személyiségfejlesztés, a képességek, készségek terápiás fejlesztése.

Kiemelten:

- az érzékelés, észlelés, figyelem, emlékezet, koncentráció, grafo-motoros ügyesség, tájékozódás, gondolkodás, vizuomotoros koordináció fejlesztése,
- a szociális és kommunikációs tevékenységek segítése,
- a művészeti foglalkozások során a dráma, a zene, a tánc, az ábrázolás személyiségfejlesztő hatásának érvényesítése,
- a mozgásállapot javítása, sporttevékenység.

6.8. A halmozottan sérült közép súlyosan értelmi fogyatékos tanulók oktatása

A képzés során, a helyi tanterv készítésénél az iskolának a társuló fogyatékoság által megkívánt fejlesztési szükségleteket, rehabilitációs célokat és feladatokat is meg kell jelenítenie.

Indokolt az egyéni fejlesztési tervekben a társuló fogyatékoságok leküzdésének tervét, módszereit is megállapítani, esetenként egyéni teljesítmény elvárásokat rögzíteni.

Tanórai keretben a figyelemfelkeltés, a cselekedtetés, az ismeretek közvetítése és megerősítése, az értékelés differenciált formában történik.

A nevelés-oktatás során alkalmazni kell minden olyan segédeszközt, amelyet a tanuló használni képes, figyelemmel kell lenni a gyógyászati segédeszközök használatának megtanítására, az igénybevétel folyamatosságára, a balesetvédelemre és a biztonságra.

Áttekintő kérdések

1. Milyen jellemzői vannak általában a közép súlyosan értelmi fogyatékos tanulóknak?
2. Milyen jellemzői vannak nevelési-oktatási szempontból a közép súlyosan értelmi fogyatékos tanulóknak?
3. Milyen feladatai vannak a nevelésnek-oktatásnak a közép súlyosan értelmi fogyatékos tanulók esetében?
4. Milyen képességek kialakítása áll a közép súlyosan értelmi fogyatékos tanulók fejlesztésének középpontjában?
5. Mi a célja és feladata a közép súlyosan értelmi fogyatékos tanulók pedagógiai és egészségügyi célú habilitációjának, rehabilitációjának?

7. A beszéd fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének elvei

7.1. A beszéd fogyatékos tanuló

Beszéd fogyatékos az a tanuló, aki a receptív és/vagy expresszív beszéd/nyelvi rendszer szerveződése, fejlődési eredetű vagy szerzett zavara életkorától eltérő, különböző klinikai képekben megmutatkozó tüneti sajátosságai, valamint a verbális tanulási folyamatok atipikus fejlődése miatt a későbbi társadalmi beilleszkedés szempontjából veszélyeztetett.

A beszéd fogyatékoság nem tekinthető elsődlegesen halláskárosodás következményének; együtt járhat a nyelven kívüli kognitív képességek és a viselkedésszerveződés zavaraiival, azok maradványtüneteivel; valamint tanköteles korban az olvasás/írás/helyesírás/számolás területén kialakuló verbális tanulási zavarral.

Beszéd fogyatékos az a tanuló, akit a szakértői bizottság a sajátos nevelési igény megállapítása céljából diagnosztikus protokollra épülő komplex állapotfelmérés alapján annak minősít.

A beszéd fogyatékos tanulónál a fentiek – az egészen enyhe alaki eltérésekhez társuló, észlelési és feldolgozási problémáktól az érthetetlen beszédig – sokféle változatban előfordulhatnak. A súlyos beszéd fogyatékos tanulónál a kommunikációs zavarok következtében különböző másodlagos pszichés eltérések (magatartási zavar) alakulhatnak ki. A fenti tünetek együttesen tanulási akadályozottságot is kiválthatnak.

Amennyiben a beszéd fogyatékoság a kisiskolás kor kezdetére tartósan fennmarad, a tanuló a továbbiakban is folyamatos gyógypedagógiai/logopédiai ellátásra szorul, ami komplex fejlesztést szolgáló foglalkozások formájában, az egyéni képességekhez igazodó tevékenységrendszer keretében végezhető. Az iskolai oktatás, a pedagógiai, logopédiai ellátás, valamint az egészségügyi rehabilitáció a beszéd és nyelvi teljesítmény jellegétől függ. Ezek az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- a) nyelvfejlődési zavar (expresszív diszfázia, receptív diszfázia, kevert típusú diszfázia – maradványtüneteként beszédgyengesség),
- b) orrhangzós beszéd,
- c) folyamatos beszéd zavarai (dadogás, hadarás),
- d) diszfónia,
- e) logofóbia (mutizmus különböző típusai),

- f) centrális eredetű szerzett beszédzavarok (centrális pöszeség, gyermekkori afázia, diszartria),
- g) verbális tanulási zavar együttjárása az olvasás/írás/helyesírás/számolás területén mutatkozó problémákkal vagy ezek halmozott előfordulása.

A dadogás, a hadarás, a diszfónia serdülőkorban is jelentkezhet. Különös figyelmet érdemel ebben a korban a felnőtt beszédhang fokozatos kialakulásának óvó-segítő rendszere, ennek beépítése a pedagógiai teendők sorába. A terápia komplex szemléletű. logopédiai, orvosi, pszichológiai team munka alapján történik.

A következőkben az ún. elsődleges beszédhibákkal foglalkozunk, azokkal, amelyeknél a beszédsérülés a fő tünet, azokkal nem, amelyeknél valamely más fő tünet következményeként lép fel a beszéd sérülése. Az elsődleges beszédhibák a következő csoportokba sorolhatók: (1) hangképzési zavarok, (2) orrhangzós beszéd, (3) a beszédritmus zavarai.

(1) *A hangképzési (artikulációs) zavarok* a különböző beszédhangok, hangcsoportok szabálytalan, rendellenes képzése következtében jönnek létre. E zavarokat összefoglalóan pöszeségnek nevezzük.

A pöszeség osztályozása több szempont szerint lehetséges. Jellege szerint lehet dyslalia (torzítás), paralalia (helyettesítés, felcserélés) és alalia (kihagyás). Kiterjedése szerint lehet részleges és diffúz (általános). Szerkezete szerint lehet monomorf (egyalakú) és polimorf (több alakú). Tüneti és egyben pedagógiai (logopédiai) szempontból lehet: a) szigmatizmus (selypesség), a sziszegő hangok: „sz”, „z”, „s”, „zs”, „c”, „cs”) torz képzése, ill. paraszigmatizmus, a sziszegő hangok helyett más hangok képzése (pl. „t”, „d”, „f”, „v”); b) rhotacizmus (az „r” hang torz ejtése, ill. pararhotacizmus (az „r” hang helyett más hang képzése (pl. „j”, „l” stb.); c) lambdacizmus (az „l” hang torz képzése), ill. paralambdacizmus (az „l” hang helyett más hang képzése (pl. „j”, „n”, „t”); c) kappacizmus, ill. parakappacizmus; d) gammacizmus, ill. paragammacizmus, és így tovább. Az artikulációs zavaroknak számos változata ismeretes.

A pöszeség kezelése logopédiai foglalkozásokon történik. A kezelés sikeressége nagyban függ az „esettől”, továbbá attól, hogy a környezet (család, óvoda, iskola, munkahely) mennyire segíti, illetve akadályozza a kezelés sikerét.

(2) *Az orrhangzós beszéd* (rhinolalia) a kemény és lágy szájpad, a garat és az orrgaratüreg rendellenes működése következtében létrejövő sajátos, dűnnyögő beszéd. Az „m”, „n”, „ny” hangokon kívül más hangok is nazálisan képződnek, ezért az egész beszéd nazális színezetűvé válik, ami a magyar nyelv esetében még akkor is beszédhibának minősül, ha nem organikus hátterű, hanem pl. rossz beszédpélda hatására lépett fel. Változatai: a nyílt (rh. aperta), a zárt (rh. clausa) és a vegyes (rh. mixta) orrhangzós beszéd.

Az orrhangzós beszéd többnyire „farkastorok” (szájpadhasadék) és „nyúlajak” (ajakhasadék) miatt jön létre. Mindegyik súlyos fejlődési rendellenesség, műtéti beavatkozást igényel. A műtét után kezd hozzá a logopédus a korrekcióhoz.

(3) *A beszédritmus zavara* a test egészére kiterjed. Itt a beszéd egész folyamatának, összhangjának, szerkezetének megbomlásával állunk szemben. Két jellegzetes beszédhiba tartozik ebbe a csoportba: a hadarás és a dadogás.

A hadarás a központi idegrendszer sérülésére, rendellenes működésére vezethető vissza. A hadarás nem egyszerűen gyors beszéd, hanem a beszédritmus kóros felgyorsulása, amelynek következtében a hangok torzulnak, a szavak egymásba folynak, a mondatok felismerhetetlenné válnak, azaz szinte érthetetlen beszéd jön létre. A hadarás prognózisa kedvezőtlen elsősorban azért, mert a hadaró nem érzi beszédhibájának hátrányát, ha figyelmeztetik, nem hiszi el, hogy beszéde követhetetlen. Így a logopédusnak nem segít beszédhibájának leküzdésében.

A dadogás szintén a beszédritmus zavara, fő jellemzője a beszéd közben fellépő görcsös megakadás. Két fajtája van: a klónusos és a tónusos dadogás. A klónusos dadogó beszédére a szavak kezdő hangjának vagy szótagjának ismételtetése, a tónusos dadogó beszédére a görcs fellépésekor beálló hangképzési képtelenség jellemző.

A dadogás oka ma sem teljesen feltárt. A gyenge idegrendszeri típus mellett szerepet játszhat benne a valamitől való megijedés, a rossz bánásmód, a helytelen beszédpélda, a túlterhelés stb.

A dadogás prognózisa változó, mindenesetre sokkal kedvezőbb, mint a hadarásé. Ennek oka, hogy a dadogó számára a tünetek kellemetlenek, ki van téve mások kedvezőtlen visszajelzéseinek, ezért mindent elkövet a gyógyulásáért.

7.2. A beszéd fogyatékos tanulók iskolai fejlesztése

7.2.1. A beszéd fogyatékos, beszéd- és nyelvi fejlődésben akadályozott tanulók iskolai fejlesztésének alapelvei, célja és kiemelt feladatai

A beszéd fogyatékos tanuló iskolai fejlesztésében, speciális nevelési igényeinek kielégítésében elsőbbséget kell biztosítani az ép beszélő környezetben integráltan történő oktatásnak a kiemelt figyelmet igénylő tanulók (különleges bánásmódot igénylő, sajátos nevelési igényű) személyi és tárgyi feltételeivel is rendelkező többségi általános iskolában. Ez biztosíthatja a tanulók számára a felfelé nivellálást segítő pedagógiai környezetet.

Nagyon súlyos esetekben – főként az intenzív napi rendszerességű rehabilitáció érdekében – szükség lehet a beszéd fogyatékos tanuló e célra létesített gyógypedagógiai intézményben, osztályban történő iskolai nevelésére, oktatására. Ennek időtartama azonban ésszerű időhatárok között átmeneti, a terápia eredményességétől függő, a család helyzetétől, terápiás együttműködésétől befolyásolt gyakorlat. A külön iskolákban törekedni kell arra, hogy a tanuló minél előbb visszakerüljön a többségi oktatásba, és különleges gondozása az intenzív rehabilitáció után, integrált oktatása mellett legyen biztosítva.

A beszéd fogyatékos tanulók beszéd és nyelvi fejlesztése egyéni fejlesztési terv alapján komplex fejlesztést szolgáló foglalkozások keretében, az egyéni képességekhez igazodó tevékenységrendszer keretében történik. Az iskolai oktatás, a pedagógiai, logopédiai ellátás, valamint az egészségügyi rehabilitáció a beszéd fogyatékos jellegétől függ.

A beszéd fogyatékos tanuló a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján adott tantárgy(ak), tantárgyrész(ek) értékelése alól mentességben részesülhet.

- A beszéd fogyatékos tanulók fejlesztésében törekedni kell a pszichológiai és fiziológiai tényezők összhangjára, a személyiség és a beszéd működés kölcsönhatására, funkcionális összefüggésrendszerére.
- A fejlesztés legyen tudatos és tervszerű, melynek során a beszéd állapotának felmérésétől az egyénre szabott terápiás terv meghatározásán át a tudatos módszer-választáson túl a komplexitás és a folyamatkövetés is megvalósul.

- A módszerek megválasztásakor az életkor, a kognitív készségek, a szocioadaptív viselkedés és a szociokulturális környezet sajátosságainak figyelembevétele szükséges.
- A fejlesztésében meghatározó a sokoldalú percepciós fejlesztés, melynek során a kineztiázis, a hallási, a látási, a beszédmotorikus benyomások egymást erősítve fejlődnek.
- Fontos a transzferhatások tudatos kihasználása. Mivel a nyelvi és kognitív képességek kölcsönhatásban állnak, komplex fejlesztéssel a terápia hatékonysága fokozható.
- A beszéd fogyatékos tanulók nevelése, oktatása az osztályban megvalósuló, szakmailag megalapozott, differenciált foglalkoztatás mellett megköveteli az egyéni és csoportos foglalkozások változatos szervezeti kereteit.
- A súlyos beszéd fogyatékos tanulók fejlesztése intenzív, komplex és folyamatos fejlesztőmunka napi rendszerességgel.
- A fejlesztést a szülők támogató együttműködése segíti. A terápiában
 - a minél gyorsabban automatizált jó beszéd szint elérése érdekében
 - a tanulóval kommunikáló valamennyi felnőtt legyen partner.

A tanítás-tanulás folyamatában kiemelt figyelmet, a tanulásszervezési módok, a tanulási és értékelési eljárások megválasztása terén sajátos feladatot jelent a bármely területen tehetségesnek bizonyuló tanulók felismerése, tehetségük gondozása, amely támogatja a pályaeorientáció folyamatát is.

7.2.2. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

A tanulók iskolai fejlesztésének pedagógiai szakaszai megegyeznek a NAT-ban alkalmazott szakaszolással. A helyi tantervben a bevezető szakasz időtartamának megnövelése – általában az első évfolyam tananyagának két tanévre történő elosztásával – indokolt lehet.

7.2.3. A többségi iskolában történő együttnevelés

A beszéd fogyatékos, beszéd- és nyelvi fejlődésben akadályozott tanulók integrált oktatását felvállaló iskolának inkluzív pedagógiai szemlélettel és a különleges nevelési, oktatási, fejlesztési igény személyi és tárgyi feltételeivel kell rendelkeznie.

Az inkluzív iskola ismeri a fogyatékból eredő hátrányokat és biztosítja, hogy a beszéd fogyatékos gyermekek a szükségleteiknek meg-

felelően hozzájussanak azokhoz a pedagógiai többlétszolgáltatásokhoz, amelyek a hátrányok leküzdését segítik.

A gyermek harmonikus személyiségfejlődése érdekében a pedagógusok, a logopédus és a szülő szorosan együttműködik.

7.2.4. A NAT alkalmazása

7.2.4.1. Fejlesztési területek, nevelési célok

A beszédfigyelmű tanulók nevelésében a NAT-ban leírt fejlesztési feladatok, az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak, és fejlesztendő képességek az irányadóak, de azok fejlődési útjai, módjai, és kialakulásuk időtartama módosulhat.

Nemzeti azonosságtudat, hazafias nevelés, állampolgárságra, demokráciára nevelés, családi életre nevelés, felelősségvállalás másokért, önkéntesség, fenntarthatóság, környezet-tudatosság, gazdasági és pénzügyi nevelés, médiatudatosságra nevelés.

Hazánk történelmének és jelen eseményeinek megértésén keresztül képessé kell tenni a tanulókat a társadalmi folyamatok megismerésére, a társadalmi színtereken való eligazodásra. Fel kell készíteni a felnőtt lét és a tágabb környezet megismerésére, az állampolgári jogok és kötelezettségek érvényesítésére. Kiemelt feladat az önálló családi életre való felkészítés, az erkölcsi normák és harmonikus családi minták közvetítése. Nagy jelentőséggel bír az együtt érző, segítő attitűd kialakítása, a szociális érzékenység és az önkéntes feladatvállalás képességének kialakítása. A tanulóknak ismeretet kell szerezni a célszerű gazdálkodás, pénzhasználat, fogyasztás és környezettudatosság területén. A beszédfigyelmű tanulók esetén kiemelt jelentőséggel bír, hogy használni tudják az ismeretszerzés legmodernebb eszközeit (pl. internet).

A fenti kiemelt fejlesztési feladatok megvalósítása során a beszédfigyelmű tanulók esetlegesen felmerülő szövegértési problémái, absztrahálási, lényeg-kiemelési nehézségei jelentenek nehézséget. Rövidített, tömörebb, képpel, segédeszközökkel támogatott szövegekkel segítheti a pedagógus a tanulók munkáját. Fontos, hogy az alapfogalmak megértését, memorizálását egyénre szabott módszerek támogassák. Fontos a kifejező-készség állandó fejlesztése és a kommunikáció iránti igény kialakítása. Kiváló lehetőséget nyújt erre az interperszonális készségek fejlesztése, a

szociális érzékenység kialakítása, az együttműködésre való képesség fejlesztése, a különféle konfliktuskezelési eljárások elsajátítása.

Testi és lelki egészségre nevelés

A pedagógusnak segíteni kell a tanulót beszéd és nyelvi zavarának reális megismerésében, elfogadásában, szociális kapcsolatainak fejlesztésében. Kiemelt feladat a tanuló önismeretének fejlesztése, a tanuló motiválása a beszédhibája leküzdésére, ugyanakkor felkészítése az esetleges visszaesésekre, azok kezelésére, valamint arra, hogy az esetleges marandó tünetekkel később is teljes életet tudjon élni.

A kommunikációjában korlátozott tanuló sokszor nehezebben tudja érzelmeit verbálisan kifejezni, külön figyelmet kell fordítani az érzések megfelelő kezelésére, kifejezésére.

Az egészséges és tudatos életmód kialakítása, a káros szenvedélyek megelőzése kiemelt feladat.

Biztosítani kell a tanuló számára a rendszeres mozgásélményt, a rendszeres testedzést.

Médiatudatosságra nevelés

Az információszerzésben, tanulásban, szociális-kommunikációs fejlesztésben az informatikai eszközök segítő szerepe kiemelkedő. A számítógép írástechnikai segédeszközként tanulási és munkaeszköz a beszéd útján nehézségekkel kommunikáló tanuló számára.

A médiatudatosságra nevelés segít tájékozódni a valóságos és virtuális világban.

Pályaorientáció

A beszédfogyatékos tanuló készségeinek képességeinek alapos feltérképezése szükséges a felnőtt életre történő felkészítéséhez. A kapcsolatteremtés és fenntartás képességének javítása alapvető feladat. Cél a szociális kompetencia további önálló fejlesztésének kialakítása. A felső tagozatban tantárgyak tananyagtartalmainak közvetítése során a pedagógusok ismertessék meg a beszédfogyatékos gyermekkel a különböző szakmákkal kapcsolatos elemi ismereteket. Legyen reális képük a társadalmi munkamegosztásról.

Tanulás tanítása

A beszédfogyatékos tanulóknál fontos az egyénre szabott motivációk kialakítása, az egyéni tanulási stratégiák feltárása. Az informatikai eszközök, egyéni ismeretelsajátítási programok tanulás során történő megfelelő

és tudatos alkalmazásának beszéd fogyatékos tanulók esetében kiemelt szerepe van.

7.2.4.2. Kulcskompetenciák fejlesztése

A beszéd fogyatékos tanulók nevelése, oktatása, fejlesztése a Nemzeti Alaptantervben megfogalmazott, az iskolai nevelés-oktatás közös értékeire épül. Alapelveiben, céljaiban illeszkedik a NAT-ban megjelenő kulcskompetenciákhoz, a kiemelt fejlesztési tartalmakhoz.

Ahhoz, hogy a beszéd fogyatékos tanulók a kulcskompetenciák birtokában eredményesen alkalmazkodhassanak a mindennapi élethelyzetekhez, figyelembe kell venni a tanuló egyéni sajátosságait.

Anyanyelvi kommunikáció

Kiemelt fontossággal bírnak az alábbi területek:

- a grammatikai rendszer tudatos felépítése, megerősítése, mind a beszélt, mind az írott nyelv területén, figyelembe véve a beszéd fogyatékoság által érintett területeket
- az expresszív beszéd fejlesztése, kommunikációs stratégiák kiépítése, gyakorlása, megerősítése, beszédtudatosság kialakítása
- a beszédértés és olvasás értés fejlesztése mind a beszélt, mind az írott nyelv területén, elősegítve a mindennapi és az irodalmi szövegek befogadását, majd az azokkal való továbbdolgozás, továbbgondolkodás lehetőségének biztosítását
- amennyiben a szövegfeldolgozás is érintett, különösen fontos a szisztematikus, a nyelv különböző szintjeit elemenként értelmező, a tanulót tapasztalati úton információhoz juttató oktatás
- a nyelvi kódrendszer értelmezésének, működésének megtámogatása, mind a bemenetnél (beszédhangok differenciálása, hangkapcsolatok észlelése), mind a feldolgozásnál (szó, grammatika, mondat, bekezdés, szöveg)
- a mentális lexikon folyamatos fejlesztése az életkor és a beszéd fogyatékoság sajátosságainak függvényében, a fogalomalkotás kialakítása
- számítógépes programok használata (helyesírás ellenőrző program stb.)
- a beszéd fogyatékos gyermek motiválása a tananyag és a tanuló közötti emocionális viszony kialakításával
- a pragmatika elemeinek közvetítése és használatának tudatosítása a gyermekek kommunikációjában

- a nem verbális kommunikáció elemeinek közvetítése és használatának tudatosítása a gyermekek kommunikációjában

Idegennyelvi kommunikáció

Cél az idegen nyelv szókincsének, fonológiai és helyesírási sajátosságainak, valamint nyelvi kódrendszerének tudatos felépítése, a szóbeli és az írásbeli kommunikáció fejlesztése, figyelembe véve a beszéd fogyatékosság által érintett területeket.

A beszéd fogyatékos tanulók nyelvoktatása során a multiszenzoros technikák (auditív, vizuális, verbális, drámatechnikák) használata, valamint a verbális és nem verbális kommunikációs csatornák (gesztikulációs-vizuális) egyidejű alkalmazása kiemelten fontos.

A nyelvórákon szerepet kapnak a koncentrációt és az emlékezetet fejlesztő gyakorlatok, melyek a szókincs, a kiejtés és a nyelvtani szabályok elsajátításában közvetve és közvetlenül is segítséget nyújthatnak.

Helyesírási, olvasási és szövegértési problémákkal küzdő beszéd fogyatékos tanulók esetében főleg a szóbeli kommunikáció magabiztos használatának elsajátítása a cél. Az írásbeli kommunikáció használatát, a differenciált fejlesztés mellett, a számítógépes olvasó- és helyesírásellenőrző programok is segíthetik.

Fontos pedagógiai cél a beszéd fogyatékos tanulók természetes gátlásainak feloldása az idegen nyelv kommunikációs helyzetben történő használata során.

Matematikai kompetencia

A legfőbb cél a problémamegoldó gondolkodás minél több elemének fejlesztése, konkrét cselekvésekhez kötött helyzetekben. Egyes esetekben számolni kell a grammatikai szint sérülésével, ami szövegértési nehézségekben nyilvánul meg, ezt fokozhatja a szimbólumok megértésének, illetve a verbális absztrakciónak a fejletlensége. A mennyiségekkel és a számossággal kapcsolatos ismeretek tanításakor, a szám- és műveleti fogalmak kialakításakor (pl. a számok közötti viszonyok, relációk megértési nehézségei esetén, stb.) különös figyelmet kell fordítani a megfelelő tempo kialakítására, és építeni kell a tanulók maximális együttműködésére, a mozgással társított szemléltetésre, az eszközhasználatra és az analóg cselekedtetésre. A geometriai ismeretek, az arányosság témaköreinél tekintettel kell lenni a vizuális észlelés nehezítettségére, a téri tájékozódás zavarára. A matematikai gondolkodás fejlesztése speciális szemléltetéssel és

tananyagokkal, vagyis az interaktív tábla és digitális tananyagok lehetőség szerinti alkalmazásával valósulhat meg.

A matematikai szakkifejezések és a szaknyelv használatának fokozatos megkövetelése a szóbeli kifejezés erősítésének különösen erőteljes eszköze.

Természettudományos és technikai kompetencia

Az oksági kapcsolatok felismerése, a tanult összefüggések alkalmazása gondot okozhat azokban az esetekben, ahol az olvasott szöveg megértése vagy a verbális absztrakció akadályokba ütközik. Rövidített, tömörebb, képpel, segédeszközökkel támogatott szövegek alkalmazása szükséges az egyes összefüggések mechanikus memorizálásának megsegítésére.

Tanulónként eltérő lehet az az absztrakciós szint, ahol be tudnak kapcsolódni a természettudományos jelenségek értelmezésébe. A kritikai gondolkodás képességének fejlesztése többnyire kis lépésekben valósítható meg. A mindennapi tapasztalatokból kiindulva kell törekedni arra, hogy a tanulónak a jelenségek mind szélesebb körébe legyen betekintésük, az egységes természettudományos világgép kialakítása érdekében. Eredményes tanári stratégia lehet a természeti jelenségeknek alternatív módon, több fogalmi szinten, az összes érzékszerv bevonásával való közvetítése.

Szisztematikusan építkezve kell támaszkodni az internetre, amelynek segítségével a legkülönbözőbb természettudományos ismeretek audiovizuális formában hozhatók közel a beszédfigyatekos tanulókhoz.

Digitális kompetencia

Ezen a területen a beszédfigyatekos tanulók jó eséllyel tudnak problémákat megoldani, mivel az informatikai eszközök használatában a beszédfigyatekosság kevés hátrányt jelent. Feladatunk azoknak a digitális programoknak a megismertetése, melyek megkönnyítik az ismeretszerzést, az interperszonális kapcsolatépítést. Amennyiben a szóbeli kifejező-képesség sérült, a számítógép alternatív csatornaként működhet a mindennapi kommunikációban. Hozzásegíthetjük a tanulókat, hogy a rendelkezésükre álló információs társadalom technológiáit használják a maguk segédeszközeként a számukra szükséges területeken.

Főként az írott szöveg megértésére, lényegkiemelés képességére van nagy szükség, mert ezek segítségével alakíthat ki új kommunikációs stratégiákat. Az információgyűjtés- és keresés, a multimédiás tartalmak kezelése a beszédfigyatekosok számára körülhatárolható, jól teljesíthető

feladat, ezért építhetünk a tanulók erős motivációjára. Egyes ikonok, szóképek felismerésével, speciális alapfogalmak, kifejezések megtanulásával olyan eszközök birtokába jut, amivel önállóan is tud tájékozódni a digitális világban. A tanuló érzékeli azt a folyamatot, hogy az információk gyűjtése, majd az azokkal való továbbdolgozás miként vezet új digitális tartalmak kialakulásához. A pedagógus feladata, hogy a tanulók figyelmét a konkrét eszközök és szoftverek használatán, illetve a kommunikáció élményén túl arra irányítsa, miként lehet az információs társadalomban a beszéd fogyatékből eredő hátrányokat minimalizálni.

Súlyos diszgráfia és helyesírászavar esetében felső tagozaton „laptop füzet” használatának bevezetése azt követően, hogy a gyermeket a klaviatúra használatára megtanítottuk.

Szociális és állampolgári kompetencia, kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia

Cél az adaptív viselkedés kialakítása, fejlesztése, a beszéd fogyatékos tanulók támogatása abban, hogy az őt körülvevő társadalmi és gazdasági környezet eseményeit képes legyen feldolgozni, szükség esetén azok menetébe bekapcsolódni.

Az oktatás folyamán fontos a fokozatosság mellett a gyakorlati bemutatás, illetve az ismeretek szituációs helyzetekben való kipróbálása, az érzelemdús, szubjektív elemeket megmozgató, a mindennapi tapasztalathoz köthető társadalmi feladatok szemléltetése, a tanulók közvetlen megszólítása, bevonása a feladathelyzetbe. A tanuló mindig lássa maga előtt a folyamatot, a kiindulástól kezdve a végkifejletig, értse benne szerepét, esetleges feladatát, képes legyen esetlegesen a társadalmi folyamatok őt személyesen érintő részében érdekeit érvényesíteni.

Fontos hangsúlyt helyezni a tanulói döntéshozatalra, az alternatívák végiggondolására, a variációk sokoldalú alkalmazására, a kockázatvállalásra, az értékelésre, az érvelésre.

A pedagógus feladata, hogy felébressze a gyermek motivációját arra, hogy részt vegyen a szociális kommunikációban, képes legyen véleményét vitában, eszmecsereben képviselni (ütköztetni, egyeztetni stb.), illetve az őt körülvevő világban tájékozódni. Fokozatosan el kell sajátítania a beszéd fogyatékos tanulónak azt a képességet, hogy rátaláljon a megfelelő kommunikációs stratégiára, képes legyen az egyedi kommunikációs helyzetekhez alkalmazkodni.

Esztétkai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség

Az esztétikai tudatosság, a művészeti kifejezőképesség egy kiegészítő kommunikációs eszközt ad a beszédfigyatekos tanulók kezébe. A kreativitás, a problémafelismerő és megoldó képesség, a képzelet, a képi gondolkodás fejlesztésére kiváló lehetőséget biztosít a művészeti nevelés. Ezen a kompetenciaterületen az ízlés, a nyitottság, az empátia, az érzelmi élet gazdagítása a kommunikáció minden szintjét fejleszti.

A művészeti nevelés értékközvetítő, értékteremtő, egyben személyiségformáló szerepe a kommunikációjában zavart tanuló társadalmi integrációját segíti elő.

A megfigyelőképesség, tér- és időérzék fejlesztése a látvány és a mozgás ábrázolásával, térbeli rendezés; szín-, forma- és szerkezeti érzék alakítása lehetőséget biztosít a beszédfigyatekos tanuló speciális készségfejlesztésére.

A hatékony, önálló tanulás

A beszédfigyatekos tanulók esetében az önálló tanulás elengedhetetlen feltétele a könyvtári ismeret, informatikai tudás, az értő olvasás, szövegfeldolgozás. Az önálló ismeretszerzést, az információ megfelelő szűrését, feldolgozását, egyénre szabott módszerekkel, a mindennapi életből vett gyakorlati helyzetek cselekvéses vagy vizuális modellezésével segíthetjük. A szövegfeldolgozás, az új információk rendezése során fontos szerephez kell jutnia a gondolkodási képességek fejlesztésének, mind a képzeleti, mind a fogalmi gondolkodás terén.

A pedagógus feladata az új ismeretek megszerzése iránti interiorizálódott motiváció kialakítása.

7.2.5. A NAT és a kerettantervek alkalmazása a helyi tanterv készítésénél

A helyi tanterv készítésénél a NAT-ban és a választott kerettantervben foglaltak az irányadóak, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak és fejlesztendő képességek (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) mindenkor a tanulók fejlődésének függvénye.

A helyi tantervben az egyes tantárgyak témaköreire, azok tartalmára és követelményeire vonatkozó kerettantervi ajánlások a tanulók egyéni adottságainak figyelembevételével érvényesíthetők. Ha a tanulót állapota

akadályozza, akkor az Irányelvben megadott módosítások figyelembevételével javasolt a helyi tanterv elkészítése.

Az egyes műveltségi területekre vonatkozó ajánlások:

Magyar nyelv és irodalom

A műveltségi területhez kapcsolódó tananyagtartalmat, a fejlesztésre fordított időt a sérülés jellege, mélysége, prognózisa befolyásolhatja. A Magyar nyelv és irodalom, a Művészetek, a Testnevelés és sport, valamint az Élő idegen nyelv fejlesztési feladatainak megvalósítása kíván nagyobb figyelmet, a beszéd fogyatékoság típusától függően az egyes témakörök között hangsúlyeltolódások válhatnak szükségessé. Néhány szempont azonban általánosítható:

- olvasás-, írástanítási módszerként beszéd fogyatékos tanulók esetében a hangoztató-elemző, szótagoló olvasástanítási módszer ajánlott;
- a súlyos beszéd fogyatékos tanulók anyanyelvi fejlesztésében hosszabb begyakorlási, érési szakaszok tervezendők;
- az anyanyelvi fejlesztés, gondozás a nevelés minden színterén és helyzetében, az oktatás teljes időtartama alatt központi szerepet játszik.

Művészetek. Testnevelés és sport

Mindkét műveltségi terület jól szolgálja a fejlesztés másik nagy területének, a téri orientáció, mozgás-, ritmus-, beszédkoordináció követelményeinek megvalósítását. A dráma és a tánc kiemelt szerepet kap a rehabilitációs célú feladatok megvalósításában is.

Idegen nyelvek

A beszéd fogyatékoság típusához igazodó módszerek - pl. dadogók esetében az írásbeliség, diszlexiás tanulóknál pedig az auditív módszerek - elsőbbségét szükséges biztosítani.

7.2.6. Egészségügyi és pedagógiai célú habilitáció és rehabilitáció

7.2.6.1. Az egészségügyi rehabilitáció formái

- Audiológiai vizsgálat és ellátás.
- Foniátriai vizsgálat és ellátás.
- Gyermek-neurológiai vizsgálat és ellátás.
- Szemészeti vizsgálat, ellátás.

- Pszichológiai vizsgálat, pszichoterápia.
- Gyógyúszás.
- Gyógytorna.
- Relaxációs tréningek.

7.2.6.2. A pedagógiai rehabilitáció ajánlott tevékenységformái

- a) Logopédiai egyéni és csoportos terápia.
- b) Szenzoros integrációs terápiák (olyan mozgásos lehetőség, amelynek segítségével az éretlen vagy sérült idegrendszer a saját aktív részvételével fejlődik)
- c) Kommunikációs tréningek (a beszéddel és kommunikációval kapcsolatos tudatosság kialakítása)
- d) Bábterápia (személyiség és önértékelés fejlesztés, konfliktuskezelés kommunikációs zavar esetén)
- e) Drámaterápiás foglalkozások (azon gyermekek számára, akiknél a beszéd- és nyelvi problémák háttérben vagy következtében pszichés problémák állnak)
- f) A tehetséges tanulók számára a tehetségük kibontakozásához szükséges feltételek, eszközök, módszerek biztosítása

A) Logopédiai egyéni és csoportos terápia a leggyakoribb kórformák esetében

A beszédfigyatekos tanuló az iskolai oktatás keretében, annak részeként vesz részt a beszéd technikai és tartalmi fejlesztését szolgáló logopédiai terápiás foglalkozáson. A beszédfigyatekosság eltérő kórformái szerint a rehabilitációs feladatok is eltérőek.

A/1 Nyelvi fejlődési zavar (expresszív diszfázia, receptív diszfázia, kevert típusú diszfázia – maradványtüneteként beszédgyengeség)

Az ép értelmű és ép érzékszervű gyermek beszéd-, illetve nyelvi produkciója jelentős mértékben elmarad a biológiai életkorához képest. Az akadályozott illetve hiányos nyelvi produkció a nyelv többszintű sérülésében a beszédészlelés, beszédmegértés, valamint a nyelvi kifejezés területén jelentkezhethet.

A logopédiai terápia célja:

A nyelvi közlés feldolgozás és kifejezőképesség többszintű összetevőjének (beszédészlelés, és beszédmegértés, valamint a tiszta, pontos artikulá-

ció, szókincs, nyelvtani rendszer, szóbeli és írásbeli kifejezőképesség) sokoldalú, intenzív differenciált fejlesztése, amely specifikusan egyéniesített jellegű.

A logopédiai terápia feladata:

- a mozgások (beszédmozgások és finommotorika) speciális fejlesztése,
- grammatikai rendszer rendezése, fejlesztése, verbális munkamemória fejlesztése
- a beszédre irányuló figyelem és emlékezet fejlesztése,
- az aktív és a passzív szókincs bővítése,
- verbális és nonverbális kifejezőképesség fejlesztése,
- a gondolkodási stratégiák fejlesztése
- a beszédészlelés és -megértés fejlesztése,
- az olvasás/írás/helyesírás zavar megelőzése.

A/2 Dadogás

A beszéd összerendezettségének zavara kommunikációs zavar, amely a ritmus és az ütem felbomlásában és a beszéd görcsös szaggatottságában jelentkezik. A dadogás terápia komplex (logopédiai, orvosi, pszichológiai), egyénre szabott terv alapján zajlik.

A logopédiai terápia célja:

- relaxációs gyakorlatok
- cselekvéshez kötött beszédindítás,
- helyes légzéstechnika kialakítása,
- mozgás és ritmus- és beszéd koordináció fejlesztése,
- a beszéd automatizált elemeinek technikai fejlesztése és javítása,
- a beszédhez szükséges motiváció megteremtése, az önismeret és önértékelés fejlesztése
- a dadogó és környezete közötti pozitív kapcsolatok kialakításának elősegítése.

A/3 Hadarás

A beszéd összerendezettségének zavara, melyre a rendkívüli gyorsaság, a hangok, a szótagok kihagyása, összemosása (tapasztása), a pontatlan hangképzés, a monotonia, az egyenetlen beszédritmus és a beszédhangsúly hiánya jellemző. A hadaráshoz gyakran társul a könnyen elterelhető figyelem és érdeklődés. A hadarás terápia komplex (logopédiai, pszichológiai) egyénre szabott terv alapján zajlik.

A logopédiai terápia célja:

- a beszédfigyelem fejlesztése,
- helyes légzéstechnika kialakítása,
- beszéddallam és beszédritmus fejlesztés
- az artikulációs bázis ügyesítése
- beszédhangsúly gyakorlatok
- a normális tempójú és ritmusú beszéd automatizálása
- a beszéd prozódiai elemeinek tudatosítása
- az állandó önkontroll kiépítése és fejlesztése

A/4 Diszfónia

A hang illetve hangképzés zavara, a beszéd során a hangszín rekedt, a hangképzés kemény, préselt, és a hangteljesítmény lényeges csökken. A diszfónia terápiaja komplex (logopédiai, orvosi, pszichológiai), egyénre szabott terv alapján zajlik.

A logopédiai terápia célja:

- a tiszta egyéni beszédhang kialakítása és a folyamatos spontán beszédbe való beépítése,
- a hangminőség és az anatómiai-élettani viszonyok további romlásának megakadályozása.

A/5 Orrhangzós beszéd

Az élettani nazális rezonancia kórosan megváltozik.

Legsúlyosabb esetei az ajak- és/vagy szápadhasadékok következtében alakulnak ki. A szápadhasadékkal gyakran együtt jár az enyhe fokú nagyothallás.

Az orrhangzós beszéd terápiaja komplex (logopédiai, orvosi, esetenként pszichológiai), egyénre szabott terv alapján zajlik.

A logopédiai terápia célja:

- a beszédizomzat fejlesztése
- a légyszájpad izomzat működésének fokozása
- a kóros, nazális rezonancia megszüntetése, illetve csökkentése
- a beszédartikuláció javítása az anatómiai viszonyok figyelembe vételével

A/6 Olvasás/írás/helyesírás tanulási zavara (verbális tanulási zavar esetén)

Az intelligencia szinttől független gyenge olvasási és írásteljesítmény.

A logopédiai terápia célja:

- mozgáskoordináció és ritmusérzék fejlesztés
- iránydifferenciálás, téri észlelés fejlesztése
- beszédészlelés fejlesztése
- fonológiai tudatosság fejlesztése
- a tévesztett betűk differenciálása, a folyamatos olvasás automatizálása
- a beszédemlékezet és figyelem fejlesztése
- szövegértés fejlesztése: beszéd- és nyelvi fejlesztés
- grafomotoros készség fejlesztése, írás- és helyesíráskészség javítása

A/7 Számolás tanulási zavara (verbális tanulási zavar esetén)

Az intelligenciaszinttől független gyenge számolási teljesítmény.

A logopédiai terápia célja:

- képességfejlesztés (mozgás, észlelés, kognitív és tanulási funkciók fejlesztése)
- szám- és műveleti fogalmak kiépítése (számosság, számérzék, analóg mennyiség rendszer; alpműveletek)
- alapvető mennyiségi és matematikai ismeretek kialakítása
- matematikai fogalmak megértése és használata
- matematikai szimbólumok tartalmi azonosítása
- matematikai szövegértés fejlesztése
- geometriai alapismeretek
- idői tájékozódás

7.2.7. A halmozottan sérült beszédfogyatékos tanuló

A beszéd és nyelvi teljesítmények súlyos zavarai egy-egy tanulónál halmozottan is előfordulhatnak. Nem ritka a nyelvfejlődési zavar hadarásdadogás együttese. Az iskolai szakaszban ehhez olvasási, írási, helyesírási, számolási nehézség társulhat. A tünetek megjelenhetnek párhuzamosan, de előfordul a tünetváltás jól ismert jelensége is, amikor pl. a kiejtés javítását, javulását követően dadogás, hadarás lép fel. Ilyen esetekben a fejlesztési elvekre épülő terápiák tudatos alkalmazása a rehabilitáció döntő tényezője. Más esetekben a beszédfogyatékosághoz társuló mozgásszervi, érzékszervi, pszichés fejlődés zavarai nehezítik a fejlesztést. A velük való foglalkozás a logopédia és a társuló fogyatékoság gyógypedagógiai módszereinek kombinációjával, egyéni fejlesztési terv alapján történik, személyre szabott értékeléssel.

Áttekintő kérdések

1. Milyen típusai vannak a beszédzavaroknak?
2. Milyen csoportjai vannak az elsődleges beszédhibáknak?
3. Milyen területek bírnak kiemelt fontossággal a beszédhibások anyanyelvi kommunikációjának fejlesztése területén?
4. Mi jellemző a hadarásra, és mi a logopédiai terápia célja hadarás esetében?
5. Milyen jellemzői vannak az orrhangzós beszédnek?

8. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztésének elvei

8.1. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanuló

8.1.1. Általános jellemzők

Az autizmus spektrum zavarok az idegrendszer igen korai, nagy valószínűséggel veleszületett ártalmának, illetve a genetikai, egyéb biológiai és környezeti tényezők együttes hatásának következményei. Az iskoláskor eléréséig – vagy tovább – kezeletlenül maradt fejlődési zavar és szélsőséges viselkedésformák gyógyító és fejlesztő célú ellátása a gyermek növekedésével egyre nehezebbé válhat, bár a nevelhetőség, taníthatóság időszaka belenyúlik a felnőttkorba, így sosem túl késő a fejlesztést elkezdeni. Az autizmus spektrum zavarok lényege a társas viselkedés, a kommunikációs és sajátos gondolkodási képességek minőségi károsodása, amely jellegzetes viselkedési tünetekben nyilvánul meg. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulóra legjellemzőbb a kölcsönösséget igénylő társas viselkedési készségek területén tapasztalható gondolkodási képesség sajátos hiányosságai, a beszéd szintjéhez képest károsodott kölcsönös kommunikáció, a rugalmas viselkedés szervezés és kivitelezés képességének minőségi sérülése és az egyenetlen képességprofil. Autizmus spektrum zavar minden értelmi szinten előfordul, ami azt jelenti, hogy jelen lehet átlagos (vagy átlag feletti) intelligencia mellett épp úgy, mint értelmi sérüléssel együtt járva. A fejlődési zavar átlagos, vagy átlag feletti intelligencia esetében is jelentősen befolyásolja, áthatja a gyermeki fejlődést, megváltoztatja a megismerés folyamatát és a társas viselkedés fejlődését, ezért sérülés-specifikus fejlesztésre minden érintett gyermekeknek joga és szüksége van. Autizmusban a beszédfejlődés gyakran megkésik, súlyos esetekben nem alakul ki beszélt nyelv. A központi probléma azonban nem a nyelv hiánya, vagy megkésett fejlődése, hanem a funkcionális, kölcsönös kommunikáció sérülése. Az alapvető problémák közé tartozhat a nyelvhasználat színvonalától függetlenül, hogy hiányozhat a kommunikáció és a beszéd hasznának, hatalmának megértése, vagyis hiányozhat annak megértése, hogy mások érzéseit, gondolatait, tetteit kommunikáció útján befolyásolni lehet.

Az alapvető gondolkodási és viselkedési képességek spontán elsajátításához szükséges képesség hiányok egész életen át jellemzően megmaradnak, de a speciális intenzív terápiás és pedagógiai ellátás segítségével jelentős fejlődés érhető el. A hiányzó/sérült képességek okozta elsődleges és másodlagos viselkedési tünetek az igen súlyostól a jól ellensúlyozott állapotokban csaknem tünet mentessé fejlődhetnek, változhatnak, és az élet különböző szakaszaiban különböző formákban jelentkezhetnek. Új helyzetben, váratlan események, körülmények hatására felerősödhetnek a típusos tünetek. A tünetek változatossága mellett a tanuló autizmusának súlyossága széles skálán szóródik.

Az autizmus tehát egy idegi-fejlődési rendellenesség, ami csökkent mértékű társas kapcsolatokban, kommunikációs képességekben, valamint abnormális viselkedési és érdeklődési mintázatokban nyilvánul meg.

Az autizmus első részletes leírója Leo Kanner volt (1943), bár szórványos beszámolók az 1800-as évektől olvashatók róla. Kanner az autizmust a skizofrénia legkorábbi formájának vélte. Az „autista” kifejezést Bleuer (1911) nyomán választotta, aki ezt a felnőtt skizofrénia egyik jegyének leírására használta. Konceptiója azonban nem bizonyult szerencsésnek, mivel a figyelemnek a skizofréniaira való irányítása később témérdek félreértésre adott okot.

Kanner 11, általa autistának tartott gyermek részletes megfigyelése alapján két fő jellemzőt írt le. (1) Autisztikus magány, ami azt jelenti, hogy a gyermek születésétől kezdve képtelen arra, hogy a különböző emberekhez és szituációkhoz a szokott módon viszonyuljon. A tárgyakkal való kapcsolata jó, órákig boldogan eljátszik velük, de az emberekkel szembeni viselkedését a mély magányosság uralja. (2) Az állandósághoz való rögeszmés ragaszkodás, ami a körülményes foglalatosságokban, szertartásokban, az egyes dolgokba való sajátos belefeledkezésekben és a szokatlanul beszűkült érdeklődési körben nyilvánul meg.

Ma – a szakemberek megegyezése alapján – a következő három kritérium az elfogadott. (1) Kvalitatív károsodás a kölcsönös szociális interakciók terén. (2) Kvalitatív károsodás a verbális és a nem verbális kommunikáció, valamint a képzelőerőt igénylő tevékenységek terén. (3) A tevékenységek és az érdeklődések feltűnően korlátozott repertoárja. Ezt a hármat együtt autisztikus triásznak nevezzük.

Kanner annak idején azt gondolta, hogy az autista gyermekek legalább átlagos intellektuális képességekkel rendelkeznek, egyes képességek te-

kintetében (memória, zene, képzőművészet, számolás) akár kiválóak is lehetnek. (Ma az ilyen kiváló képességű autistákat a savantok kategóriájába soroljuk.) Később kiderült, hogy bár egyes autistáknak valóban lehetnek „csúcsképeségei”, többségükre ez nem igaz, sőt az átlagos intellektuális szintet kb. 10%-uk éri el, emellett vannak közöttük értelmi fogyatékosok is.

Kanner eredeti, 11 fős mintájában a gyermekek többsége magas szocioökonómiai státuszú (SES) családból származott, ezért sokan azt gondolták, hogy az autizmus pszichológiai eredetű. A későbbi, nagyobb mintán végzett vizsgálatok azonban fényt derítettek arra, hogy mind a SES, mind a faj, mind a nem tekintetében az arány ugyanaz, mint a normál populációban.

Bár maga Kanner bizonytalan volt az autizmus eredetét illetően, korának szakemberei közül sokan pszichológiai tényezőket feltételeztek a háttérben, különösképpen patológiás szülői háttérrel. E nézet legmarkánsabb képviselője Bettelheim (1950) volt. Vele együtt többen úgy gondolták, hogy a legjobb terápia az lenne, ha az autista gyermeket elválasztanák a családjától, és külön-külön kezelnék őket. Kiderült azonban, hogy az autista gyermekek családja semmivel sem mutat több patológiás megnyilvánulást, mint más családok, így ez az elképzelés csakhamar feledésbe ment.

Az utóbbi időkben a figyelem az autizmus organikus eredete felé fordult. Temérdek hipotézis látott napvilágot, melyek szerint az autizmus talán a szülési komplikációkkal, a terhesség alatti rubeola fertőzéssel, anyagcserezavarral, genetikai rendellenességgel stb. lehet összefüggésben, ám mostanáig egyik mellett sem találtak perdöntő bizonyítékot. Így azt gondolták, hogy valószínűleg több biológiai tényező valamilyen módon való összekapcsolódásáról lehet szó, ami további kutatást igényel.

A legfrissebb (2010-ben publikált) kutatások viszont egyértelműen az autizmus genetikai eredetét valószínűsítik. Tizenkét ország hatvan kutatóintézetének tudósai dolgoztak három éven át az Autizmus Genom Projekt elnevezésű programban. A programban 996 autizmussal élő, valamint 1287 ilyen tüneteket nem mutató ember génállományát tanulmányozták, akik valamennyien európai leszármazottak voltak. A megállapítások szerint az autizmussal élőkénél gyakoribbak voltak egyes DNS-szakaszok ismétlődései és hiányai is. Ezek a kópiaszám-változások szétzilleszhetik a gének szokásos tevékenységét.

A csoport azt is kimutatta, hogy minden egyes esetben más összeállításban jelent meg a zavar, noha az érintett gének egy része hasonló funkciójú volt. A szakemberek szerint már a szülői ivarsejtek kialakulása során apró genetikai hibák léphetnek fel, melyek aztán átmásolódnak az utód DNS-ébe, így az autista gyermek az első a családban, aki az adott változatot hordozza. Ezek szerint a genetikai változások már a szülők ivarsejtjeiben megkezdődhetnek.

Az eredmények megerősítik a tudományos világban kialakulóban lévő konszenzust, mely szerint az autizmust – legalábbis részben – több ritka, a népesség legfeljebb egy százalékában jelen lévő génváltozat felbukkanása okozza. A kutatás arra nem ad választ, hogy a genetikai változásokat mi okozza. A géneket átkapcsolhatja például környezeti hatás vagy a szülők idősebb kora. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy az autizmussal élőknel egységes genetikai mintázatról nem beszélhetünk (minden egyes esetben a genetikai mintázat egyedi), továbbá ez a rendellenes genetikai mintázat nem feltétlenül örökletes. Mindezen tények tükrében érthető, hogy az autizmus orvosi kezelése egyelőre várat magára.

Számos javaslat fogalmazódott meg viszont az autizmus nem orvosi kezelésére. Az olyan hagyományos módszerek, mint az analitikusan orientált „beszédterápia” vagy játékterápia nem hoztak eredményt, mivel csak nagyon kevés autisztikus gyermek rendelkezik a részvételhez szükséges nyelvi képességekkel. De ha meg is lenne a nyelvi képesség, az autisztikus gyermekekkel nehéz kapcsolatot teremteni, így nem jön létre a terapeuta-kliens viszony, ami pedig rendkívül fontos a hagyományos terápiás módszereknél. Később olyan módszerekkel próbálkoztak, mint a nagy dózisú B₆ vitamin bevitele, cukormentes diéta, adalékanyagok mellőzése vagy stimulánsok használata. Bár mindegyik mellett szólt egy-két esettanulmány, a kontrollvizsgálatok ezek eredményességét nem erősítették meg. Nem sikerült tehát olyan módszert találni, amely minden autisztikus gyermeknél beválk, és ez tulajdonképpen nem is meglepő, ha arra gondolunk, hogy a kórkép az eredetét tekintve nem egységes.

Az eddigi leghatékonyabb kezelési forma a viselkedésterápia és a nevelés eszköztárának felhasználása. Ezek viszonylag eredményesnek bizonyultak, sikerült velük az autizmus tüneteit mérsékelni. Azonban a legtöbb autisztikus gyermek prognózia így is kétséges. Az autisztikus gyermekeknek csak kb. 10%-a tanul meg olyan módon alkalmazkodni, hogy képes önálló munkavégzésre és önálló életvezetésre. Házasságot nagyon

kevesen kötnek. A tünetek súlyossága ugyan valamivel csökken a felnőttkorban, de a kapcsolatteremtési deficit sajátos életstílusra kényszeríti még a tehetséges autista embereket is.

Magyarországon az autisták érdekeit az 1988-ban alapított Autisták Országos Szövetsége (eredeti nevén: Autisták Érdekvédelmi Egyesülete) képviseli, melynek 54 tagszervezet és több mint 800 magánszemély a tagja, és a tagok száma dinamikusan nő (Szilágyiné, 2009). A szervezet kimutatása szerint (1) 10 ezer lakosra a 0–14 évesek körében 7,72 gyermekkorai autizmussal élő jutott 2007-ben hazánkban, (2) a 0–14 éves autisták körében a fiúk-lányok aránya 4:1, (3) az óvodába és iskolába bekerülő autista gyermekek száma 2002 és 2009 között megduplázódott, és a szakemberek szerint 2020-ra várhatóan megötszöröződik (Petri és Vályi, 2009). Egyetlen autistákkal foglalkozó bennlakásos intézményünk 2007-ben nyílt meg Békéscsabán. A gyógypedagógusok kiegészítő képzés keretében – a főiskola elvégzése után – tanulhatják meg, hogyan kell oktatni, fejleszteni az autistákat.

Az autisták számának gyors növekedése nem csupán magyar sajátosság. Loiacono és Allen (2008) hiteles statisztikákat idézve arról számolnak be, hogy az Egyesült Államokban míg 2000-ben 294 születésre esett egy autista, addig 2007-ben 150 születésre esett egy autista, és az autizmus minden 94 fiúból egyet érint. A gyors növekedés oka egyelőre ismeretlen.

Az autizmus problémájának figyelemfelkeltésére világszintű kezdeményezés indult 2007-ben. Az év december 18-án az ENSZ április 2-át jelölte ki az autizmus világnapjának (World Autism Awareness Day – WAAD), hogy a világ figyelmét az autizmusra és a vele kapcsolatos problémákra irányítsa. Az autizmus világnapja arra ösztönzi a tagállamokat, hogy tegyenek intézkedéseket a társadalmi tudatosság növelésére az autizmus kezelésében, és ösztönözze a korai diagnózis és fejlesztő beavatkozás kidolgozását. Ami sok országban közös, az egy-egy jelképes épület kivilágítása a világnap előestéjén, kék színnel. Ehhez a figyelemfelkeltő akcióhoz csatlakozott hazánkban az Autisták Országos Szövetsége április 1-je estéjén a budapesti Parlament kupolájának kék színnel történő kivilágításával.

8.1.2. A halmozottan sérült autizmus spektrum zavarral küzdő tanuló

Az autizmus spektrum zavarok gyakran társulnak egyéb problémákkal, amelyek az ellátási szükségletet, taníthatóságot és a gyermek jövőjére vonatkozó előjelzéseket jelentősen befolyásolják.

Ezek lehetnek:

- értelmi fogyatékoság (mint a leggyakoribb társuló fejlődési zavar),
- beszéd-, érzékszervi, mozgás- vagy egyéb fogyatékoság,
- viselkedésproblémák (főleg, ha azok súlyosak, pl. agresszió, önbántalmazás).

A fejlesztésnél szem előtt kell tartani, hogy a tanítás lehetséges módszertanát illetően a tanuló autizmusa az elsődlegesen meghatározó tényező. Általában a szükségletek egyéni kombinációjához kell a járulékos zavar speciális szempontjait és az autizmus-specifikus pedagógiai módszereket összehangolni.

8.1.3. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók pedagógiai szempontú jellemzése

Gyakorlati célból a társas viselkedési készségek, szociális viselkedés szerint az autisztikus spektrumon elhelyezhető sokféle személyiségű és viselkedésű tanulók négy típusba sorolhatóak.

8.1.3.1. *Izolált típus*

Társas kapcsolatokat nem kezdeményező, a kezdeményezést, társas helyzeteket kerüli, elutasítja, nem érti. Általában értelmi fogyatékos, gyakoriak a szenzoros ingerfeldolgozás zavarai is. A legrosszabb prognózisú, legnehezebben tanítható alcsoport.

8.1.3.2. *Passzív típus*

Szociálisan nem kezdeményező, a közeledést passzívan elfogadja, gyakran jól irányítható. A legjobban tanítható, legjobb prognózisú a későbbi beilleszkedés lehetősége szempontjából is. Passzivitása, együttműködési készsége miatt nehéz észrevenni, amikor már nem követi a tananyagot, csak jelen van, illetve rugalmatlanul, formálisan „tanul”.

8.1.3.3. Aktív, bizarr típus

Szociálisan aktív. Viselkedése gyakran a helyzethez nem illő, szokatlan módon, esetleg sokat kezdeményező. Kapcsolatteremtése egyoldalú, a partner személyiségét, szándékát nem veszi tekintetbe, saját érdeklődési körbe tartozó témákra, kérdésekre szorítkozik.

8.1.3.4. Merev, formális típus

Főként a serdülő- és felnőttkorban, a legjobb értelmű és beszéd szintű személyekben alakulhat ki a jellegzetes viselkedés, amelynek háttérben erős kompenzációs igyekezet áll.

A gyermekek fejlődésük során többször is típust válhatnak!

8.1.4. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók – a tanítás, illetve a hagyományos tanítási módszerek és tervezés módosítása szempontjából – kiemelkedő jelentőségű tulajdonságai

- a) A másik személy szándékának, érzéseinek, gondolatainak, szempontjainak (pl. az információátadás szándékának) meg nem értése, az önmagára vonatkoztatás hiánya. Legsúlyosabb esetben képtelenség arra, hogy az embereket, mint a valóság egyéb elemeinél fontosabbakat megkülönböztesse.
- b) A szociális megerősítés jutalomértékének hiánya, vagy az ezzel kapcsolatos öröm későbbi, direkt tanítás útján való kialakulása, illetve a belső motiváltság gyengesége – gyakran teljes – hiánya. Többnyire nagyon kevés vagy szokatlan dolog okoz számukra örömet.
- c) A beszéd korlátozott megértése, még látszólag jó beszédprodukciónak mellett is, amelyet nehezítenek a beszéd érzelmi, társas viselkedési sajátosságai, mint pl. a hang-hordozás.
- d) A beszéd vagy más kommunikációs eszköz spontán, funkcionális, rugalmas alkalmazásának sérülése.
- e) Egyenetlen képességprofil, pl. a szigetszerű ismeretek, képességek és az önellátás vagy a mechanikus és a személyes memória közötti szakadékszerű különbség.
- f) Hiányzó vagy korlátozott belátás, pl. saját tudásával, az ismeret forrásával, módjával, a szubjektív jelentőséggel kapcsolatban.
- g) A változásokkal, újdonsággal kapcsolatos ellenállás, szorongás.

8.1.4.1. Típusos erősségek, amelyekre építeni lehet

- A megfelelő szintű vizuális információ általában jól értelmezhető.
- Tanult rutinokhoz, szabályokhoz való alkalmazkodás.
- Jó mechanikus memória.
- Megfelelő környezetben, érdeklődésének megfelelő témáknál kiemelkedő koncentráció, kitartás.
- Egyes, nem szociális tartalmú tantárgyi területeken – pl. szó szerinti tanulás, nem szöveges számtan, földrajz, zene – viszonylag jó képességek.

8.1.4.2. Típusos nehézségek és kognitív problémák, amelyekkel számolni kell a tanítás során

- Az érzékszervi ingerfeldolgozás zavarai, túlérzékenységre és/vagy fokozott ingerkeresésre utaló viselkedések (hallás, látás, fájdalom stb.).
- Figyelemzavar gyakorisága.
- Az utánzási képesség kialakulásának hiányosságai.
- Inger feldolgozási, vizuomotoros koordinációs problémák.
- Tér-idő értelmezés interiozációjának gyengesége, esetleg hiánya.
- Analízis (sorrendiség)-szintézis műveleteinek problémája.
- Ok-okozati összefüggések felismerésének problémája.
- A lényegkiemelés, problémamegoldó gondolkodás deficitje.
- Az általánosítás, a tanultak új helyzetben való alkalmazásának sérülése.
- Felidézési problémák (pl. speciális szociális tartalmaknál és személyes élményeknél).
- Ismert tananyagban váratlan nehézség felmerülése szociális elem bevezetésével vagy új körülmények közötti alkalmazás során.
- A feladat céljának nem értése, reális jövőre irányultság hiánya.
- A szimbolikus gondolkodás (pl. játék) fogyatékosága.
- A valóság téves értelmezése, felfogása.
- Realitás és fantázia összetévesztése.
- A szóbeli kérések, közlések félreértése, különösen a többértelmű, elvont kifejezések, többrészes utasítások esetén.
- Szó szerinti értelmezés.
- Képességek, ismeretek önálló, változatos alkalmazásának nehézsége.
- Gyermekközösségben áldozattá, illetve bűnbakká válás, más esetekben szociálisan a helyzetnek nem megfelelő viszonyulás a kortársakhoz.

- Szabadidőben passzivitás, kudarcokból eredő viselkedésproblémák megjelenése.
- Félelmek, fóbiák, szorongás.

8.2. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók speciális fejlesztésének elvei, céljai, feladatai és módszerei

8.2.1. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésének általános céljai, feladatai

- A legáltalánosabb távlati cél az egyéni képességek, fejlettség szintjén elérhető legjobb felnőttkori szociális adaptáció és önállóság feltételeinek megteremtése: ennek alapja a szociális, kommunikációs és gondolkodási készségek hiányának speciális módszerekkel történő kompenzálása és a meglévő készségek fejlesztése.
- A hiányzó készségeket pótló, helyettesítő kompenzációs-habilitációs kezelése a fejlődési elmaradás, a másodlagos (pl. viselkedés-) problémák leküzdése érdekében. A fogyatékos készségek kompenzálása különös jelentőségű a tanulási, szociális és munkahelyzetekbe való beilleszkedés és viselkedés elsajátításához.
- Az iskolai és a mindennapi gyakorlati életre felkészítő tananyag speciális módszerek segítségével történő elsajátítása.
- A jellegzetes gondolkodási nehézségek, rugalmatlanság miatt – a továbblépés előtt – külön kiemelt fejlesztési feladat az elsajátított ismeretek alkalmazásának, általánosításának tanítása, az ismeretek folyamatos használata a fenntartás biztosítására, valamint a változatos, probléma-megoldási módszerek tanítása.
- A tananyag kiválasztásának legfontosabb szempontja a tanított képesség egész életen át megfelelő alkalmazhatósága. A tanuló túlterheltségének elkerülése érdekében a felesleges információkat szűrni kell, mert a tipikusan fejlődő gyermek által spontán, ösztönösen elsajátított nagy mennyiségű információ és készség az autizmus spektrum zavarral küzdő gyermek számára nehéz tananyagot jelent.

A fejlesztési célokat a fenti szempontok alapján fontossági sorrendben kell értelmezni, és e szerint kell az egyéni fejlesztési tervekbe iktatni.

A tanulók fejlesztési céljai hierarchikus rendben helyezkednek el abból a szempontból, hogy mennyire szükségesek a gyermek szociális alkal-

mazkodása és önszabályozása kialakításához (az egyéni fejlettségének szintjén). A típusos egyenetlen fejlődés azt jelenti, hogy a hiányzó vagy elmaradó készségek spontán fejlődésére nem építhetünk: minden egyes hiányzó részfunkció, illetve korábbi fejlődési szakaszból hiányzó alapozó funkció fejlesztését be kell illeszteni ebbe a hierarchiába. Pl. a veszélyeztető viselkedések kezelése, más, elfogadható viselkedések kialakításával, viselkedésterápiával a célok hierarchikus rendjében így alakul:

- az ön-(esetleg köz-)veszélyes viselkedések kezelése,
- a családi életet akadályozó viselkedések kezelése,
- a taníthatóság és a csoportba való beilleszkedés kialakítása,
- az iskolán kívüli környezethez való adaptív viselkedés kialakítása.

8.2.2. Speciális módszerek az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésében

- A nevelés, fejlesztés tervezése a mért szociális alkalmazkodás, fejlettségi kor, illetve a mért intelligencia szintje és a kommunikációs színvonal alapján történik, az egyenetlen képességprofil, valamint tanulási képességek miatt egyénhez igazodó módon, a fejlődés erre alkalmas eszközzel (pl. fejlődési kérdőív) való folyamatos követésével.
- Protetikus környezet és eszköztár kialakítása (strukturált környezet biztosítása az időbeli és téri tájékozódás segítéséhez, vizuális információhordozók és augmentatív kommunikációt segítő eszközrendszer kialakítása).
- Speciális, egyéni motivációs és jutalmazási rendszer kialakítása.
- Vizuálisan segített kommunikációs rendszer, a speciális környezetben belül és személyek között: beleértve a gyermek felé irányuló minden kommunikációt.
- A szociális fogyatékossgal összefüggő tanítási nehézség miatt keresni kell az információ átadására a gyermek megértési szintjének megfelelő és szociális vonatkozásoktól leginkább független módszereket és médiumokat (pl. írott utasítás, folyamatábra, számítógépes oktatás stb.). Ugyanakkor a tanítási helyzetek szociális vonatkozásainak elfogadása, illetve megértése fontos tanítási cél (pl. a csoportos, illetve „frontális” tanítási helyzetben való tanulás).
- A fejlesztésben, tanításban és a viselkedésproblémák kezelésében alapvető a kognitív-viselkedésterápia módszereinek alkalmazása.

8.2.3. A speciális fejlesztés szervezési feltételei

8.2.3.1. A fejlesztés formái

- Speciális csoportban: egyéni és kiscsoportos formában.
- Többségi iskolában integráltan, az integráció különböző szintjeinek, formáinak alkalmazásával.

8.2.3.2. Speciális csoportosságok

- A szükséges pedagógus létszám függ a csoportlétszámtól, a csoporttagok közti hasonló szükségletektől, az egyéni fejlesztési szükséglettől és a viselkedésproblémák súlyosságától, gyakoriságától. A szükséges egyéni fejlesztés csak megfelelő létszámú és képzettségű szakember jelenlétében biztosítható. A szakszerű integráció, illetve a súlyosan érintett tanulók minőségi ellátása csak a szükséges szakemberlétszám biztosításával valósítható meg.
- Törekedni kell a csoport homogenitására. Az egyéni fejlődési eltérések az általános értelmi, önállósági, beszédképességi szint, illetve a viselkedésproblémák jellege szerint további csoportbontást tehetnek szükségessé.

8.2.4. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésének pedagógiai szakaszai

A tanulók iskolai fejlesztését a szociális-kommunikációs készségek fejlesztése és a rugalmasabb viselkedésrepertoár kialakítása határozza meg. Iskoláskorban is folytatni kell a korai fejlesztésben és óvodai nevelés során alkalmazott fejlesztő eljárásokat, illetve szükség lehet az iskoláskor előtti képességfejlődés területeinek fejlesztésére. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai általában módosításokkal egyeznek meg a Nat-ban és a kerettantervekben rögzített pedagógiai szakaszokkal és tartalmakkal. A módosításokat a helyi tantervekben és egyéni fejlesztési tervekben kell meghatározni a gyermekek egyéni szükségleteinek, fejleszthetőségének megfelelően. Az alsó szakasz (1–4. évfolyam) elvégzéséhez általában hosszabb időkeretre van szükség.

A jó értelmi és nyelvi képességekkel rendelkező tanulók esetében előfordulhat, hogy az egyes műveltségi területeken meghatározott tartalmak jelentős részét a NAT-ban és a kerettantervekben meghatározott életkorban képesek elsajátítani. Ezekben az esetekben egyéni fejlesztési terv

alapján a szociális-kommunikációs és speciális kognitív készségek párhuzamos fejlesztése szükséges.

Az alábbi szakaszolás az autizmus spektrum zavarral küzdő gyermekek speciális fejlesztésének általános vázlata. Tartalmazza azokat a többlettartalmakat, amelyeket az egyéni fejlesztési tervekbe szükséges beépíteni.

A fejlesztést minden gyermek esetében az első szakaszban kell kezdeni. Az egymásra épülő szakaszok időtartama előre nem határozható meg. A fejlesztés üteme és a tanuló továbblépési lehetősége függ a fejlődés mért eredményeitől, azaz a gyermek képességeitől és a szakszerű képzés intenzitásától.

8.2.4.1. Első szakasz

Korai diagnózis esetén egybeeshet a korai fejlesztés és az óvodai nevelés időszakával, de gyakran belenyúlik az alsó tagozat időszakába.

Fő célja a rehabilitáció. A gyermek formális és informális felmérésének) tapasztalataira alapozva, egyénre szabott hosszú, közép- és rövid távú tervre épül.

Célja a gyermek/tanuló elemi beilleszkedési készségeinek, adaptív viselkedésének kialakítása. Ennek érdekében:

- a szociális/kommunikációs alapkészségek célzott fejlesztése,
- az autizmusból és a társuló fogyatékoságokból eredő fejlődési elmaradások lehetséges célirányos kompenzálása,
- az ismétlődő, sztereotip, helyzetnek nem megfelelő viselkedés kialakulásának megelőzése, illetve rendezése,
- fogyatékoság-specifikus vizuális információhordozókkal segített ún. protetikusan, segédeszközökkel felszerelt augmentatív környezet, eszközök használatának elsajátítása, adaptív viselkedési formák, szokások kialakítása.

Fejlesztési területek:

a) Kommunikáció/szociális viselkedés

- Beszéd előtti, csecsemőkori kommunikáció elemeinek tanítása.
- Szociális kapcsolatteremtés elemeinek tanítása (pozitív megerősítéssel).
- Beszéd vagy – beszéd kialakulásának hiányában – augmentatív és alternatív eszközzel történő kommunikáció használatának tanítása.
- Tanítási helyzetben szükséges elemi szociális viselkedés kialakítása.

- Augmentatív és alternatív kommunikációs eszközök (nem kizárva pl. az írott nyelvet) használatának tanítása napi rutinokban, a gyermek életének valamennyi színterén.
- b) Fejlődési funkcióelmaradások, önkiszolgálás
 - Alapvető készségek kialakítása (étkezés, szobatisztaság, tisztálkodás, öltözködés).
- c) Kognitív fejlesztés
 - Elemi ismeretek, fogalmak.
 - Elemi logikai műveletek és összefüggések tanítása.
 - Szociális kognitív készségek fejlesztése.
 - Egyszerű aktivitásformák kialakítása strukturált keretek között (pl. játék-, használati és taneszközök célszerű használata).
 - Általánosítás képességének fejlesztése.
 - Az elsajátított képességek önálló használatának tanítása.
 - Az elsajátított képességek más összefüggésben való használata.
 - Képességek alkalmazása más, elsősorban otthoni környezetben stb.
- d) Viselkedésproblémák kezelése
 - Viselkedésproblémák megelőzése.
 - Alternatív viselkedések kialakítása.
 - Meglévő viselkedésproblémák kezelése.

8.2.4.2. Második szakasz

Egybeeshet az alapfokú nevelés időszakával, de gyakran belenyúlik a középfokú nevelés-oktatás szakaszába. Célja az elsajátított ismeretek bővítése és a változatos aktivitásokban való minél önállóbb részvétel iskolai, otthoni és egyéb iskolán kívüli környezetben.

Fejlesztési területek:

Az előző szakasz területei bővülnek az alábbiakkal:

- képességek szinten tartása az önállóság fejlesztésével,
- a szociális-kommunikációs kompetencia fejlesztése, spontán, funkcionális kommunikáció kiterjesztése,
- kognitív fejlesztés, különös tekintettel a problémamegoldó gondolkodásra,
- ismeretek bővítése,
- önellátás körének bővítése,
- házimunka,
- munkára nevelés megalapozása.

8.2.4.3. Harmadik szakasz

Egybeeshet az alapfokú nevelés időszakával vagy a középfokú nevelés-oktatás szakaszával. Cél a felnőtt korban egyénileg elérhető legmagasabb szintű adaptáció, önállóság és munkavégző képesség elérésének megalapozása.

Fejlesztési területek:

Az előző szakasz területei bővülnek az alábbiakkal:

- képességek szinten tartása,
- tantárgyi ismeretek a Nat-ban és a kerettantervekben meghatározott tartalmak adaptálásával, az egyén képességeinek megfelelően,
- önszervezés, önállóság, túguló szociális integráció,
- munkára nevelés, pályaorientáció.

8.2.5. A Nat és a kerettantervek alkalmazása

Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók csoportja rendkívül változatos, de a központi sérülés azonos jellege miatt meghatározhatók közös szükségletek és egységes módszertani javaslatok.

Esetükben számolni kell azzal, hogy a Nat kulcskompetenciáihoz rendelt tudások elsajátításához hosszabb időtartamot szükséges biztosítani, a szociális megértést kívánó attitűdök, képességek fejlődését pedig kognitív stratégiákkal kell támogatni.

A Nat fejlesztési területei, nevelési céljai, műveltségi területei esetükben is alkalmazhatóak a sérülés típusának megfelelő adaptációval. A Nat szakaszaihoz rendelt célok elérésére szükség esetén hosszabb időtartamot kell biztosítani, egyes, az alábbiakban részletezett tartalmak hangsúlyosabban jelennek meg. A többlettartalmakat, mint az önismeretet, társas viselkedést, a spontán, funkcionális kommunikációt, egészségnevelést és munkakészségeket speciális rehabilitációs tantárgyként javasolt tanítani. A kerettantervek adaptálása szempontjából az autizmus súlyosságát, az intelligenciát és a nyelvi képességeket egyaránt figyelembe kell venni. Mivel autizmus spektrum zavar az értelmi képességek bármely szintjén jelen lehet, többségi iskolák kerettantervét, valamint az enyhén értelmi fogyatékos tanulók számára és a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók számára készült kerettantervet egyaránt adaptálni szükséges autizmusra. A tananyagot mennyiségi és minőségi szempontból módosítani és redukálni kell a tanulók speciális szükségletei szerint. Az egyes műveltségi területekre vonatkozó sajátos eltéréseket a helyi tantervben és az egyéni

fejlesztési tervekben kell rögzíteni. A tananyag elsajátításához speciális módszerek és eszközök használata szükséges.

8.2.5.1. A Nat fejlesztési területei-nevelési célok

Nemzeti azonosságtudat, hazafias nevelés

Kiemelkedően fontos a közvetlen társadalmi és természeti környezet ismerete, az azokkal való harmonikus kapcsolat. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók elsősorban saját, közvetlen élményeiken keresztül, esetleg speciális érdeklődési körüknek megfelelően ismerhetik meg nemzeti kultúránk értékeit. Ezen a területen rendkívül nagy egyéni különbségekre számíthatunk.

Allampolgárságra, demokráciára nevelés

Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók nevelésének-oktatásának alapvető célja, hogy olyan gondolkodási, szociális-kommunikációs készségeket alakítsunk ki, melyek lehetővé teszik az egyén részvételét szűkebb és tágabb társas környezetében. A részvétel módja és mértéke nagy egyéni eltéréseket mutat: a tanulók többsége jelentős támogatást igényel abban, hogy jogait gyakorolja, társadalmilag elfogadott viselkedésmódokat tanúsítson, alkalmazkodjon a társadalom írott és íratlan szabályaihoz.

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése

Hangsúlyos szerepet kap a saját személyiség, a külső és belső tulajdonságok megismertetése, a saját viselkedés kontrolljának, a kooperációnak, szociális normáknak direkt tanítása, mivel azok intuitív megértésére, spontán elsajátítására korlátozottan számíthatunk. A sikerélményeket biztosító, a gyermek érdeklődését és motivációját fenntartó oktatási környezet kialakítása kulcsszerepet játszik a reális önértékelés és pozitív énkép kialakításában.

Testi és lelki egészségre nevelés

Elsődleges az érzelmi biztonság megteremtése, a pozitív, reális énkép és önértékelés támogatása, a fejlődési zavarral gyakran együtt járó szorongás megelőzése, oldása.

A helyes étkezési, alvási, önápolási szokások, a rendszeres mozgás iránti igény kialakítása szintén prioritást kap az egyéni fejlesztési tervben.

A megfelelő szexuális viselkedés kialakításában a családok számára hatékony segítséget kell nyújtania az iskolának, mivel a szociális megértés sérülése e területet speciálisan nehezíti.

A viselkedésproblémák megelőzése és hatékony kezelése hozzájárul a testi-lelki egészség megőrzéséhez és kiküszöbölheti a gyógyszeres kezelést.

A családi életre nevelés

A család szerepe az autizmus spektrum zavarral küzdő tanuló esetében is kiemelkedő jelentőségű. Az iskola alapvető feladata, hogy segítse az érintett családokat az autizmus-specifikus célok kitűzésében és megfelelő nevelési stratégiák alkalmazásában, mivel a hagyományos módszerek többsége nem válik be az érintett gyermekek esetében.

A nevelési-oktatási intézmény és a család szoros együttműködésével érhetők el és terjeszthetők ki az egyéni fejlesztési tervben megfogalmazott célok, különös tekintettel a szociális-kommunikációs készségek általánosítására, valamint a rugalmasabb viselkedés és gondolkodás fejlesztésére.

Felelősségvállalás másokért, önkéntesség

Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók esetében is cél lehet az önkéntes feladatvállalás egyéni mérlegelést követően, ha annak értékét, saját szerepüket és kompetenciájukat az önkéntes tevékenység során megértik. Az önkéntes feladatokban való részvétel segítheti együttműködési és problémamegoldó képességeik fejlődését, elősegítheti pozitív énképük alakulását, önbecsülésük növekedését. Fontos azonban figyelembe venni szociális naivitásukat, sebezhetőségüket, ezért a család és a pedagógusok egyénre szabott támogatásával, kísérésével vonhatók be önkéntes feladatokba.

Fenntarthatóság, környezettudatosság

A környezet célzott megfigyelése, felfedezése a pedagógus aktív közreműködése nélkül elképzelhetetlen. A fejlesztés e területen is a közvetlen, mindennapi élettel kapcsolatos tapasztalatokon alapul. Elsődleges a helyes szokásrend kialakítása.

Pályaorientáció

Az egyén által elérhető legnagyobb fokú önállóság támogatása kiemelkedően fontos. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók esetében az önállóság megalapozása már a fejlesztés kezdetétől jelen van, mivel számos alapfeltétele hiányozhat, többek között a rugalmasság, az együttműködés és a bizonytalanság tolerálásának és kezelésének képessége. Az elérhető felnőttkori önállóság nagy egyéni eltéréseket mutat. A pályaorientáció során a munkaképességek mellett a szociális-kommunikációs fej-

lettséget és a munkaviselkedés színvonalát is figyelembe kell venni. Fontos, hogy a pályorientáció során építsünk a tanuló speciális érdeklődési körére, erősségeire.

Gazdasági és pénzügyi nevelés

E területen az érintett tanulók esetében a pénz értékével és a takarékos-sággal kapcsolatos alapvető ismeretek megszerzése kulcsfontosságú. Előnyös, ha ezek az ismeretek valódi élethelyzetekben, cselekvésbe ágyazottan jelennek meg. Az alapvető gazdasági összefüggések megértése, illetve azok kamatoztatásának lehetősége a mindennapi életében nagy egyéni eltéréseket mutat.

Médiatudatosságra nevelés

A médiatudatosságra nevelés kiemelt jelentőségű az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók nevelésében.

Az érintett tanulók különösen veszélyeztetettek lehetnek a különböző médiumok által közvetített tartalmak meg nem értése, félreértése tekintetében és fokozott a függőségek kialakulásának veszélye is. Ugyanakkor a különböző médiumok lehetővé teszik az élő nyelvtől és szociális közvetítéstől független tanulást és kapcsolatteremtést, valamint olyan multimédiás tananyagok kialakítását, mely lelassítja és hozzáférhetővé teszi a szociális interakciókat, nagyban hozzájárulva a fejlődési zavar következményeinek enyhítéséhez.

A tanulás tanítása

Az autizmus számos speciális kognitív nehézséggel és a kommunikáció sérülésével jár együtt. A tanulási folyamatban az élő nyelv és a szociális közvetítés megnehezíti, míg a vizuális információhordozók alkalmazása segíti a világ megismerését. Az állandósághoz való ragaszkodás oldása, valamint az egyén motivációs lehetőségeinek ismerete és kiaknázása kulcsfontosságú a tanulás szempontjából.

8.2.5.2. A kulcskompetenciák

Anyanyelvi kommunikáció

A fejlesztés fő célterülete a kommunikáció, mint a kapcsolatteremtés és fenntartás, valamint az információcsere eszköze. Az alapvető probléma nem a beszéd hiánya vagy fejlődési zavara, hanem a kommunikációs szándék, illetve a kommunikációs funkciók megértésének sérülése. Minden autisztikus gyermeknél – függetlenül verbális képességeik színvona-

lától – elsődleges cél az egyén képességszintjének megfelelő kommunikatív kompetencia megteremtése. A cél eléréséhez szükséges lehet alternatív kommunikációs eszközrendszerek alkalmazására.

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök:

Az autizmus spektrum zavarral küzdő gyermekek esetében a kommunikációs képességek fejlődése és nyelvelsajátítás folyamata minőségileg eltér a tipikusan fejlődő kortársakétól. A fejlődési zavar kihat a szókincs, jelentés, nyelvtan és nyelvi funkciók elsajátítására, rugalmas alkalmazására. Hiányozhatnak vagy sérülhetnek azok a képességek, melyek lehetővé teszik a helyzetnek megfelelő személyközi kommunikációt és a nyelvi úton történő ismeretszerzést. Különösen nehezített az élő nyelv és szociális közvetítés útján való tanulás. A kommunikációs képességek sérülése és a kompenzáció lehetősége egyénenként mérendő fel, a fejlődési zavar spektrum jellege, az egyéni képességek és tünetek nagyfokú változatossága miatt.

Idegen nyelvi kommunikáció

Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulóknál – hasonlóan az anyanyelvi kommunikáció esetében tapasztaltakhoz – hiányozhat az idegen nyelv rugalmas, a kommunikatív partnerhez alkalmazkodó használata, a fogalmak, gondolatok, érzések, tények és vélemények valódi megértése és kifejezése, annak ellenére, hogy a nyelv mechanikus elsajátítása megtörténhet. Így esetükben különösen nagy hangsúlyt kap az idegen nyelv funkcionális használatának fejlesztése. Egyénenként mérlegelni kell, hogy a nyelvtanuláshoz szükséges alapvető készségek adottak-e?

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök:

A kommunikatív nyelvi kompetencia feltételei közül a lexikális, grammatikai és szövegalkotási ismereteket a jó nyelvi és intellektuális képességű autizmussal élő tanulók képesek lehetnek elsajátítani. Nehézségek a szociokulturális és interkulturális készségek területén mutatkozhatnak.

Matematikai kompetencia

Kiemelkedő jelentőségű a megismerési képességek fejlesztése, az önellenőrzés tanítása, az ismeretek önálló, gyakorlati alkalmazásának segítése, a problémamegoldás menetének tanítása. Különös hangsúlyt kap az oktatás szemléletes és konkrét jellege, a cselekvéses tanulás alkalmazása.

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök:

A matematikai ismeretek elsajátításában és a matematikai képességekben nagy egyéni különbségekre számíthatunk az autizmus spektrumán, a

kiemelkedő matematikai tehetségtől a súlyos megértési nehézségekig terjedően. Cél a matematikai műveltség és kompetencia egyén által elérhető legmagasabb szintjének biztosítása.

Természettudományos és technikai kompetencia

A természettudományos ismeretek elsajátítása tartozhat az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók erősségei közé, többlettámogatást igényelhetnek azonban az ismeretek gyakorlati alkalmazása terén. Az érintett tanulók jellegzetesen sajátos speciális ismeretszerzési nehézségei miatt a tanulás során nem számíthatunk a gyermekek spontán érdeklődésére, előzetes megfigyeléseire, élményeire. E területen is nagy hangsúlyt kap a közvetlen tapasztalás.

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök

A természettudományok területén szintén nagy egyéni különbségeket tapasztalunk az autizmus spektrumán. Egyes tanulók különösen tehetségesek lehetnek valamely, speciális érdeklődési körükbe tartozó tudományterületen, más tanulók esetében inkább a praktikus, mindennapi életben alkalmazható ismeretek kerülnek előtérbe.

Digitális kompetencia

Az IKT eszközök lehetőséget nyújtanak az élő nyelv és a szociális közvetítés helyettesítésére, a kölcsönös kommunikáció segítésére, az önálló ismeretszerzésre. A későbbi munkavállalás szempontjából is szerepe lehet az informatikának, mivel számos tanuló mutat érdeklődést e terület iránt.

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök:

Az IKT alkalmazása egyedülálló lehetőséget jelent az autizmussal élő tanulók számára, a kommunikációs akadálymentesítés, a tanulás és későbbi munkalehetőségek tekintetében egyaránt, sokan közülük pedig kifejezetten tehetségesek az IKT alkalmazásában. Az érintett tanulók esetében azonban kiemelten fontos a lehetséges veszélyek megelőzése. Fokozottan veszélyeztetettek azzal kapcsolatban, hogy függővé váljanak a számítógép és internet használat során. Szociális-kommunikációs sérülésük miatt nehézséget jelenthet számukra az IKT interaktív használattal összefüggő veszélyek felismerése, elkerülése, valamint a rendelkezésre álló információk közötti kritikus válogatás.

Szociális és állampolgári kompetencia:

Előtérbe kerül az önismeret és a közvetlen szociális környezet megismerése, a társas viselkedés szabályainak ismerete, betartása. A történelmi időszemléletet, képzelőerőt, valamint az elvont, szociális jelentést hordozó fogalmak megértését kívánó tartalmak elsajátítása általában nehézséget jelent.

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök:

A szociális és állampolgári kompetencia körébe tartozó ismeretek, képességek és attitűdök teljeskörű elsajátítása mélyebb szociális megértést feltételez. Mivel az autizmus spektrum zavarok lényegi jellemzője a szociális megértés sérülése, az érintett tanulók esetében elsősorban a tények, ismeretek, együttélési szabályok elsajátítása kap prioritást.

Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia

Az autizmusban azonosított kognitív sérülések jellege miatt (végre-hajtó működések zavara, naiv tudatelméleti sérülés) e kompetencia fejlesztésekor általában sokféle képesség, készség célzott, egyénre szabott, intenzív fejlesztésére van szükség. A szükséges képességek többsége (pl. tervezés, szervezés, irányítás, hatékony kommunikáció, csapatmunka, kreativitás) az autizmussal élő tanulók esetében sérült, illetve hiányozhat.

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök:

A Nat által meghatározott ismeretek az egyéni képességektől függően sajátíthatók el. A képességek terén a típusos nehézségek mellett szintén nagy egyéni különbségek mutatkoznak az autizmus spektrumán. A felnőttkori munkavállalásra való felkészítés, az egyén erősségeihez illeszkedő foglalkozások körének meghatározása prioritást kap.

Estétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség

A műveltségi területen megjelenő valamennyi fejlesztési cél fontos terápiás lehetőséget jelent. A művészeti tevékenységek a szabadidő tartalmas eltöltésében is jelentős szerepet játszanak.

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök:

A Nat által meghatározott ismeretek az egyéni képességektől függően sajátíthatók el. A művészetek sokoldalúan segíthetik az autizmus-specifikus egyéni fejlesztést. Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók között lehetnek kiemelkedő zenei, rajz vagy egyéb művészi tehetséggel bíró gyermekek.

A hatékony, önálló tanulás

Az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók esetében minden esetben egyénileg azonosítjuk a hatékony és önálló tanuláshoz szükséges feltételek meglétét, majd a felmérés alapján egyéni fejlesztési célokat tűzünk ki. A szükséges feltételek közül a sérülés természete miatt általában számolni kell a gyenge, vagy sérült motivációval, az énkép, önismeret hiányával, töredékességével. A tanulás tanítása során alapvető fontosságú arra alapozni, hogy a tanuló mely ismeretek, tudások, képességek birtokában van, illetve milyen kialakulóban lévő képességekre építhetünk.

Az önállóság elősegítésének egyik fontos módszertani eszköze az élő nyelv és a szociális közvetítés helyettesítése, kiegészítése egyénre szabott vizuális környezeti támpontokkal. Az informatikai eszközök egyénre szabott alkalmazása elősegíti a fejlődést.

Szükséges ismeretek, képességek, attitűdök:

A Nat által meghatározott ismeretek e területen is az egyéni képességektől függően sajátíthatók el. A munkavállaláshoz szükséges képességek fejlesztése prioritást kap az érintett tanulók iskolai nevelése-oktatása során. Az autizmussal élő tanulók között lehetnek olyan, az autizmus mellett értelmi fogyatékossgal is küzdő gyermekek, akik nem, vagy kortársaiknál jóval később sajátítják el az írást, olvasást, számolást, ill. az IKT-eszközök használatát.

Az értelmi és nyelvi képességektől függetlenül hiányozhatnak a hatékony és önálló tanulás egyes feltételei: a tartós, irányítható figyelem, a motiváció, a tanulás céljának, jelentőségének megértése. Hiányozhatnak a csoportos helyzetben való tanulás kognitív és viselkedéses feltételei, ezért szükség lehet az új ismeretek egyéni helyzetben való tanítására.

A tanulás iránti pozitív attitűd gyakran csak a saját érdeklődési kör esetében jelenik meg, egyébként számolnunk kell az újdonságokkal szembeni ellenállásra.

8.3. A pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció

Céljai és feladatai az iskolai nevelés minden szakaszában folyamatosan jelen vannak, és elsősorban egyéni, kisebb részben kiscsoportos formában valósíthatóak meg.

Módszertanilag az autizmus-specifikus módszerek és eszközök alkalmazása mellett kognitív és viselkedésterápia, intenzív gyógypedagógiai fejlesztés, gyógytestnevelés alkalmazása szükséges.

Tartalmilag a hiányzó készségek, a másodlagos fejlődési elmaradás, a másodlagos viselkedésproblémák és tünetek speciális módszerekkel való rehabilitációs és rehabilitációs célú kezelését soroljuk ide, a következő területeken:

- elemi szociális-kommunikációs készségek,
- viselkedésproblémák (dührohamok, auto- és heteroagresszió, sztereotip viselkedések stb.),
- figyelem, utánzás, gondolkodási készségek, énkép, önismeret stb.,
- érzékszervek és testhasználat, nagy- és finommozgások, testtartás, izomhypotonia korrigálása,
- elmaradt pszichoszomatikus elemi funkciók,
- önkiszolgálás, önellátás,
- saját speciális segédeszközeinek mindennapi helyzetekben való rutinszerű használata,
- lakókörnyezetben való közlekedés, tájékozódás, élethelyzetek begyakorlása,
- szociális tapasztalatszerzés, társas kapcsolatok formáinak kialakítása,
- iskolában, munkahelyen munkavállalóként, illetve hivatalos helyen való viselkedés szabályainak elsajátítása,
- a halmozottan fogyatékos tanulók speciális ellátása.

8.4. Az autizmus spektrum zavarral küzdő gyermekek integrációja

A tudatosan tervezett, és nem kényszermegoldásként alkalmazott integráció csak akkor indokolt, ha egyértelműen a gyermek javát szolgálja. Az integráció valamennyi formája (pl. lokális, szociális, fordított) alkalmazható egyénre szabottan. Az integráció szükségességének és lehetőségének megítéléséhez az alábbi tényezők alapos mérlegelése szükséges, úgy, hogy a feltételek együttesen és perspektivikusan legyenek adottak.

Teljes, funkcionális integráció a következő feltételek megléte esetén javasolható: a tanuló részéről átlagos vagy átlag feletti intelligencia, enyhe fokú autisztikus fogyatékoság, jól kompenzált, minimális viselkedésproblémák.

A családtagok részéről egyértelmű szándék a szakemberekkel való szoros együttműködésre és a gyermek intenzív támogatására.

Az iskola részéről

- a) a speciális módszertanban jártas pedagógus és asszisztens,
- b) jól előkészített, ütemezett egyéni fejlesztési terv,

- c) speciális eszközök, módszerek és környezet,
- d) együttműködés a családdal és/vagy a diáktal,
- e) a befogadó gyermekcsoport felkészítése a pozitív hozzáállásra, folyamatos támogatása,
- f) szakértői csoporttal való intenzív kapcsolattartás.

Szakértői csoport, amely rendelkezésre áll a szülők felvilágosításában, a pedagógusoknak nyújtandó szakmai tanácsadásban, problémakezelésben, a fejlesztés irányának kijelölésében, követésében.

Az integrált gyermek legyen elégedett az iskolai élettel, fontos, hogy jól érezze magát.

A fenti feltételek mellett is szükséges az integráció fokozatos megkezdése, a szociális, kommunikációs és kognitív deficitek figyelembevétele, az egyénre szabott mérés, tervezés, fejlesztés, a tananyag szűrése (egy-egy tantárgyból, tananyagrészekből felmentés), továbbá a fogyatékosságot kompenzáló alternatív eszközök, módszerek igénybevétele egyéni szükségletek szerint (pl. kézírás helyett gép használata, szóbeli felelet helyett írásbeli beszámoló vagy fordítva).

Áttekintő kérdések

1. Mit nevezünk autisztikus triáznak?
2. Milyen eredményeket hozott az Autizmus Genom Projekt program?
3. Milyen típusai vannak az autisztikus spektrum zavaron elhelyezhető tanulóknak?
4. Mik azok a típusos nehézségek és kognitív problémák az autista gyermekeknél, amelyekkel számolni kell a tanítás során?
5. Milyen pedagógiai szakaszai vannak az autizmus spektrum zavarral küzdő tanulók fejlesztésének?

9. Pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztésének elvei

9.1. A pszichés fejlődési zavarral küzdő tanuló

A pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók csoportjába azok a tanulók tartoznak, akik az iskolai teljesítmények és a viselkedésszabályozás területén a kognitív, emocionális-szociális képességek eltérő fejlődése, a kialakult képességzavarok halmozott előfordulása miatt egyéni sajátosságaik figyelembevételével fokozott pedagógiai, pszichológiai megsegítést, gyógypedagógiai segítséget igényelnek.

Tanulási és viselkedési problémájuk specifikus tanulási zavarok, azaz

- diszlexia,
- diszortográfia,
- diszkalkulia,
- diszgráfia és diszpraxia, mint a motoros képességek fejlődési zavara, valamint ezek maradványtüneteinek fennállása,
- a fentiek együttjárása miatt a kevert specifikus tanulási zavarok;
- hiperaktivitás és figyelemzavar; továbbá
- a szocio-adaptív folyamatok zavarai, az érzelmi kontroll, ön-, vagy mások felé irányuló agresszió, a szorongás, az én-szabályozás gyengeségét mutató magatartásjellemzők, az alkalmazkodóképesség, a célirányos viselkedés, az önszervezés, valamint a metakogníció eltérő fejlődésében mutatkozik meg.

A normalitás övezetében tartozó értelmi összteljesítményük mellett megjelenő teljesítmény és viselkedészavaraik a pszichikus képességek egyenetlen fejlődésének következtében alakulnak ki, és gyakran mutatnak az idegrendszeri folyamatok diszharmonikus szerveződéséből eredő együttjárást. Minthogy gyakran élnek át kudarchelyzetet, az iskolai teljesítményvárások iránti közömbösség, elutasítás, illetve önértékelési zavarok, különböző jellegű beilleszkedési problémák alakulhatnak ki.

Ezek a sajátosságok az életkor előrehaladásával a társadalmi beilleszkedés szempontjából fokozott veszélyeztetettséget idézhetnek elő.

Az idegrendszer csökkent terhelhetőségének jelei a pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók esetében abban is megmutatkozik, hogy

- a tanulók általában fáradékonyabbak, a meteorológiai változásokra érzékenyebbek,
- az átlagnál, nehezebben tűrhetnek zajokat, viselik el a várakozás, kivárás okozta feszültséget, aktivációs szintjük erősebben ingadozik, nyugtalanabbak,
- gyakrabban van szükségük pihenésre, szünetre, esetleg egyedüllétre, támasznyújtásra,
- fokozottabban igénylik a tevékenységet meghatározó állandó kereteket, érthető és követhető szabályokat, valamint
- a pozitív visszajelzést, a sikeres teljesítmények megerősítését, a dicséretet.

9.2. Pszichés fejlődési – súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartás-szabályozási – zavarral küzdő tanulók iskolai fejlesztése

9.2.1. A fejlesztés alapelvei

A pszichés fejlődési zavar miatt sajátos nevelési igényű tanulók fejlesztése a szakértői bizottság szakértői véleményére épülő egyéni fejlesztési terv alapján, egyéni sajátosságaik, szükségleteik figyelembevételével, a szülővel és a tanulóval történő megbeszélést követően történik.

Az egyéni fejlesztőmunka tervezése, a rehabilitációs terv kidolgozása logopédus, pszichopedagógus, tanulásban akadályozottak pedagógiája szakon/szakirányon szakképzettséget szerzett gyógypedagógus, gyógypedagógus-terapeuta, pszichológus és egyéb szakemberek (pl. szomatopedagógus, gyermekpszichiáter) bevonásával történik, és rehabilitációs célú órakeretben zajlik.

Az egyéni fejlesztési terv tartalmáról, célkitűzéseiről, ütemezéséről (mikro, ill. makrotervezés) tájékoztatni kell az osztálymunkában résztvevő pedagógusokat, szaktanárokat, különös tekintettel a gyermek osztályfőnökére.

Az egyéni fejlesztési terv célkitűzéseinek megvalósulását időszakosan, az ütemezési fázis befejezését követően ellenőrizni szükséges a további célkitűzések megtervezését megelőzően.

Az iskolai oktatásban érvényesíteni kell a tanuló fejlődését, előrehaladását segítő számonkérési, értékelési formákat; indokolt esetben, a szakértői bizottság javaslata alapján – az egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből – az értékelés és minősítés alól mentesítés adható.

A tanítás-tanulás folyamatában kiemelt figyelmet, a tanulásszervezési módok, a tanulási és értékelési eljárások megválasztása terén sajátos feladatot jelent a bármely területen tehetségesnek bizonyuló tanulók felismerése, tehetségük gondozása, amely támogatja a pályaorientáció folyamatát is.

A pszichés fejlődési zavar miatt sajátos nevelési igényű tanulók oktatása intenzív terápiás céllal szervezett időszakos különnevelés keretében (pl. logopédiai osztályban, tagozaton), valamint a többi tanulóval együtt, integrált nevelés, oktatás keretében történhet.

Az iskolai nevelés, oktatás során kiemelt feladat

- a) a tantervi előírásoknak megfelelő sikeres továbbhaladás biztosítása.
- b) a pozitív énkép és önértékelés kialakítása,
- c) a tanulás iránti motiváció és a kudarcűrő képesség növelése,
- d) a kortársakra és a felnőtt közösségre irányuló rendezett társaskapcsolatok kialakítása,
- e) a társadalmi együttélés szabályainak követése és az önállóságra nevelés.

9.2.2. A fejlesztés kiemelt céljai, feladatai specifikus tanulási zavarok esetén

A pszichés fejlődési zavar körébe tartozó jelenségeket, így az iskolai tanulási és viselkedési problémák kialakulását különböző tényezők idézhetik elő. Ezért a specifikus tanulási zavar valamint a viselkedésszerveződéskor zavarának megállapítása sokrétű, differenciáldiagnosztikai irányultságú állapotfeltárást igényel a szakértői bizottságok részéről.

A specifikus tanulási zavarok esetében a tanulók alapproblémája, hogy jó értelmi képességeik ellenére az olvasással (diszlexia), a helyesírással (diszortográfia), az írásmozgással (diszgráfia) és a számolással (disz kalkulia) kapcsolatban az iskolai oktatás során feltűnő nehézségek jelentkeznek, általános értelmi képességeik és tanulási teljesítményeik között alulteljesítés formájában lényeges különbség áll fenn. Ennek az eltérésnek a hátterében a megismerési képességek különböző zavarai állnak, amelyek az olvasás, az írás, a helyesírás vagy a számolás területén önálló, (körülírt) vagy kevert típusú zavar (együttjárás) formájában jelenhetnek meg.

9.2.2.1. Diszlexia – az olvasási képesség zavara, a specifikus tanulási zavarok leggyakoribb formája, amely önmagában és más jelenségekkel kombinálódva fordulhat elő.

Jellemzői:

- a hang – betű kapcsolat kialakulásának nehézsége
- hiányos fonológiai tudatosság: nehezített a beszédhangok megkülönböztetése, hangok, szótagok sorrendjének, rímek felismerésének nehézsége
- értelmes és értelmetlen szavak helyes/hibás olvasásának különbözősége
- gyenge rövid távú emlékezet, a hallott szöveg pontatlan és részleges feldolgozása
- rendhagyó szavak szabályosítása olvasásnál
- írott szavak felbontása a szavakat alkotó hangelemekre
- vizuális felismerési zavarok, vizuálisan hasonló betűalakok esetén

A fejlesztés célja:

A fejlesztőmunka specifikus olvasászavar esetén alakítsa ki a tanuló mindenkori osztályfokának megfelelő értő olvasás készségét, segítse az olvasás eszközzé válását az ismeretek megszerzésében.

A fejlesztés feladatai:

- a) a betűbiztonság és az összeolvasási készség, a fonológiai tudatosság,
- b) a rövid távú emlékezet,
- c) az auditív, vizuális és mozgáskoordináció fejlesztése,
- d) a testséma biztonságának kialakítása,
- e) az olvasás, írás tanítása (szükség esetén újratanítása) lassított tempójú, nyújtott ütemű, hangoztató-elemző, szótagoló, a homogén gátlás elvét figyelembe vevő analizáló-szintetizáló módszerrel,
- f) az olvasási készség folyamatos gondozása a tanuló egész iskolai pályafutása alatt,
- g) a kompenzáló technikák alkalmazása valamennyi tantárgy tanulása során,
- h) az élő idegen nyelv oktatása speciális módszerekkel, auditív megközelítéssel,
- i) az olvasásképtelenség esetében a tanulás segítése a szövegek auditív tolmácsolásával, gépi írással, szövegszerkesztő használatának megtanításával és alkalmazásával,
- j) speciális olvasástanítási program alkalmazása,
- k) az olvasási kedv felébresztése, a motiváció erősítése.

9.2.2.2. Diszortográfia – a helyesírási képesség zavara, nagy gyakorisággal társul diszgráfiával, de az együttjárástól függetlenül egyik önálló megjelenési formája a specifikus tanulási zavaroknak

Jellemzői:

- a centrális auditív feldolgozás, a fonémafeldolgozás zavara,
- beszédhangok nehezített megkülönböztetése a fonetikai, fonológiai jellemzők pl. (időtartam, zöngesség mentén),
- helyesírási hibák halmozódása,
- a tollbamondás utáni írás hibái.

A fejlesztés célja:

A fejlesztőmunka specifikus helyesírászavar esetén alakítsa ki a tanuló mindenkori osztályfokának megfelelő helyesírási készségét, segítse elő az anyanyelvi kompetencia kialakulását, az írott nyelv használatának korosztályi szintű alkalmazását.

A fejlesztés feladata:

- a fonológiai tudatosság és beszédészlelési képesség,
- a rövidtávú emlékezet fejlesztése,
- a spontán és tollbamondás utáni írás színvonalának javítása,
- a figyelem és az önértékelési képesség fejlesztése.

9.2.2.3. Diszgráfia – az írás grafomotoros jellemzőinek zavara

Jellemzői

- csúnya, torz, nehezen olvasható íráskép,
- szaggatott betűalakítás és betűkötések,
- rossz csukló, -kéz, -ujjtartás, az íróeszköz helytelen fogása, görcsösség,
- egyenetlen ritmusú, strukturálatlan íráskép, formai és aránybeli hibák,
- kialakulatlan kézdominancia,
- lassú tempójú írás, központozás, hiánya, nagybetűk használata és betoldása a kisbetűk közé,
- továbbá: fonológiai-nyelvi jellemzők zavara (nyelvtan, mondatszerkezet, helyesírás).

A fejlesztés célja:

A specifikus írászavar javításának feladata az iskolás korban, hogy a tanuló a mindenkori osztályfokának megfelelő írás készséggel rendelkezzen, képes legyen azt a kommunikáció egyik formájaként használni ismeretszerzés, tudásgyarapítás és társas kapcsolatok létesítésének céljára.

A fejlesztés feladatai:

- a) a mozgáskoordináció fejlesztése különös tekintettel a manipulációs mozgásokra,
- b) a testséma biztonságának kialakítása,
- c) a vizuomotoros koordináció fejlesztése,
- d) az írásmozgás alapformáinak gyakorlása, különböző technikák alkalmazása (ráírás, másolás, önálló írás kivitelezés),
- e) a ritmus, a nyomás, és a sebesség optimális egyensúlyának megteremtése,
- f) sikertudat kialakítása.

9.2.2.4. Diszkalkulia – a számolási képesség specifikus zavara

A specifikus számolási zavar a különböző számtani műveletek, matematikai jelek, kifejezések, szabályok megértésének, a számjegy, számkép felismerésének, egyeztetésének, grafikus ábrázolásának, a számok sorrendiségének, számneveket szimbolizáló vizuális alakzatok azonosításának nehézsége.

Jellemzői:

- a szimbólumok felismerésének és tartalmi azonosításának nehézségei,
- a mennyiségfogalmak kialakulásának hiányosságai,
- a mennyiségfogalmakkal végzett gondolkodási műveletek, a szám-sor- és szabály-alkotás zavara,
- a téri és síkbeli viszonyok érzékelésének hiányosságai,
- helyiérték megértésének, műveleti jelek értelmezésének, halmazok, mennyiségek összehasonlításának nehézségei,
- szerialitási zavar, számlálási és becslési képesség hiánya,
- számértékek szimbólikus funkciójának értelmezési nehézségei,
- mennyiség és arab szám megfeleltetés és a számértékek összehasonlításának nehézsége,
- számjegyekre vonatkozó lexikai hibák,
- komplex aritmetikai műveletek értelmezésének problémái,

- gyenge verbális emlékezet, a számmemória és az általános memóriateljesítmény különbsége,
- figyelemzavar.

A fejlesztés célja:

A specifikus számolási zavar esetén a fejlesztő munka feladata iskolás korban, hogy a tanuló a mindenkori osztályfokának megfelelő matematikai készséggel rendelkezzen, képes legyen a matematikai kompetencia megszerzésére, a számolási-matematikai műveletek használatára, az ismeretszerzés, a tudásgyarapítás és a hétköznapi gyakorlat színterein. A számolás elkülönülten szerveződő képességrendszer, amelynek számos kapcsolata van a beszéd, az olvasás és az írás rendszereivel, ezért a számolási zavarok a specifikus tanulási zavarok és nyelvi zavarok különböző megjelenési formáival együtt járhatnak.

A diszkalkuliás tanulóknál általában hiányzik a matematikai érdeklődés, elmaradásaik vannak a matematikai nyelvhasználatában, a matematikai relációk verbális kifejezésében.

A fejlesztés feladatai:

- a) a számosság és a számok iránti érdeklődés felkeltése, megerősítése,
- b) matematikai törvények és szabályok készségszintű ismerete és alkalmazása,
- c) a figyelem, az emlékezet, a gondolkodás és a nyelvhasználat összehangolt fejlesztése,
- d) a vizuális-téri képességrendszer fejlesztése,
- e) a matematikai relációk nyelvi megalapozása, a matematika-nyelv tudatosítása,
- f) a sorozatalkotási képesség, a szeriális észlelés fejlesztése,
- g) segítő, kompenzáló eszközök használatának megengedése,
- h) a fogalmak, így a szám- és műveletfogalom kialakításakor a manipuláció előtérbe helyezése, a megfigyelés és a megértés érdekében a matematikai eszközök használata, a képi, vizuális megerősítés,
- i) a fokozott mennyiségű gyakorlás során az egyéni sajátosságokhoz igazított, megjegyzést segítő technikák, eljárások alkalmazása,
- j) a diszkalkulia reedukáció speciális terápiás programjainak felhasználása,
- k) az önértékelés fejlesztése, sikerélmény biztosítása.

9.2.2.5. Hiperaktivitás és figyelemzavarok

A pszichés fejlődés zavarainak egyik alcsoportját alkotják azok a sajátos nevelési igényű tanulók, akik nagyfokú impulzivitással, a célirányos, tartós figyelem zavarával küzdenek. A hiperaktivitás és/vagy figyelemzavar megállapítása többlépcsős diagnosztikus folyamat eredménye, szülői és tanári kérdőívek kitöltését, közvetlen megfigyelést, speciális differenciáldiagnosztikai vizsgálatok elvégzését követően.

Jellemzői

- szóródó, terelhető figyelem, hosszabb ideig nem képes összpontosítani,
- komplex feladatokra nem képesek szervezett választ adni, az elterelő ingereket gátolni,
- az impulzivitás következtében kialakuló meggondolatlan viselkedés, eseteként düh, haragreakciók,
- motoros nyugtalanság (babrálás, széken hintázás, ülőhely elhagyása, stb.),
- megkezdett tevékenység befejezetlensége,
- ingersorozatok hibás kivitelezése,
- tantárgyi alulteljesítés (főként, nyelvi, számolási feladatokkal kapcsolatban),
- én-bizonytalanság, másodlagos pszichés tünetek.

A fejlesztés célja

- a figyelemszabályozás és a viselkedés egyensúlyának megteremtése

A fejlesztés feladatai

- team munka keretében gyógypedagógiai, pszichológiai, szakorvosi együttműködés,
- speciális figyelem-tréning,
- a figyelem tartósságát biztosító környezeti feltételek megteremtése,
- fokozott egyéni bánásmód,
- az önszervezési képesség, az önkontroll fejlesztése,
- feladatok idői struktúrájának megtervezése és kivitelezése,
- motiválás, sikerélmény biztosítása.

Viselkedésszervezési problémák

A pszichés fejlődés zavarai körébe tartoznak továbbá a szocio-adaptív folyamatok zavarainak következtében kialakuló viselkedésszervezési problémák, amelyek az érzelmi kontroll, ön- vagy mások felé irányuló

agresszió, a szorongás, az én-szabályozás gyengeségében az alkalmazkodóképesség, a célirányos viselkedés, az önszervezés, valamint a metakogníció eltérő fejlődésében mutatkozik meg. Minthogy a magatartásjellemzőkben hasonlóság figyelhető meg, szükséges hangsúlyozni, hogy ezeknek hátterében elsődlegesen idegrendszer működési zavar, az ún. végrehajtó funkciók zavara és nem környezeti ártalom húzódik meg.

A fejlesztés célja

– a közösségi szabályokhoz alkalmazkodó, szervezett viselkedés kialakítása, a szélsőséges megnyilvánulások leépítése, az önkontroll, az érzelmi egyensúly megteremtése.

A fejlesztés feladata a fejlesztési cél alá rendelt szempontok figyelembevételével történik. Eszközei lehetnek:

- a) kognitív viselkedésterápiás eljárások alkalmazása,
- b) pszichoterápia,
- c) a figyelem és egyéb kognitív képességek fejlesztése,
- d) a mindennapi tevékenységek végzéséhez, iskolai elvárások teljesítéséhez igazított idői keretek rendszeres alkalmazása,
- e) önértékelési képesség fejlesztése,
- f) sikerélmény biztosítása, pozitív megerősítés, jutalmazási technikák bevonása,
- g) együttműködés a családdal és más szakemberekkel,
- h) a fejlődés segítése gyakori pozitív visszajelzésekkel, a sikerélmény biztosítása.

Érzelmi zavarok

Az érzelmi zavarokkal küzdő – vagy ahogyan még sokan nevezik: érzelmileg megzavart fejlődésmenetű – gyermekek kategóriáját igen nehéz meghatározni. Már azt is nehéz megmondani, hogy a gyermekeknél mi tekinthető normálisnak és mi nem, és ez az érzelmi zavarok vonatkozásában különösen igaz. Vélhetően Bower (1969) volt az első egyike, aki gyakorlati úton közelítve a problémához öt pontban definiálta az érzelmi zavarokat:

- (1) A tanulási problémák nem magyarázhatók intellektuális deficittel, érzékszervi károsodással vagy egészségügyi problémákkal.
- (2) Az interperszonális kapcsolatok kezdeményezésében és fenntartásában nehézségek mutatkoznak.

- (3) A viselkedési és érzelmi reakciók nem felelnek meg a körülményeknek.
- (4) Folyamatosan boldogtalanság és depresszió tapasztalható.
- (5) Az iskolai vagy személyes problémákhoz társuló testi tünetek vagy félelmek fokozódnak.

Mint Bower írja, az öt tünet közül egy is elegendő a diagnózis felállításához.

A Bower által indítványozott meghatározás nagy vitát váltott ki a szakirodalomban. Az ellenzők azzal érveltek, hogy ennek alapján nehéz különbséget tenni a viselkedési zavarok és az érzelmi zavarok között, továbbá a tanulási zavarokkal küzdő gyermekeknél összemosisdik az elsődleges és a másodlagos érzelmi zavar. Bár Bower a könyvének későbbi, javított kiadásában (Bower, 1981) elismerte, hogy az általa felállított kritériumok nem tökéletesek, csak annyiban változtatott álláspontján, hogy az „érzelmi zavarokkal küzdők” helyett az „érzelmileg akadályozottak” megnevezést használta, egyébként az eredeti diagnosztikai kritériumokra vonatkozó nézetét fenntartotta.

Bower óta számos olyan egyéni változót azonosítottak, amelyek szignifikánsan összefüggenek a gyermekkori érzelmi zavarokkal. Különösen fontos tényező a nem. Sokkal több fiúról, mint lányról állapítják meg, hogy rendellenes a magatartásuk, és sokkal több lányról, mint fiúról állapítják meg – különösen a serdülőkorban –, hogy speciális érzelmi zavarokkal küzdenek. A családi változókval való kapcsolatot vizsgálva kiderült, hogy a gyermekkori érzelmi zavarok erősen összefüggenek a szét hullott családdal, a szülők közötti feszültséggel és a szülői devianciával.

Az enyhe vagy mérsékelt érzelmi zavarok etiológiája nem mindig pontos, de két fő oki tényező látszik kiemelkedni: a szociális-környezeti tényezők és a biológiai tényezők. Bár az utóbbi is fontos lehet, úgy tűnik, inkább a súlyosabb formáknak van genetikai alapja. Ezeket az *Érzelmileg súlyosan zavartak* cím alatt fogjuk tárgyalni.

Etiológia. Ma már tudjuk, hogy a 20. század utolsó negyedében jelentős változások történtek a családban. Gyakorivá váltak az egyszülős családok, a vegyes családok (a „te gyermeked és az én gyermekem” a második házasságban), a „kulcsos” gyermekek, az egy szobában élés, a családi mobilitás, melyek mint szociális-környezeti tényezők mind okai lehetnek a gyermekek érzelmi zavarainak. Gyakorik az eltorzult szülő-gyermek

kapcsolatok is, továbbá egyre többet hallani a gyermekek elhanyagolásáról, valamint a gyermekekkel szembeni érzelmi, fizikai sőt szexuális visszaélésekről is. A visszaélést elszenvedő gyermekeknél gyakran tapasztalható érzelmi háborgás, negatív énkép, kognitív hiányosságok és kapcsolatteremtési problémák a kortársakkal.

Az extrém szegénységben felnövő gyermekeknél nagyobb a veszélye a személyiségzavarok és a bűnözői viselkedés kialakulásának. Ezeknek a hátrányos helyzetű gyermekeknek a kognitív fejlődése gyakran elmarad a hasonló korúakhoz képest. Így már az első iskolai években számtalan kudarcot élnek át, ami tovább erősíti a negatív énképet.

Biológiai téren a krónikusan beteg vagy más testi problémákkal küzdő gyermek további stressz forrása lehet a családon belül. A két szélsőség a túlféltés vagy az elutasítás. Emellett a szülő(k) ambivalens érzéseket táplálhat(nak) a gyermekkel szemben. Mindezek a reakciók helytelen szülői magatartást szülnek, amelyek aztán további problémákat okoznak a gyermeknek is, a családnak is.

A gyermek temperamentuma is okozhat érzelmi problémákat különösen akkor, ha nem felel meg a szülői és környezeti elvárásoknak. A temperamentum összetevőin a szakemberek általában a következőket értik: aktivitási szint, közelítés-visszahúzóadás, ritmikusság, alkalmazkodóképesség, hangulat, ingerküszöb, intenzitás, eltéríthetőség, kitartás, pszichés tempó és a figyelem terjedelme. A nehéz gyermekre jellemző, hogy lassan alkalmazkodik a változásokhoz, visszahúzódik az új ingerektől, a hangulata negatív, biológiai működése szabálytalanságokat mutat, és a kifejező képessége magas szintű. Nagyobb valószínűséggel tapasztalható nála viselkedési zavar, mivel a környezetével és másokkal való érintkezése nem mentes a problémáktól. Az ilyen gyermek jobban ki van téve a vele szembeni visszaélésnek pusztán azért, mert nehéz a természete. Érzelmi zavarokat mutathatnak továbbá a veleszületett vagy szerzett agykárosással, illetve neurológiai eltéréssel élő gyermekek is.

Osztályozás. Bower fentebb bemutatott meghatározása öt pontban rögzíti az érzelmi zavarok diagnosztikus kritériumait. Pszichiátriai nézőpontból azonban az „érzelmi zavar” címkéje a gyermekkor pszichopatológiájának széles skáláját rejti. Számos pszichiátriai zavart foglal magában, melyeknek eltérő az etiológiája, és különbözőképpen reagálnak a rendelkezésre álló kezelési módszerekre. Ezért nem elég adott gyermekekre azt

mondani, hogy érzelmi zavarokkal küzd, ennél specifikusabb pszichiátriai diagnózisra van szükség az eredményes kezeléshez.

Az utóbbi években mindinkább a figyelem fókuszába kerül a gyermekkori depresszió. Ennek oka az, hogy a gyermekek és serdülők körében egyre több az öngyilkossági kísérlet, és ez kétségkívül a gyermekkori depresszió arányának növekedésére utal. A mindent átható boldogtalanság, kedvetlenség, levertség valóban egyik diagnosztikus kritériuma az érzelmi zavarnak, de az is világos, hogy a gyermekkori depresszió többnyire nem önmagában, hanem más pszichológiai problémákkal együtt, csoportosan van jelen az érzelmi zavarokkal küzdő gyermekeknél.

A gyermekkori depresszió több tekintetben is különbözik a felnőttkori depressziótól. A gyermekeknél a fő tünet az extrém szomorúság és a visszahúzódás. A fedett verziók (mint például az acting out viselkedés) ritkák, és ugyanúgy ritkák a vegetatív tünetek is. Viszont az akut és krónikus depresszió a gyermekeknél is előfordul. A visszahúzódó, nem kommunikáló gyermek határozottan a depressziót valószínűsíti. Az acting out típusú viselkedések gyors, megmagyarázhatatlan szaporodását szintén fontolóra kell venni.

Számos gyermekkori pszichiátriai probléma közvetlenül kapcsolódik a szorongásos zavarokhoz. A szorongás lehet az elsődleges tünet, a szorongásra adott reakciók szomatikus tüneteket és/vagy viselkedésbeli változásokat okozhatnak.

Fóbiákról akkor beszélünk, amikor a szorongás és a szorongás okozta szomatikus vagy viselkedéses tünetek olyan objektumok vagy szituációk jelenlétekor mutatkoznak, amelyektől a gyermek fél. Az iskolafóbia egy specifikus fóbiás reakció az iskolától, a szülőktől való elszakadástól vagy mindkettőtől való félelemre. A pánik jellegű zavar és a generalizált szorongási reakciók olyan szorongási válaszokra vonatkoznak, amelyek nem a környezet specifikus összetevőjéhez kapcsolódnak, hanem valamilyen alapvető érzelmi konfliktust tükröznek. A poszttraumatikus stressz esetében a szorongásos és depresszív tünetek alapja az, hogy a traumatikus eseményt a gyermek pszichológiai szinten újból és újból átéli. A gyermekekkel szembeni visszaélés növekvő száma miatt az utóbbi diagnózis egyre gyakoribb az érzelmi zavarokkal küzdő gyermekeknél.

Pszichoszomatikus zavarnak tekintünk minden olyan testi tünetet, melyeket pszicho-szociális tényezők hoznak létre és tartanak fenn. Ez az iskolai hiányzások egyik fő oka. Például az a gyermek, aki asztmát, hasi

fájdalmat, hasmenést, hányást, migrénes fejfájást, magas vérnyomást, bőrpanaszokat vagy hisztériás rohamot „mutat be”, túlzott módon reagál az érzelmi stresszre. A stressz a környezet által támasztott követelményekből, tanulási problémákból vagy szülő-gyermek problémákból származhat. A testi megnyilvánulások csak a felszín mutatják, a panaszok hátterében érzelmi konfliktusok állnak.

A gyermekkori személyiségzavarok a tünetcsoportok alapján három kategóriába sorolhatók.

- (1) Az első csoportba tartozik az érzelmi beszűkülés, merevség, közömbösség és az interperszonális kapcsolatok fenntartására való képtelenség. Ebbe a kategóriába tartoznak a szkizoid és paranoid személyiségzavarok.
- (2) A második csoportba a dramatikus, érzelemteli, énközpontú, kiegyensúlyozatlan viselkedések tartoznak. Ebbe a kategóriába sorolhatók az identitászavarok, továbbá a színpadias, nárcisztikus és antiszociális személyiségzavarok.
- (3) A harmadik csoportot a szorongás és a szorongás elleni küzdelem intrapszichikus történései alkotják. Ezek leírására az elkerülő, függő, kényszeres, passzív-agresszív címkék használatosak.

Az érzelmi zavarokkal küzdő gyermekek között sok olyan van, akik viselkedési zavarokat mutatnak az iskolában. Ezek azonban nem azonosíthatók azokkal a gyermekekkel, akik az elégtelen szociális beilleszkedés miatt viselkednek helytelenül. Agresszivitásuk a témérdek frusztrációból, intrapszichikus konfliktusokból, alacsony önbecsülésből és a magas szorongási szintből származik, ugyanakkor minden esetben jelen van náluk az agresszív cselekedet miatti lelkiismeret-furdalás és bűnösségérzés.

Gyakran találkozunk az iskolában éretlen viselkedésekkel is, mint például az ujjszopás, sírás, pityergés, negativizmus, dajkanyelv használata, melyek stressz hatására jönnek létre, és valamilyen otthoni vagy a gyermek környezetében másutt kialakult fontos problémát jeleznek. Lehetnek olyan gyermekek, akik rendkívül okosak ugyan, de mivel túlféltik őket a szüleik, társas viselkedésükben éretlenek. A visszahúzódó gyermek nem lép kapcsolatba a kortársaival, láthatóan magányos, túlzottan félénk, a társas készségei hiányosak. Az éretlen vagy visszahúzódó gyermek segítséget igényel, de nincs feltétlenül szüksége egyéni kezelésre.

Kezelés. Mivel nincs receptkönyv az összes érzelmi zavar kezelésére, a kezelési módszerek megválasztásakor számos tényezőre kell tekintettel lenni. E szócikk keretében lehetetlen az összes szóba jöhető módszert ismertetni, inkább a terápiás orientációkról ejtünk néhány szót, melyekbe az egyes módszerek besorolhatók: a pszichodinamikai terápiáról, a viselkedésterápiáról, a család- és csoportterápiáról és a szülővel való konzultációról.

A pszichodinamikai terápia nem a nyílt tünetekkel, hanem a tünetek alapját képező pszichológiai okokkal foglalkozik. Ezen belül nagy szerepet kap a játékterápia, melynek keretében a gyermek az érzéseit, gondolatait, fantáziáit, félelmeit a játékon keresztül jeleníti meg. A terapeuta értelmezheti a gyermek verbális és nonverbális kommunikációját. Remélhetőleg az értelmezések nyomán a gyermek tudatára ébred a tudattalan gondolatainak és érzéseinek, és ez változást hoz a tüneteiben és a viselkedésében. A viselkedésterápiának az alapfeltevése az, hogy minden viselkedés tanult, és hogy ezek a gyermekek nem vagy nem megfelelően sajátították el azt, hogyan kell másokhoz viszonyulni, hogyan kell másokkal interakcióba lépni, vagyis a szociális készségeik az elégtelen tanulás miatt alacsony szintűek. A viselkedésterápia nem az okokra, hanem a tünetekre fókuszál, és az elfogadhatatlan viselkedés aktív megváltoztatásának módjait keresi többek között relaxációs módszerek és deszenzitizációs technikák alkalmazásával.

A csoportpszichoterápia különösen a kortársakkal és a szociális interakcióval kapcsolatos problémákon segíthet, mivel a csoportterapeuta egyszerre több gyermekkel dolgozik. A cél a gyermek tudatosságának és az érzelmi feletti kontrolljának fokozása.

A gyermeknek családterápia keretén belül történő kezelése akkor helyes döntés, ha a terapeuta úgy találja, hogy a gyermek problémáit a család tartja fenn. Ilyenkor a terapeuta a zavart okozó és fenntartó családi történések, viszonyulási és kommunikációs mintázatok azonosítására és megváltoztatására törekszik. A szülővel való rendszeres konzultáció azért hasznos, mert tanácsokat ad a gyermekneveléshez, magyarázatot ad a gyermek viselkedésére, és folyamatos támogatást nyújt.

Érzelmileg súlyosan zavartak

Érzelmileg súlyosan zavartaknak azokat a gyermekeket nevezzük, akiknél a következő jellemzők hosszabb idő után is fennállnak:

- (1) Képtelenek tanulni, ami egészségi, intellektuális vagy szenzoros okokkal nem magyarázható.
- (2) Képtelenek kialakítani vagy fenntartani megfelelő szociális kapcsolatokat a társaikkal és a tanáraikkal.
- (3) Nem helyénvaló viselkedést tanúsítanak vagy nem odavaló gondolataik támadnak normál körülmények közepette.
- (4) Alaphangulatuk a depresszió.
- (5) Személyes vagy iskolai problémákra testi tünetekkel vagy félelemmel reagálnak.

Ez a kategória valójában a gyermekkori szkizofréniát jelenti. Nem tartoznak bele a szociálisan nehezen beilleszkedő gyermekek, kivéve, ha a beilleszkedési zavarhoz súlyos érzelmi zavarok társulnak.

A mentális betegségek nemzetközi osztályozása című hivatalos dokumentum eredeti változatában az érzelmileg súlyosan zavartak kategóriája két alcsoportot tartalmazott: a gyermekkori szkizofréniát és az autizmust, azonban e dokumentum újabb változata (DSM-IV) az autizmust kivette ebből a körből olyan kutatásokra hivatkozva, melyek szerint a kettő között több a különbség, mint a hasonlóság.

A szkizofrénia kóroktanára vonatkozó mai elméletek azt állítják, hogy a szkizofrénia biológiai predispozíció talaján, környezeti, illetve pszichoszociális stresszorok közreműködésével fejlődik ki. A biológiai predispozíció tehát szükséges, de nem elégséges feltétel, a kifejlődésben külső tényezők működnek közre.

A biológiai predispozíció részben genetikai hajlamot jelent. Bizonyítékok vannak arra, hogy a szkizofréniás szülők gyermekei között tizenkétszer több a szkizofréniás, mint a normál szülők gyermekei között. Az ikerkutatások és az örökbefogadást vizsgáló tanulmányok szintén az örökletes predispozícióra mutatnak rá. Emellett a szkizofréniások családjában a neuropszichiátriai zavarok más formái (pl. depresszió, öngyilkosság) lényegesen nagyobb gyakorisággal fordulnak elő.

Más biológiai tényezők között szerepel a temporális epilepszia és az agykárosodás, melyek lényegesen nagyobb arányban fordulnak elő a szkizofréniásoknál, mint a normál populációban.

A környezet részéről a nagy megrázkódtatást okozó események működhetnek közre a szkizofrénia létrejöttében. Ilyen lehet például egy közeli családtag halála vagy a szexuális erőszak.

Tízéves kor előtt a gyermekkori szkizofréniára jellemző specifikus tünet a valósággal való kontaktus elvesztése, a szokásos tevékenységek iránti érdeklődés feladása és beszédzavarok (neologizmák és a beszéd szétesése). Láthatóan a gyermek egy saját világot teremt a maga számára, lehangolttá, szorongóvá, távolságtartóvá és bizalmatlanná válik. A nevelés során kialakult szociális gátlásai eltűnnek, így például nyilvános helyen végzi a nagydolgát, vagy maszturbál. Feladja identitását, és elkezd állatokkal, más emberekkel vagy tárgyakkal azonosulni. Érzéketlensége olyan méreteket ölthet, hogy állatkínzásra vetemedik.

Ha a szkizofrénia tízéves kor után jelentkezik, már inkább a felnőttkori szkizofréniára emlékeztet: hallucinációk, téveszmék jelentkeznek, és a formális gondolkodás összezavarodik. A hallucinációk eleinte auditív jellegűek, később mind több lesz a vizuális hallucináció. A téveszmék egyre kidolgozottabbá válnak, és rendszerré állnak össze. A gyermekkori szkizofréniánál a mozgásos sztereotípiák és a változással való abnormális szembeszegülés igen ritka, ez az autisztikus gyermekek sajátja.

A gyermekkori szkizofrénia kimenetele – az autizmushoz képest – viszonylag jó. A kutatók szerint a pozitív kimenetel akkor várható, ha az IQ átlagos vagy átlagon felüli, ha inkább akut, mint krónikus folyamatról van szó, és ha a betegség előtt a személyiség normálisan működött.

A gyermekkori szkizofrénia kezelésére igen sokféle módszert alkalmaznak a gyógyszeres kezeléstől kezdve a pszichoanalitikus terápiáig. Az esettanulmányok szerint mindegyik módszer hasznos lehet, de az az igazság, hogy jól kontrollált, összehasonlító kutatások a módszerek hatékonyságát illetően nincsenek.

A jelenlegi felfogás szerint a szkizofréniás gyermekek kezelésére a gyógyszerelés, a pszichoterápia és a megfelelő pedagógiai bánásmód kombinációja javasolható. Utóbbin a szakemberek azt értik, hogy a tanulási környezet állandó, a tananyag erősen strukturált legyen, a szabályok és elvárások pedig világosak legyenek.

9.2.3. Az iskolai fejlesztés pedagógiai szakaszai

A tanulók iskolai fejlesztésének pedagógiai szakaszai nem térnek el a NAT-ban rögzítettektől. A helyi tantervben indokolt lehet az első évfolyam két tanévi időtartamra történő széthúzása. Ebben az esetben az első tanév az intenzív prevenció, a szakszerű funkciófejlesztés, a pszichés gondozás, a megfelelő motiváció és a feladattudat kialakításának az időszaka a gyógy-pedagógiai korrekciós-kompenzáló-terápiás módszerek alkalmazásával.

9.2.4. A NAT alkalmazása

A pszichés fejlődés zavara miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozott tanulók nevelése-oktatása során a NAT-ban meghatározott fejlesztési feladatok és tartalmak megvalósítása általában lehetséges.

9.2.4.1. Kiemelt fejlesztési feladatok

A pszichés fejlődés zavara miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozott tanulók nevelése-oktatása során a NAT-ban leírt fejlesztési feladatok az irányadóak, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak és fejlesztendő kulcskompetenciák (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) módosulhat.

9.2.4.2. A NAT alkalmazása a helyi tanterv készítésénél

A helyi tanterv készítésénél a NAT-ban foglaltak az irányadóak, de az egyes műveltségi területekhez rendelt tartalmak, és fejlesztendő kulcskompetenciák (azok fejlődési útjai, módjai és kialakulásuk időtartama) mindenkor a tanulók egyéni fejlődésének függvénye.

A helyi tantervben az egyes tantárgyak témaköreire, azok tartalmára és követelményeire vonatkozó kerettantervi ajánlások a tanulók egyéni adottságainak figyelembevételével érvényesíthetők, a tanítási-tanulási folyamat azonban zömében speciális pedagógiai módszerrel és eszközzel irányított.

A helyi tanterv kiemelten kezelje az önismeretet, a reális önértékelés kialakítását, a kommunikáció fejlesztését. E feladatok minden műveltségterületen meg kell, hogy jelenjenek. Célzottan szerepet kaphat az *Ember és társadalom*, a *Művészetek* és ezen belül a *Dráma és tánc* fejlesztési feladatai között.

A beszédészlelés és beszédmegértés, a verbális figyelem és emlékezet intenzív fejlesztése, az olvasásértés fejlesztése a *Magyar nyelv és irodalom* műveltségi terület fejlesztési feladatai között kap kiemelt szerepet.

Az *Idegen nyelvek* tanításánál a nyelvoktatás auditív módszereinek előtérbe helyezése javasolt.

A *Művészetek* műveltségi területen belül a komplex művészeti terápia, a drámapedagógia, az akusztikus és vizuális észlelés fejlesztésének kiemelt szerepe van.

A *Testnevelés és sport* műveltségi terület fejlesztési feladatainak megvalósítása során szenzoros integrációs programok és terápiák beállítása és/vagy gyógyítás, valamint logopédiai ritmika alkalmazása is javasolt.

A *Matematika* területén a kompenzációs lehetőségek, speciális módszerek alkalmazása segíti az eredményes fejlesztést.

Azoknál a tanulóknál, akiknél a sajátos nevelési igény oka a hiperaktivitás, a figyelemzavar, indokolt a korszerű, rugalmas szervezeti keretek és módszerek előtérbe helyezése a helyi tanterv készítésénél.

9.3. Egészségügyi és pedagógiai célú rehabilitáció

Az egészségügyi célú rehabilitáció elsősorban a pszichés fejlődési zavar jellegének, tüneteinek kivizsgálásakor megállapított diagnózisnak megfelelő szakorvosi ellátást, annak folyamatosságát, kontrollját, valamint a pedagógiai rehabilitációt segítő egészségügyi terápiákat foglalja magába.

Ebből a szempontból fontos a gyermekneurológiai, a fülészeti, valamint a szemészeti vizsgálat, szükség esetén az érzékszervi gyógyítás.

A gyógypedagógiai tanár, terapeuta által vezetett pedagógiai rehabilitáció a funkcionális képességfejlesztő programok külön alkalmazásával, a fejlesztések során tanultak elmélyítésével szolgálja az eredményes iskolai előmenetelt.

A tehetséges tanulók számára a tehetségük kibontakozásához szükséges feltételek, eszközök, módszerek biztosítása a pedagógiai rehabilitációnak is kiemelt feladata.

Áttekintő kérdések

1. Milyen csoportjai (kategóriái) vannak a pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulóknak?
2. Milyen főbb jellemzői vannak a leggyakoribb tanulási zavaroknak?
3. Milyen jellemzői vannak a hiperaktivitás és figyelemzavarok kategóriájába tartozó tanulóknak?
4. Milyen diagnosztikus kritériumai vannak az érzelmi zavaroknak Bower szerint?
5. Mi jellemzi az érzelmileg súlyosan zavart gyermekeket?

Felhasznált irodalom

- Bettelheim, B. (1950): *Love is not enough*. Glencoe, IL: Free Press.
- Bleuler, E. (1911): *Dementia praecox oder Gruppe der Schizophrenien*. (J. Zinkin, translator). New York: International University Press.
- Frith, U. (1991): *Autizmus. A rejtély nyomában*. Kapocs Könyvkiadó, Budapest.
- Kanner, L. (1943): Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2, 217–230.
- Loiacono, V., Allen, B. (2008): Are special education teachers prepared to teach the increasing number of students diagnosed with autism? *International Journal of Special Education*, 23, (2). 120–127.
- Petri Gábor és Vályi Réka (szerk.) (2009): *Autizmus – Tények – Képek*. Az Autisták Országos Szövetsége és a Jelenkutató Alapítvány kiadványa, Budapest.
- Phillips, F. L. (1987): Seriously emotionally disturbed. In: Reynolds, C. R. & Mann, L. (Eds.), *Encyclopedia of Special Education*, Volume 3. New York: John Wiley & Sons. 1417–1418.
- Schopler, E., Sloan, J. L. (1987): Autism. In: Reynolds, C. R. and Mann, L. (Eds.), *Encyclopedia of Special Education*, Volume 1. New York: John Wiley and Sons. 163–165.
- Stevens, G. D. (1962): *Taxonomy in special education for children with body disorders*. Pittsburgh: Department of Special Education and Rehabilitation, University of Pittsburgh.
- Szilágyiné Erdős Erika (szerk.) (2009): *Iránytű. Információs csomag autizmussal diagnosztizált gyermekek szüleinek*. Autisták Országos Szövetsége, Budapest.
- Tóth László (s.a.): *Mások, mint a többiek. Fogalomtár az akadályozottak neveléséhez*. Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen.
- World Health Organization (1980): *International classification of impairments, disabilities, and handicaps. A manual of classification relating to the consequences of disease*. Geneva, Switzerland: Author.
- Willis, D. J. (1987): Emotional disorders. In: Reynolds, C. R. and Mann, L. (Eds.), *Encyclopedia of Special Education*, Volume 1. New York: John Wiley and Sons. 603–607.

Wright, B. (1960): *Physical disability – A psychological approach*. New York: Harper and Row.

32/2012. (X. 8.) EMMI rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról.

<http://www.fogyatekos.hu/main/news-585.html>

http://index.hu/tudomany/2010/06/10/feltartak_az_autizmus_genetikai_hatteret/

Teszt a tanultak ellenőrzéséhez (SNI)

1. Mikor jelent meg az SNI-s tanulókra vonatkozó, jelenleg hatályos Irányelv?

- A 2003
- B 2005
- C 2009
- D 2012

2. Melyik minisztérium gondozásában jelent meg a fenti Irányelv?

- A OM
- B EMMI
- C PM
- D NGM

3. Hányféle SNI populációt jelöl meg az Irányelv az óvodára és az iskolára vonatkozóan (egységesen)?

- A Hat
- B Nyolc
- C Tíz
- D Tizenkettő

4. Melyik állítás igaz?

- A A károsodás, a fogyatékoság és az akadályozottság három különböző fogalom.
- B A fogyatékoság és az akadályozottság szinonim fogalmak.
- C A károsodás és a fogyatékoság szinonim fogalmak.
- D A károsodás és az akadályozottság szinonim fogalmak.

5. Hány feltételnek kell teljesülnie egyszerre ahhoz, hogy valaki fogyatékosnak minősüljön?

- A Egy
- B Kettő
- C Három
- D Négy

- 6. Mi a sajátos nevelési igényű tanulók fejlesztésének az alapidokumentuma?**
- A A Nemzeti alaptanterv
 - B A jelen kötetben kifejtett általános és speciális Irányelvek
 - C A köznevelési törvény
 - D Az iskolák pedagógiai programja
- 7. Minek a feladata a tehetséges SNI-s tanulók tehetségének kibontakoztatása?**
- A Az iskolák pedagógiai programjának
 - B A helyi tanterveknek
 - C A rehabilitációs, rehabilitációs tevékenységnek
 - D A terápiának
- 8. Az alábbiak közül csak egy válasz van, amelyik hiánytalanul tartalmazza az SNI-s tanulók fejlesztéséhez szükséges magas szintű pedagógiai és pszichológiai képességeket. Melyik?**
- A extravertió, mezőfüggetlenség, hitelesség, asszertivitás
 - B introvertió, elfogadás, kognitív komplexitás, jóindulat
 - C tolerancia, szilárd énkép, elfogadás, empátia
 - D hitelesség, elfogadás, empátia, tolerancia
- 9. Az alábbiak közül mi nem tekinthető sikerkritériumnak?**
- A A tanulók beilleszkedése
 - B A tanuló önmagához mért fejlődése
 - C A tanulónak a többi tanulóval való együtt haladása
 - D A tanuló jeles vagy jó érdemjegyei
- 10. Mi az elsődleges feladata a kollégiumi nevelőmunkának?**
- A A tehetséggondozás
 - B A társadalmi beilleszkedéshez szükséges képességek fejlesztése
 - C Az iskolai fejlesztés folytatása
 - D Az integráció elősegítése

11. Kik nem tartoznak a testi fogyatékosok körébe?

- A Csonka végtagúak
- B Csonkolt végtagúak
- C Megbénultak
- D Súlyos testi deformitásuk miatt mozgáskorlátozottak

12. Mit jelent a paresis (hűdés)?

- A A mozgáskéesség csökkenése
- B A mozgáskéesség elvesztése
- C Spasztikus bénulás
- D Petyhüdt bénulás

13. Ki volt az első részletes leírója az agyi bénulásnak?

- A Little
- B Heine
- C Medin
- D Salk

14. A mozgáskorlátozottaknak milyen csoportjai alakíthatók ki pedagógiai szempontból? Melyik állítás hamis az alábbiak közül?

- A Végtagredukciós fejlődési rendellenességek és szerzett végtaghiányok csoportja
- B Petyhüdt bénulást okozó kórformák csoportja
- C Korai agykárosodás utáni mozgás-rendellenességek csoportja
- D Az alsó motoros neuron sérülése miatti kórformák csoportja

15. Hol nincs helye a tanrendbe iktatott csoportos és egyéni mozgásnevelésnek?

- A Tornateremben
- B Folyosón
- C Uszodában
- C Szabadtéren

16. Az alábbiak közül egy csoport nem tartozik a látássérültek csoportjába. Melyik?

- A Vakok
- B Aliglátók
- C Közepesen látók
- D Gyengénlátók

17. Melyik populációra igaz, hogy akár felsőfokú tanulmányokat is folytathatnak?

- A A vakokra igaz, a gyengénlátókra nem
- B A gyengénlátókra igaz, a vakokra nem
- C Egyikre sem igaz
- D Mindkettőre igaz

18. Melyik állítás hamis?

- A A vak és az aliglátó tanulók nevelése-oktatása során a Nat-ban meghatározott nevelési célok megvalósítása általában nem lehetséges.
- B A vak tanulók nevelése-oktatása során a Nat-ban meghatározott nevelési célok megvalósítása általában lehetséges.
- C Az aliglátó tanulók nevelése-oktatása során a Nat-ban meghatározott nevelési célok megvalósítása általában lehetséges.
- D A vak és az aliglátó tanulók nevelése-oktatása során a Nat-ban meghatározott nevelési célok megvalósítása általában lehetséges.

19. Melyik állítás igaz?

- A Csak a vakoknak kell megtanulni tíz ujjal szabályosan gépelni.
- B Csak az aliglátóknak kell megtanulni tíz ujjal szabályosan gépelni.
- C Csak a gyengénlátóknak kell megtanulni tíz ujjal szabályosan gépelni.
- D A látássérülteknek meg kell tanulni tíz ujjal szabályosan gépelni.

20. Kiknél szükséges egyéni fejlesztési tervet is készíteni?

- A Vakoknál
- B Aliglátóknál
- C Gyengénlátóknál
- D Halmozottan sérült látássérülteknél

21. Kiket tekintünk siket tanulóknak?

- A Akiknek a beszédhangok frekvencia-tartományában mért hallásvesztés 80 dB-nél nagyobb
- B Akiknek a beszédhangok frekvencia-tartományában mért hallásvesztés 90 dB-nél nagyobb
- C Akiknek a beszédhangok frekvencia-tartományában mért hallásvesztés 100 dB-nél nagyobb
- D Akiknek a beszédhangok frekvencia-tartományában mért hallásvesztés 110 dB-nél nagyobb

22. Mekkora a hallásvesztése a nagyothalló tanulóknak?

- A 20–80 dB
- B 30–90 dB
- C 40–100 dB
- D 50–110 dB

23. A hallássérülteknek hány fő csoportját különböztetjük meg?

- A Három
- B Négy
- C Öt
- D Hat

24. A gyógypedagógiának melyik ága foglalkozik a hallássérültekkel?

- A Szurdopedagógia
- B Tiflopedagógia
- C Oligofrénpedagógia
- D Ortopedagógia

25. Milyen változás történik napjainkban a hallássérültek populációjában?

- A Növekszik a siket tanulók száma.
- B Növekszik az erősen nagyothallók száma.
- C Növekszik az enyhén nagyothallók száma.
- D Növekszik a diszfáziás tanulók száma.

26. Mikor született meg az első intelligenciateszt?

- A 1901
- B 1903
- C 1905
- D 1907

27. Az alábbiak közül ki volt az, aki felhívta a figyelmet arra, hogy nem lehet egyetlen kritérium, az intelligenciatesztben elért pontszám alapján hitelt érdemlően eldönteni, hogy adott tanuló értelmi fogyatékos-e vagy nem.

- A William Stern
- B Lewis Terman
- C Alfred Binet
- D David Wechsler

28. Hány alcsoportja van az értelmi fogyatékosoknak?

- A Négy
- B Öt
- C Hat
- D Hét

29. Az egyik állítás hamis. Melyik?

- A Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók nevelése során a fejlesztési területek megegyeznek a Nat-ban leírtakkal.
- B Az értelmi fogyatékosok egyik alsoportképzési rendszere az okkal, illetve a fogyatékossgal összefüggő orvosi diagnózissal kapcsolatos.
- C Az anyanyelv elsajátításának folyamatában az enyhén értelmi fogyatékos tanulók esetében az olvasást-írást kell előtérbe helyezni.
- D A szociális kompetencia segíti az enyhén értelmi fogyatékos tanulót abban, hogy megtalálja helyét, feladatát a családi és a társadalmi munkamegosztásban.

30. Csak az egyik állítás igaz. Melyik?

- A A gyógypedagógiai nevelés egészét átható rehabilitációs, rehabilitációs nevelés célja az enyhén értelmi fogyatékos fiataloknak a Nat-ban leírt területeken való fejlesztése.
- B A gyógypedagógiai nevelés egészét átható rehabilitációs, rehabilitációs nevelés célja az enyhén értelmi fogyatékos fiatalok szocializációja, eredményes társadalmi integrációja.
- C A gyógypedagógiai nevelés egészét átható rehabilitációs, rehabilitációs nevelés célja a kulturális javaknak az enyhén értelmi fogyatékos fiatalokkal való eredményes elsajáttatása.
- D A gyógypedagógiai nevelés egészét átható rehabilitációs, rehabilitációs nevelés célja az enyhén értelmi fogyatékos fiatalok kognitív fejlesztése.

31. Hogyan nevezzük másképpen a középsúlyos értelmi fogyatékosokat?

- A Képezhető értelmi fogyatékosok
- B Oktatható értelmi fogyatékosok
- C Nevelhető értelmi fogyatékosok
- D Szocializálható értelmi fogyatékosok

32. Milyen tevékenység segíti elsősorban a középsúlyos fokban sérült értelmi fogyatékosok személyiségfejlődését?

- A Szomatopedagógiai tevékenység
- B Oligofrénpedagógiai tevékenység
- C Tiflopedagógiai tevékenység
- D Szurdopedagógiai tevékenység

33. Mennyiben képesek önálló életvezetésre a középsúlyos értelmi fogyatékosok?

- A Teljes mértékben képesek
- B Részben képesek
- C Nem képesek
- D Kismértékű irányítással képesek

34. Mi van legnagyobb hatással a személyiség alakítására a középsúlyos értelmi fogyatékosoknál?

- A A munka
- B A tanulás
- C A kirándulás
- D A játék

35. Mi a pedagógiai és egészségügyi célú habilitáció, rehabilitáció célja középsúlyos értelmi fogyatékosoknál?

- A Az, hogy az iskolai fejlesztés során jelentősen fokozza az intellektuális teljesítményt, növelje a tanulók IQ-ját.
- B Az, hogy az iskolai fejlesztés során nagy hangsúlyt helyezzen a háztartási ismeretekre.
- C Az, hogy az iskolai fejlesztés során jelentősen csökkentse a fogyatékoságból eredő szomatikus és pszichés hátrányokat, elősegítse a szociális érést.
- D Az, hogy az iskolai fejlesztés során készítsen fel a szakképzésre.

36. Hány fő csoportja van az elsődleges beszédhibáknak?

- A Kettő
- B Három
- C Négy
- D Öt

37. Az alábbi állításokból egy hamis. Melyik?

- A A hadarás a központi idegrendszer sérülésére, rendellenes működésére vezethető vissza.
- B A hadarás nem egyenlő a gyors beszéddel.
- C A hadarás során szinte érthetetlen beszéd jön létre.
- D A hadarás prognózisa kedvező.

38. Az alábbi állításokból egy hamis. Melyik?

- A A dadogó egyén nincs tudatában a beszédhibájának.
- B A dadogás a beszédritmus zavara.
- C A dadogásnak két fajtája van.
- D A dadogás oka ma sem teljesen feltárt.

39. Ítélje meg a valóságértékét! Olvasás-, írástanítási módszerként beszéd fogyatékos tanulók esetében a hangoztató-elemző, szótagoló olvasástanítási módszer ajánlott.

- A Nem igaz
- B Csak a pöszesség esetében igaz.
- C Igaz
- D Csak a dadogás esetében igaz.

40. Mi az elsődleges helye a beszéd fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésének?

- A E célra létesített speciális iskola
- B Többségi iskola
- C Gyógypedagógiai intézmény
- D Magániskola

41. Ki volt az autizmus első leírója?

- A Bettelheim
- B Bleuer
- C Kanner
- D Goldstein

42. Mi a központi probléma az autizmusnál?

- A A nyelv hiánya
- B A megkésett beszédfejlődés
- C A nyelvhasználat színvonala
- D A funkcionális, kölcsönös kommunikáció sérülése

43. Az autisztikus gyermekeknek hány százaléka tanul meg olyan módon alkalmazkodni, hogy képes önálló munkavégzésre és önálló életvezetésre?

- A 10%
- B 20%
- C 25%
- D 30%

44. Hány típusba sorolhatóak az autisztikus spektrumon elhelyezhető sokféle személyiségű és viselkedésű tanulók?

- A Három
- B Négy
- C Öt
- D Hat

45. Egészítse ki a hiányos mondatot!

Autista tanulóknál a fejlesztésben, tanításban és a viselkedésproblémák kezelésében alapvető a módszereinek alkalmazása.

- A Kognitív viselkedésterápia
- B Racionális-emocionális pszichoterápia
- C Pszichoanalitikus terápia
- D Berne-féle terápia

46. Az alábbiak közül egy nem tartozik a pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók kategóriájának jellemzői közé. Melyik?

- A Meteorológiai változásokra érzékenyek
- B Az idegrendszerük csökkent terhelhetőségű
- C Fáradékonyak
- D Beszédhibásak

47. Melyik intelligencia-övezetbe tartoznak a a pszichés fejlődési zavarral küzdő tanulók?

- A Átlag feletti
- B Átlagos
- C Átlag alatti
- D Határeset

48. Az alábbiak közül egy nem tanulási zavar. Melyik?

- A Diszortográfia
- B Diszkalkulia
- C Diszplázia
- D Diszgráfia

49. Az alábbiak közül melyik jellemző illik rá a hiperaktivitás és figyelemzavarok kategóriájába tartozó tanulókra?

- A Reflektivitás
- B Impulzivitás
- C Mezőfüggőség
- D Mezőfüggetlenség

50. Hány pontban definiálta Bower az érzelmi zavarokat?

- A Három
- B Négy
- C Öt
- D Hat

Név:	
-------------	--

Kurzus:	Sajátos nevelési igényűek fejlesztése
----------------	---------------------------------------

Dátum:	
---------------	--

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.

11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.

21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.

31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.

41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.

Elért pontszám:		Érdemjegy:	
------------------------	--	-------------------	--

Szigorúan bizalmas!

MEGOLDÓKULCS (SNI)

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
D	B	B	A	C	A	C	D	D	B

11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
C	A	A	D	B	C	D	A	D	D

21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
B	B	C	A	D	C	D	A	C	B

31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.
A	B	C	D	C	B	D	A	C	B

41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.
C	D	A	B	A	D	B	C	B	C

Értékelés: 50–43 pont: jeles (5)
 42–33 pont: jó (4)
 32–22 pont: közepes (3)
 21–12 pont: elégséges (2)
 11–00 pont: elégtelen (1)

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE